

Εργαστήριο Σπουδών Φύλου και Ισότητας

Λ. Συγγρού 134, 1^{ος} όροφος, 17671 Αθήνα, τηλ. 210 9210177-8, fax 210 9210178

<http://www.genderpanteion.gr>, e-mail: gender@panteion.gr

Σχολιασμένη Βιβλιογραφία

ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

για το μάθημα

«Εισαγωγή στην κοινωνιολογία της εργασίας»

ακαδημαϊκά έτη

2003-2004

2004-2005

**Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής
Διδάσκουσα : Επικ. Καθηγήτρια Γ. Πετράκη**

Η διερεύνηση και ο σχολιασμός της βιβλιογραφίας έγινε από την Θεοδώρα Τσώλη με χρηματοδότηση του προγράμματος «Σπουδές Φύλου και Ισότητας στις Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες»

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	3
Ταξική ανάλυση και φύλο.....	3
Διάρθρωση της βιβλιογραφίας και υποδείγματα εγγραφών.....	9
Α' μέρος.....	11
Β' μέρος.....	45
Ευρετήριο συγγραφέων.....	46
Ευρετήριο τίτλων	47
Ευρετήριο περιοδικών	50

Εισαγωγή

Η παρούσα βιβλιογραφία συνιστά μια εισαγωγική, ενδεικτική διερεύνηση του θέματος της σχέσης ανάμεσα στην κοινωνική τάξη και τις διακρίσεις και ανισότητες που βασίζονται στο φύλο. Αυτή η σχέση εξετάζεται στο πλαίσιο των θεωριών της ταξικής ανάλυσης και της προβληματικής για την συνάρθρωση αυτών των κατηγοριών και όχι σε ένα πλαίσιο ταυτόχρονης παρουσίας τους σε ερευνητικά και θεωρητικά προγράμματα. Ο σκοπός σύνταξής της είναι η παρουσίαση των ρευμάτων αναζήτησης γύρω από το θέμα και ειδικότερα πως η κοινωνιολογική έρευνα συλλαμβάνει, αναλύει και ερευνά την αλληλεπίδραση των δύο παραγόντων στη συγκρότηση της σύγχρονης κοινωνικής δομής. Ένας άλλος σκοπός είναι η τεκμηρίωση της ανανέωσης και του εμπλουτισμού του προγράμματος σπουδών του Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής με μαθήματα που αναδεικνύουν τη διάσταση του φύλου. Ο ρόλος ενός σύγχρονου αναλυτικού προγράμματος ενός ανώτατου εκπαιδευτικού ιδρύματος είναι κρίσιμος για τη διαμόρφωση της σκέψης και της πνευματικής εξέλιξης των φοιτητών και μελλοντικών επιστημόνων και επαγγελματιών. Το αναλυτικό πρόγραμμα συνιστά ένα ισχυρό εργαλείο διαμόρφωσης της πραγματικότητας γιατί καθορίζει σε πολύ μεγάλο βαθμό τα όρια και το περιεχόμενο της επιστήμης, καθιστά πρόσωπα, πράγματα, αντικείμενα, θεωρίες και πολιτισμούς ορατά και απτά ή αντίθετα, αόρατα. Είναι επακόλουθο λοιπόν, ότι ένα πρόγραμμα που παραγνωρίζει τα σύγχρονα ρεύματα της κοινωνικής θεωρίας, και ειδικά όταν αυτά σχετίζονται με την ανάδειξη της σημασίας μεγάλου τμήματος του πληθυσμού, οδηγεί τους φοιτητές σε ελλιπή γνώση και περιορισμένη αντίληψη για τις σύγχρονες εξελίξεις και τη συγκρότηση της κοινωνικής πραγματικότητας.

Ο εισαγωγικός και ενδεικτικός χαρακτήρας της βιβλιογραφίας έχει δύο μορφές. Η πρώτη αναφέρεται στον όγκο και την έκταση που καλύπτει. Η δεύτερη αναφέρεται στο είδος της επεξεργασίας του υλικού. Ο όγκος της είναι περιορισμένος αφού περιλαμβάνονται 67 βιβλιογραφικές εγγραφές που αφορούν μονογραφίες, αποσπάσματα μονογραφιών και άρθρα περιοδικών. Κρίθηκε ότι ένας τέτοιος αριθμός, αν και περιορισμένος, εξυπηρετεί τους αρχικούς σκοπούς και είναι αντιπροσωπευτικός της σχετικής παραγωγής, ιδιαίτερα εξαιτίας του περιορισμένου εύρους κάλυψης. Αυτό το εύρος δεν περιλαμβάνει μελέτες που προέρχονται από την καθαρά φεμινιστική φιλολογία ή την ιστορική μελέτη των κοινωνικών τάξεων ή τη μελέτη της θέσης των γυναικών σε αυτές. Εστιάζει σε μελέτες που αφορούν στη σύγχρονη ταξική ανάλυση και στο πως συναρθρώνονται οι κατηγορίες της τάξης και του φύλου μέσα σε αυτή, παρέχοντας ένα ενδεικτικό σύνολο έργων που αφενός συνεξετάζουν (άλλο περισσότερο και άλλο λιγότερο) τα δύο στοιχεία και αφετέρου συνιστούν έργα αναφοράς στο σχετικό πεδίο. Αναφορικά με το δεύτερο χαρακτηριστικό της βιβλιογραφίας, αυτή επελέγη να είναι σχολιασμένη προκειμένου να διευκολυνθεί η κατανόηση του θέματος και η αξιολόγηση των υπό εξέταση έργων για τον εμπλουτισμό των μαθημάτων και συνεπώς και του αναλυτικού προγράμματος του Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής.

Ταξική ανάλυση και φύλο

Η έννοια της κοινωνικής τάξης έχει ένα μεγάλο εύρος χρήσεων στο πλαίσιο της κοινωνιολογίας και ορίζεται με διαφορετικούς τρόπους από θεωρίες διαφορετικών προσεγγίσεων. Δεν υπάρχει, λοιπόν, μια έννοια της τάξης αλλά πολλές, που επιχειρούν να απαντήσουν σε διαφορετικά, συσχετιζόμενα όμως, ερωτήματα. Έτσι, η κοινωνική τάξη μπορεί να θεωρηθεί ως μια κοινωνική κατηγορία που εξηγεί συμπεριφορές μέσα σε ένα σύστημα διαστρωμάτωσης ή μια ερμηνεία των ανισοτήτων που σχετίζονται με τα εισοδήματα και τους διαθέσιμους πόρους. Τέλος, μπορεί να θεωρηθεί μια έννοια που επεξεργάζεται τις οικονομικές σχέσεις με όρους των μηχανισμών οικονομικής καταπίεσης (Wright, 1999).

Διαφορετικά εξηγητικά πλαίσια έχουν οδηγήσει σε διαφορετικές σχηματοποιήσεις και θεωρήσεις για το τι είναι η κοινωνική τάξη και ποια είναι τα εννοιολογικά στοιχεία που ορίζουν το περιεχόμενο της ανάλυσης και το σκοπό της. Τα δύο, πιο σημαντικά και επιδραστικά για τη σύγχρονη κοινωνιολογική θεωρία πλαίσια, είναι το μαρξιστικό σχήμα και το βεμπεριανό σχήμα. Κάθε ένα χαρακτηρίζεται από επιμέρους σχηματοποιήσεις, παραλλαγές και εμπλουτισμούς που έχουν παραχθεί με το πέρασμα του χρόνου και κάτω από την επίδραση των κοινωνικών συνθηκών αλλά και με τη συμβολή άλλων επιστημονικών πεδίων.

Η έννοια της τάξης ως βασικού τρόπου θεώρησης της σύγχρονης βιομηχανικής κοινωνίας διαμορφώθηκε από τον Marx, ο οποίος τόνισε πως κάθε άτομο διαθέτει την εργατική του δύναμη στην αγορά και περιέγραψε την άνιση κατανομή του πλούτου στην Αγγλία του 19^{ου} αι. Ο Marx ανέπτυξε ένα πλαίσιο εξήγησης των οικονομικών και κοινωνικών σχέσεων που βασίζεται στην ύπαρξη δύο κυρίαρχων τάξεων που ορίζονται με βάση τα μέσα παραγωγής που διαθέτουν και καθορίζουν τη μορφή της ιστορίας μέσα από τη σύγκρουσή τους. Ο ίδιος ο Marx, αν και χρησιμοποιεί με σχετική ασυνέπεια την έννοια της τάξης χωρίς να την αναλύει πλήρως (Butt, 2004), θέτει ωστόσο το πλαίσιο για τη θεωρητική και εμπειρική εργασία που διαμόρφωσε τη θεωρία ως σήμερα.

Η θεωρία του Marx επεκτείνεται από τον M. Weber ο οποίος ορίζει τις τάξεις πέρα από τους όρους παραγωγής θεωρώντας πως οι ταξικές διαφορές σχετίζονται με διαφορετικές ευκαιρίες των ατόμων στην αγορά, ή αλλιώς με τις «ευκαιρίες ζωής» των ατόμων. Σε αυτή τη θεώρηση λαμβάνει υπόψη και παράγοντες όπως τη δύναμη, την εκπαίδευση, το status, κ.ά. Η τάξη είναι μόνο ένας από τους δομικούς παράγοντες ανισότητας που συνυπάρχει με άλλους. Το ευρύ πλαίσιο ταξικής ανάλυσης που καθιέρωσε η βεμπεριανή θεώρηση συμβαδίζει σε μεγάλο βαθμό, και εξηγεί τα ευρήματα των εμπειρικών μελετών που έχουν γίνει τα τελευταία χρόνια έτσι ώστε πολλοί κοινωνιολόγοι και ερευνητές να θεωρούν πως όλες οι σύγχρονες ταξικές αναλύσεις είναι ουσιαστικά μορφές της βεμπεριανής παράδοσης (Breen and Rottman, 1995).

Ο Erik Olin Wright, που θεωρείται ανανεωτής της μαρξιστικής θεώρησης, γράφει χαρακτηριστικά ότι όταν «οι περιορισμοί που θέτει ο ιστορικός υλισμός χαλαρώσουν» η έννοια της τάξης μπορεί να εμπλουτιστεί με ένα πολύ μεγάλο αριθμό ποικιλιών που περιγράφουν τις διάφορες μορφές των τύπων ταξικών σχέσεων. Ο E.O. Wright εστιάζει τη μελέτη της ταξικής ανάλυσης στη μαρξιστική προσέγγιση σε πέντε βασικά στοιχεία που είναι: α) η έννοια των κοινωνικών σχέσεων παραγωγής, β) η έννοια της τάξης ως μιας ειδικής μορφής τέτοιων σχέσεων, γ) το πρόβλημα των διαφόρων μορφών των τύπων ταξικών σχέσεων, δ) η έννοια της ταξικής τοποθέτησης μέσα στις ταξικές σχέσεις, ε) η διάκριση μικρο και μακρο επιπέδων ταξικής ανάλυσης.

Το ουσιαστικό στοιχείο μιας τέτοιας ανάλυσης είναι πως η τάξη έχει σημαντικές συνέπειες για τον τρόπο ζωής των ατόμων και τη δυναμική ύπαρξη και διαμόρφωση τους αλλά και των κοινωνικών θεσμών. Βασίζεται δε, σε μια αλληλοσυσχέτιση των στοιχείων που αφορούν αφενός την απόκτηση και την κατανομή του εισοδήματος (τον έλεγχο των μέσων παραγωγής) και αφετέρου τους μηχανισμούς που παράγουν αυτά τα στοιχεία (δηλαδή την εκμετάλλευση και την κυριαρχία). Η ανάλυσή του επεκτείνει τις μαρξιστικές θέσεις, προτείνοντας ένα πλαίσιο όπου οι εργαζόμενοι κατανέμονται σε τάξεις με κριτήριο την ιδιοκτησία τριών ειδών «προσόντων» (assets): μέσα παραγωγής, εξουσία στο χώρο εργασίας, και ικανότητες. Οι ταξικές θέσεις δεν είναι πολωμένες αλλά η ταξική δομή μπορεί να χαρακτηρίζεται από τις επονομαζόμενες «αντιφατικές θέσεις μέσα στις ταξικές σχέσεις» που περιγράφονται ως ένα μείγμα που οι ιδιότητές του εξηγούνται από την αποκάλυψη των τρόπων που τα διάφορα στοιχεία [δικαιώματα και δυνάμεις που σχετίζονται με τα «προσόντα» (assets) που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή] συνδυάζονται, παρά από τον αυτόνομο και μονοδιάστατο χειρισμό τους (Wright, 1999).

Ο John H. Goldthorpe θεωρείται ένας από τους πιο συνεπείς υποστηρικτές της βεμπεριανής προσέγγισης της ανάλυσης των τάξεων εστιάζοντας στην αποδεικτική δύναμή της και στην ικανότητά της να παρέχει ικανή αναλυτική ισχύ για την πρόβλεψη και παρουσίαση της σύγχρονης πραγματικότητας και της κοινωνικο-οικονομικής διάρθρωσης και ανισότητας. Ο Goldthorpe διαμόρφωσε ένα ευρέως χρησιμοποιούμενο ταξικό σχήμα 11 τάξεων (που απλοποιημένο αναφέρεται σε 3 τάξεις) που έχει χρησιμοποιηθεί με επιτυχία σε πολλά ερευνητικά προγράμματα (του ιδίου, συνεργατών του και άλλων ερευνητών) δείχνοντας μια σχετικά μικρή κοινωνική κινητικότητα ανάμεσα στις τάξεις στις σύγχρονες καπιταλιστικές κοινωνίες. Το σχήμα του χαρακτηρίζεται ως σχήμα συγκέντρωσης των επαγγελματιών (occupational aggregate schema) γιατί προσδιορίζει τις ταξικές θέσεις των ατόμων μέσω της σχέσης τους με την αγορά, και της κατανομής τους σε κατηγορίες επαγγελματιών χωρίς όμως να μελετά τις σχέσεις ανάμεσα στις τάξεις και το πως αυτή η δόμηση ρυθμίζει τις ανθρώπινες σχέσεις.

Κάθε μια από αυτές τις προσεγγίσεις (νέο-μαρξιστικές και νέο-βεμπεριανές) πάσχει από διάφορα προβλήματα, ενώ τίθενται διάφορα ερωτήματα που αφορούν όχι μόνο αυτές αλλά γενικά τη φύση της σύγχρονης ταξικής ανάλυσης και το ρόλο της σε σχέση με την κοινωνική ανισότητα. Κάποιες από τις σύγχρονες προκλήσεις είναι:

- ο σκοπός της ταξικής ανάλυσης είναι η μελέτη των μηχανισμών που γεννούν την εκμετάλλευση και η κοινωνική αλλαγή (όπως πιστεύουν οι μαρξιστικές θεωρίες) ή η εστίαση στη μελέτη των κοινωνικών συνθηκών και η περιγραφή τους που θα οδηγήσει σε καλύτερη κατανόηση (όπως στοχεύουν οι βεμπεριανές προσεγγίσεις);
- πώς οι ταξικές σχέσεις γεννούν την ανισότητα στη σύγχρονη εποχή και με βάση νέες οικονομικές θεωρίες;
- η ταξική ανάλυση έχει σημασία στη σύγχρονη εποχή όπου διαφαίνεται πως η ταξική συνείδηση χάνεται ενώ παράλληλα προβάλλονται από διάφορες πλευρές αιτιάσεις για την εξαφάνιση των τάξεων;
- ποιός είναι ο ρόλος των διαρκώς επεκτεινόμενων «νέων μεσαίων τάξεων» της σύγχρονης καπιταλιστικής οικονομίας που θέτουν αρκετά προβλήματα, ειδικά για τη μαρξιστική ανάλυση;
- θα συνεχίσει η τάξη να αποτελεί ένα αναλυτικό πλαίσιο που αναπτύσσεται χωρίς να λαμβάνει υπόψη του τα βιώματα και τις απόψεις του μισού πληθυσμού, δηλαδή των γυναικών;

Το τελευταίο ερώτημα μας φέρνει στο κέντρο του προβληματισμού αναφορικά με τη σχέση τάξης και φύλου.

Το θέμα της διαστρωμάτωσης και της προκύπτουσας ανισότητας λόγω του φύλου έχει μελετηθεί από διάφορες πλευρές της κοινωνικής ιστορίας. Ωστόσο, η κοινωνιολογική θεωρία, η ταξική ανάλυση και η θεωρία της κοινωνικής διαστρωμάτωσης έχουν ασχοληθεί σε περιορισμένο βαθμό, και μόνο τις τελευταίες δεκαετίες, με το πρόβλημα της αλληλοσυσχέτισης της τάξης και του φύλου, αφού οι περισσότερες θεωρίες για τις κοινωνικές τάξεις έχουν παραβλέψει την ύπαρξη των γυναικών και το θέμα της ταξικής θέσης που καταλαμβάνουν. Οι εκφραστές της «συμβατικής άποψης» στην ταξική ανάλυση, όπως ο Goldthorpe, θεωρούν πως οι γυναίκες δεν συνιστούν μια αξιοσημείωτη κοινωνική ομάδα, από άποψη status, γιατί η θέση τους και οι «ευκαιρίες ζωής» που έχουν δεν προσδιορίζονται από την αγορά αλλά από τη θέση τους στην οικογένεια όπου ανήκουν (Crompton and Mann, 1986). Ούτε όμως και η κλασική μαρξιστική προσέγγιση έδινε ιδιαίτερη σημασία στο χαρακτηριστικό του φύλου (όπως και σε άλλα όπως η εθνικότητα/φυλή) γιατί η σύλληψη της τάξης αναφερόταν σε θέσεις που καταλαμβάνονται μέσα από την οργάνωση της παραγωγής και όχι εξαιτίας ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των ατόμων. Έτσι, το «γυναικείο πρόβλημα» δεν έχει αντιμετωπιστεί ουσιαστικά από τις διάφορες θεωρίες ενώ και η εμπειρική μελέτη του γίνεται μέσω της χρήσης ενός – πιθανόν προβληματικού – αλλά εύχρηστου εργαλείου μέτρησης ταξικής ανάλυσης που είναι η ταξινόμηση με βάση το επάγγελμα. Οι εμπειρικές,

αλλά και οι θεωρητικές μελέτες, εστιάζουν σε ερωτήματα και αντίστοιχα προβλήματα (Crompton and Mann, 1986):

- τον προσδιορισμό της καταλληλότερης μονάδας ταξικής ανάλυσης και ανάλυσης της διαστρωμάτωσης, αν δηλαδή αυτή θα είναι η οικογένεια ή το άτομο. Η κυρίαρχη θέση, ότι η ταξική θέση της γυναίκας είναι ετεροπροσδιοριζόμενη, έχει υποστεί σφοδρή κριτική από διάφορες πλευρές κύρια εξαιτίας της συνειδητοποίησης των σύγχρονων συνθηκών απασχόλησης των γυναικών εντός και εκτός νοικοκυριού.
- τη μελέτη των διαφορετικών «ευκαιριών ζωής» που έχουν άτομα διαφορετικού φύλου στο ίδιο επάγγελμα που δείχνει πως σε μεγάλο βαθμό το φύλο και όχι το επάγγελμα ή άλλοι παράγοντες καθορίζουν την επαγγελματική εξέλιξη και κινητικότητα των δύο φύλων.

Αυτά τα προβλήματα έχουν οδηγήσει την εμπειρική και θεωρητική έρευνα σε διάφορες κατευθύνσεις και στη διατύπωση μοντέλων ταξικής ανάλυσης και με βάση το φύλο. Αυτά είναι:

- το συμβατικό μοντέλο (the conventional model),
- το μοντέλο των διασταυρούμενων τάξεων (the cross-class model),
- το ατομικιστικό μοντέλο (the individual model),
- το ριζοσπαστικό φεμινιστικό μοντέλο (the radical feminist model),
- το μοντέλο της ταξικής έμφασης (the class accentuation model),

Αναλυτικά:

Το συμβατικό μοντέλο (the conventional model)

Στη θεωρία και έρευνα της κοινωνικής διαστρωμάτωσης από τη δεκαετία του '50, κυρίαρχη είναι η άποψη ότι η κοινωνική τάξη είναι ο πιο σημαντικός παράγοντας για τη διαστρωμάτωση σε σχέση με άλλους (όπως το φύλο). Θεωρείται ότι: α) η οικογένεια συνιστά τη βασική μονάδα ταξικής ανάλυσης και β) η ταξική θέση μιας οικογένειας και η κοινωνική κινητικότητα ορίζεται από αυτή του αρχηγού (συνήθως του συζύγου) που συμμετέχει ενεργά στην παραγωγή διαδικασία.

Οι υποστηρικτές αυτής της άποψης θεωρούν πως η γυναικεία απασχόληση έχει μικρή σημασία για τη θέση της οικογένειας και ότι η ταξική θέση των γυναικών είναι επακόλουθο αυτής των συζύγων τους. Έτσι, ο Goldthorpe, εκ των κυριότερων εκπροσώπων αυτής της προσέγγισης, θεωρεί πως υπάρχουν αρκετοί λόγοι υιοθέτησης ενός τέτοιου μοντέλου:

- αφού οι άνδρες συμμετέχουν πιο ενεργά και με μεγαλύτερη διάρκεια στην αγορά εργασίας σε σχέση με τις γυναίκες,
- η ταξική θέση του συζύγου μπορεί να εξηγήσει σε μεγάλο βαθμό την επαγγελματική πορεία και την ταξική θέση της συζύγου,
- οι σύγχρονες οικογένειες είναι ομοιογενείς αναφορικά με την κοινωνική και ταξική προέλευση των συζύγων.

Για τους θεωρητικούς αυτής τη άποψης (αλλά και τους αντιπάλους της) δεν υφίσταται θέμα σεξιστικής αντιμετώπισης του ζητήματος. Το μεγαλύτερο τμήμα της υπάρχουσας βιβλιογραφίας αποτελείται από την κριτική στις παραπάνω θέσεις η οποία προβάλλει ως κύριο επιχείρημά της ότι η συμβατική προσέγγιση αποτυγχάνει να λάβει υπόψη της τις επαναστατικές αλλαγές που έχουν επέλθει τα τελευταία χρόνια. Αλλαγές που έχουν να κάνουν αφενός με τη γυναικεία απασχόληση, που βαίνει αυξανόμενη από κάθε άποψη αλλάζοντας και τις οικογενειακές σχέσεις, και αφετέρου με τα νέα πρότυπα και τάσεις δημιουργίας ή όχι οικογένειας από τις γυναίκες. Η κριτική θεωρεί πως αυτές οι αλλαγές απομακρύνουν όλο και περισσότερο τις γυναίκες από την ανδρική εξάρτηση όσων αφορά τον προσδιορισμό της ταξικής τους θέσης και ακυρώνουν τους ισχυρισμούς της συμβατικής προσέγγισης.

Το μοντέλο των διασταυρούμενων τάξεων (the cross-class model)

Αυτή η προσέγγιση διακρίνεται σε δύο υπο-προσεγγίσεις που ενώ διατηρούν ως στοιχείο – μονάδα ανάλυσης την οικογένεια ωστόσο αξιολογούν διαφορετικά τη συνεισφορά των μελών της στον προσδιορισμό της ταξικής θέσης της γυναίκας. Το λεγόμενο μοντέλο κυριαρχίας (dominance model) του R. Erikson προσδιορίζει την ταξική θέση της οικογένειας με βάση την τάξη του ατόμου που κατέχει την πιο υψηλή θέση σε μια ιεραρχία που καθορίζεται από τη συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό και τη θέση στην εργασία.

Το δεύτερο μοντέλο είναι αυτό της κοινής ταξινόμησης (joint classification) των A. Heath και N. Britten οι οποίοι θεωρούν ότι είναι απλοϊκό να θεωρείται ότι οι εργαζόμενες γυναίκες είναι αδιάφορες με ταξικούς όρους. Αντίθετα, ειδικά για τις μεικτές οικογένειες (όπου οι σύζυγοι έχουν εργασίες με διαφορετικό status), η ταξινόμηση πρέπει να γίνεται με βάση την εργασιακή κατάσταση και των δύο συζύγων έτσι ώστε το αποτέλεσμα να είναι μια «κοινή κοινωνική τάξη» που μπορεί να αναπαριστά όλους τους δυνατούς συνδυασμούς των ατομικών εργασιακών status των συζύγων. Αν και γενικά αναγνωρίζεται ότι η «εργασία της γυναίκας κάνει τη διαφορά» πολλοί κοινωνιολόγοι πιστεύουν πως η εμπειρική εφαρμογή μιας τέτοιας προσέγγισης επιτείνει το πρόβλημα του προσδιορισμού των ταξικών ορίων ενώ όλη η λογική της ταξικής ανάλυσης φαίνεται να υπονομεύεται.

Το ατομικιστικό μοντέλο (the individual model)

Αν και δεν υπάρχει ένα μόνο ατομικιστικό μοντέλο ταξικής ανάλυσης η γενική άποψη που εκφράζει είναι ότι κάθε άτομο θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ξεχωριστά. Άρα η προσπάθεια έγκειται στον προσδιορισμό της ταξικής θέσης ατόμων και όχι ομάδων. Ειδικότερα, επειδή στο πλαίσιο της οικογένειας υπάρχουν ενδείξεις ότι η υλική θέση των συζύγων δεν είναι ίδια, υπάρχει δηλαδή άνιση κατανομή των πόρων, είναι σωστότερο να αντιμετωπίζεται κάθε μέλος ξεχωριστά. Επιπλέον, οι νέες συνθήκες που διαμορφώνονται στην αγορά εργασίας, με την ολοένα αυξανόμενη γυναικεία απασχόληση εκτός σπιτιού, σημαίνουν μια διαφορετική επίδραση στην ταξική συμπεριφορά και στάση των γυναικών.

Το ριζοσπαστικό φεμινιστικό μοντέλο (the radical feminist model)

Αυτή η προσέγγιση θεωρεί πως οι γυναίκες συνιστούν μια ξεχωριστή τάξη αφού αυτές υφίστανται μια διαρκή καταπίεση από τους άνδρες (πατριαρχία). Η διαστρωμάτωση με βάση το φύλο είναι η παλαιότερη μορφή διάκρισης και ανισότητας (και προηγείται της κοινωνικής τάξης) ενώ είναι η βάση για κάθε άλλη μορφή διαστρωμάτωσης. Σε πολλές περιπτώσεις η θέση αυτή ονομάζεται και μοντέλο των διπλών συστημάτων όπου ως τέτοια νοούνται η πατριαρχία και ο καπιταλισμός.

Το μοντέλο της ταξικής έμφασης (the class accentuation model)

Το μοντέλο αυτό έχει προταθεί από την Bonney (“Gender, household and social class”, 1988) και μοιάζει: α) με το συμβατικό μοντέλο, γιατί οι σύζυγοι τείνουν να προέρχονται από την ίδια οικονομική τάξη, και β) με το μοντέλο των διασταυρούμενων τάξεων γιατί στα όρια κάθε κοινωνικής τάξης μιας ορισμένης ταξικής δομής οι γάμοι μεταξύ ατόμων διαφορετικών τάξεων είναι συνηθισμένοι. Το μοντέλο της βασίζεται στην ιδέα ότι σε όσες οικογένειες υπάρχουν δύο εργαζόμενοι σύζυγοι αυτό επιτείνει την ταξική τους θέση. Έτσι, για να γίνει κατανοητή η σχέση φύλου και τάξης πρέπει να ληφθεί υπόψη πόσο τονίζεται η ταξική θέση του ενός ατόμου από τη σχέση του με τους άλλους.

Τα παραπάνω μοντέλα προέκυψαν και ως αποτέλεσμα της έντονης συζήτησης και αντιπαράθεσης που χαρακτήρισε τη θεωρία της ταξικής ανάλυσης και την κοινωνιολογική θεωρία κατά τη δεκαετία του '80. Η αντιδικία συνίσταται σε μια σειρά θέσεων και αντιθέσεων ανάμεσα στον J.H. Goldthorpe που υποστηρίζει τη συμβατική προσέγγιση ταξικής ανάλυσης,

και ένα μεγάλο αριθμό επικριτών (από διάφορες θεωρητικές παραδόσεις) που υποστηρίζουν γενικά ότι η θεωρία δεν μπορεί να συνεχίσει να παραβλέπει τη γυναικεία απασχόληση και γενικά τις γυναίκες.

Βιβλιογραφία

Bonney, Norman (1988), "Gender, household and social class", *British Journal of Sociology*, 39(1): 28-46

Breen, R.R. and Rottman, D. (1995), "Class analysis and class theory", *Sociology*, 29 (3): 453-474

Butt, Danny (2004), "Class analysis and contemporary life: thesis dissertation" *In* Danny Butt, *Class in the information society*, Sydney, Macquarie University.

Crompton, Rosemary and Michael Mann (eds.) (1986), *Gender and stratification*, Cambridge, Polity Press.

Wright, Erik Olin (1999), *Foundations of class analysis: a Marxist perspective*, Paper presented at the Annual Meeting of the American Sociological Association, Chicago.

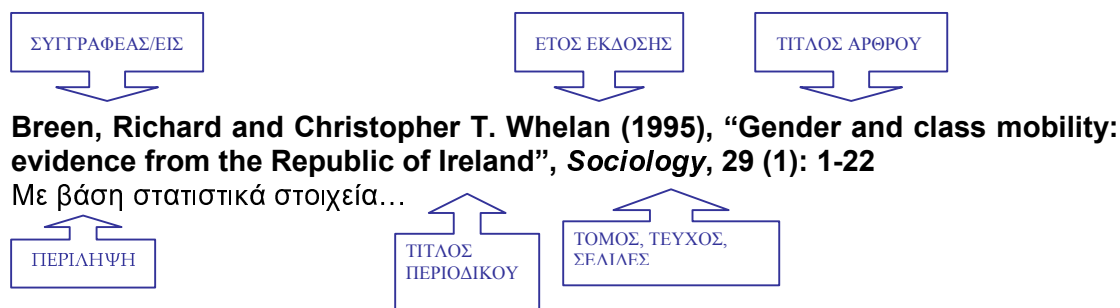
Διάρθρωση της βιβλιογραφίας και υποδείγματα εγγραφών

Η βιβλιογραφία αποτελείται από δύο μέρη. Στο πρώτο -κύριο- μέρος περιλαμβάνονται οι βιβλιογραφικές εγγραφές των έργων συνοδευόμενες από τις περιλήψεις τους. Οι εγγραφές παρουσιάζονται σε απόλυτη αλφαβητική σειρά σύμφωνα με το επίθετο του πρώτου συγγραφέα όπως αυτό εμφανίζεται στο έργο. Κάθε εγγραφής προηγείται ο αύξων αριθμός που χρησιμεύει για τη σύνταξη των ευρετηρίων. Το δεύτερο μέρος συντίθεται από τα ευρετήρια που είναι :

- το αλφαβητικό ευρετήριο συγγραφέων, όπου περιλαμβάνονται όλοι οι συγγραφείς και συντελεστές που αναφέρονται στις βιβλιογραφικές εγγραφές σε απόλυτη αλφαβητική σειρά. Σημειώνεται ότι περιλαμβάνονται και οι συγγραφείς που είναι υπεύθυνοι για έργα αποσπάσματα (άρθρα) των οποίων υπάρχουν στη βιβλιογραφία. Κάθε όνομα παραπέμπει στον αύξοντα αριθμό της εγγραφής που απαντάται στο πρώτο μέρος της βιβλιογραφίας.
- το αλφαβητικό ευρετήριο τίτλων περιλαμβάνει όλους τους τίτλους των άρθρων, μονογραφιών και άρθρων συλλογικών τόμων που περιέχονται στη βιβλιογραφία σε απόλυτη αλφαβητική σειρά. Δεν λαμβάνεται υπόψη το αρχικό άρθρο κάθε τίτλου. Περιλαμβάνονται επίσης και οι τίτλοι των συλλογικών έργων αποσπάσματα/άρθρα των οποίων υπάρχουν στο κύριο σώμα των εγγραφών. Κάθε τίτλος παραπέμπει στον αύξοντα αριθμό της εγγραφής που βρίσκεται στο κύριο μέρος.
- το αλφαβητικό ευρετήριο τίτλων περιοδικών σε απόλυτη αλφαβητική σειρά. Κάθε τίτλος παραπέμπει στον αύξοντα αριθμό της εγγραφής που βρίσκεται στο κύριο μέρος.

Υποδείγματα εγγραφών

1. Άρθρο περιοδικού.

2. Άρθρο σε συλλογικό έργο.

3. Μονογραφία.

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ/ΕΙΣ

ΕΤΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

ΤΙΤΛΟΣ ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΑΣ

Clement, Wallace and John Myles (1994), *Relations of ruling: class and gender in postindustrial societies*, Montreal, McGill-Queens University Press.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Α' μέρος Αλφαβητικός κατάλογος εγγραφών

1 Abbott, Pamela (1987), "Women's social class identification: does husband's occupation make a difference?", *Sociology*, 21 (1) : 91-103. Η μελέτη της Abbott διερευνά την έκταση στην οποία η ταξική ταυτότητα της γυναίκας καθορίζεται από το επάγγελμα του συζύγου αλλά και το πως διαμορφώνεται η υποκειμενική ταξική θέση των γυναικών καθώς και η εικόνα που έχουν για την τάξη που ανήκουν. Η συγγραφέας κάνει αρχικά μια αναδρομή στο φάσμα των συζητήσεων και απόψεων που έχουν διατυπωθεί από την κοινωνιολογική θεωρία γύρω από τη σχέση γυναικών και κοινωνικής τάξης. Αναφέρεται έτσι στο κύριο ερώτημα που είναι το ζήτημα της μονάδας διαστρωμάτωσης (άτομο ή νοικοκυριό) και κυρίως στα προβλήματα που θέτει η δεύτερη προσέγγιση. Προβάλλει επίσης το ζήτημα της ταξικής προέλευσης της γυναίκας και κυρίως το πως διαμορφώνεται η ταξική εικόνα της. Αυτή φαίνεται να ρυθμίζεται από τη δική της εργασιακή εμπειρία και όχι από αυτή του συζύγου. Η μελέτη βασίζεται σε εμπειρική έρευνα παντρεμένων γυναικών που ασκούν μη χειρωνακτικά επαγγέλματα και αναλύει τα θέματα της υποκειμενικής ταξικής θέσης, της σύλληψης και της εικόνας που έχουν οι γυναίκες για τις κοινωνικές τάξεις καθώς και τα ταξικά στερεότυπα. Τα συμπεράσματα της συγγραφέως είναι ότι οι γυναίκες τοποθετούνται σε μια ταξική ιεραρχία και έχουν αντιλήψεις για την κοινωνική τους τάξη παρόμοια με των ανδρών της ίδιας κοινωνικής τάξης. Ωστόσο, σημαντικό ποσοστό τοποθέτησε τον εαυτό του σε λάθος τάξη σε σχέση με το επάγγελμα του. Επίσης, η ταύτιση με την κοινωνική τάξη επηρεαζόταν από το επίπεδο εκπαίδευσης και όχι μόνο από την ταξική προέλευση και το επάγγελμα του συζύγου. Η συγγραφέας καταλήγει στο ότι η ταξική θέση της γυναίκας δεν μπορεί να προσδιοριστεί μόνο από αυτή του συζύγου ενώ πρέπει να προσδιορίζονται και οι προσωπικές εικόνες και απόψεις που έχουν τα άτομα για την κοινωνική τους τάξη.

2 Allen, Sheila (1982), "Gender inequality and class formation" In Giddens, A. and MacKenzie, *Social class and the division of labour*, Cambridge, Cambridge University Press, pp. 137-147. Η Allen ασχολείται με δύο προβλήματα που εντάσσονται στη συζήτηση γύρω από τις διακρίσεις με βάση το φύλο και τη σχέση τους με τις ταξικές σχέσεις και δράσεις. Αυτά είναι: α) ότι η ταξική θεωρία έχει στηριχτεί εν πολλοίς σε αδιερεύνητες συλλήψεις της έννοιας της οικογένειας και β) ότι γενικά θεωρείται το επάγγελμα ως ο κύριος παράγοντας προσδιορισμού της ταξικής θέσης. Η συγγραφέας αμφισβητεί απλοποιημένες απόψεις για την οικογένεια ως μονάδα ταξικής ανάλυσης και το ρόλο του γάμου στην ταξική τοποθέτηση των γυναικών μέσα από στοιχεία που προκύπτουν από την έρευνα στο πεδίο της ιστορίας της οικογένειας και από στατιστικές έρευνες. Σημειώνει τη σημασία της διευκρίνισης των διαπροσωπικών και των σχέσεων ανταλλαγής και εξάρτησης των μελών της οικογένειας που δεν έχουν διερευνηθεί επαρκώς. Επίσης, εφιστά την προσοχή στην χρήση καθιερωμένων απόψεων σχετικά με την κινητικότητα που παρέχει ο γάμος στις γυναίκες, γιατί μια γυναίκα μπορεί να συνδέεται με μια δοτή κοινωνική θέση που είχε αποκτήσει κάποια προηγούμενη στιγμή λόγω γάμου. Το δεύτερο πρόβλημα που εξετάζει είναι η σχέση του επαγγέλματος και της κοινωνικής τάξης από δύο απόψεις. Αυτές έχουν να κάνουν με το κατά πόσο η διάκριση σε χειρωνακτικά και μη επαγγέλματα συνιστά ένα ταξικό μοντέλο και το βαθμό που το επάγγελμα της γυναίκας δεν θεωρείται και αυτό τμήμα του δείκτη που καθορίζει την κοινωνική τάξη. Θεωρεί ότι είναι αμφισβητήσιμη η παραδοσιακή διάκριση των επαγγελμάτων σε χειρωνακτικά και μη καθώς και η υπόθεση ότι οι γυναίκες στην πραγματικότητα δεν εργάζονται με πλήρη απασχόληση και μισθό, αν και σημειώνει ότι δεν έχουν δοθεί εναλλακτικές ερμηνείες των στοιχείων. Συμπεραίνει ότι η

ενίσχυση της θέσης των γυναικών στα συστήματα παραγωγής, κατανάλωσης και ανταλλαγής τις καθιστά αυτόνομα υποκείμενα στο πεδίο των ταξικών σχέσεων.

3 Anthias, Floya (2001), “The material and the symbolic in theorizing social stratification: issues of gender, ethnicity and class”, *British Journal of Sociology*, 52 (3): 367-390 Η Anthias εισάγει τις κατηγορίες του φύλου, του έθνους και της τάξης ως στοιχεία της κοινωνικής διαστρωμάτωσης θεωρώντας ότι δεν ισχύει η τοποθέτηση των δύο πρώτων στο συμβολικό χώρο και της τάξης στον υλικό αλλά ότι και οι τρεις σχετίζονται με αποτελέσματα/παράγωγα υλικού και συμβολικού τύπου. Θεωρεί ότι η υλική ανισότητα διαποτίζεται από αγώνες γύρω από πόρους διαφόρων τύπων που ορίζονται με όρους φύλου, εθνικότητας και τάξης. Παραθέτει τις σύγχρονες εξελίξεις στα ζητήματα της ταξικής θεωρίας και των σχέσεων των παραπάνω κατηγοριών σημειώνοντας πως οι διάφορες παραδοσιακές θεωρίες εμποδίζουν την πολυδιάστατη αντιμετώπισή τους. Αναλύει το πρόβλημα των ορίων αυτών των κατηγοριών και πως συνδέονται και αποχωρίζονται με τεχνητό τρόπο καθώς και με το πως αυτές οι κατηγορίες συνθέτουν εργαλεία σύλληψης της ενότητας, της διαφορετικότητας και του διαχωρισμού ομάδων. Ορίζοντας την υλικότητα (materiality) με όρους παραγωγής και κατανομής κοινωνικά εκτιμώμενων πόρων, το φύλο και η φυλή μπορούν να έχουν ορισμένους ρόλους στη θεωρία της κοινωνικής διαστρωμάτωσης, η οποία μπορεί έτσι να παρουσιάζει τρεις διαστάσεις ανάλογα με τους τρόπους ενσωμάτωσης των τριών κατηγοριών στην αντιμετώπιση της ανισότητας. Η ανάλυση δείχνει ότι τα κοινωνικά αποτελέσματα ατόμων και ομάδων είναι προϊόντα αλληλεπίδρασης κοινωνικών σχέσεων που ορίζονται μέσα από τις οντολογικές κατηγορίες της τάξης, του φύλου και της φυλής και οι οποίες δεν κατασκευάζουν μόνιμες, σταθερές σχέσεις αλλά μεταβαλλόμενες ομάδες ή «αστερισμούς» δρώντων ατόμων.

4 Bartley, M., P. Martikainen, M. Shipley and M. Marmot (2004), “Gender differences in the relationship of partner's social class to behavioural risk factors and social support in the Whitehall II study”, *Social Science & Medicine*, 59 (9):1925-1936. Η μελέτη ερευνά τις ανισότητες στην υγεία των ανδρών σε σχέση με το επάγγελμα της συζύγου και σημειώνει τη σημασία που έχει η μελέτη παραγόντων, όπως οι διαφορές με βάση το φύλο, για τις ανισότητες στην υγεία. Ερευνώνται διαφορές με βάση το φύλο στον τρόπο που σχετίζεται η κοινωνική τάξη (με όρους επαγγέλματος) και ένα σύνολο υλικών, συμπεριφορικών και ψυχοκοινωνικών παραγόντων κινδύνου με τις καρδιοαναπνευστικές παθήσεις. Λαμβάνεται υπόψη το επάγγελμα κάθε συζύγου ξεχωριστά και η σχέση της ταξικής θέσης των συζύγων σε σχέση με τους παράγοντες κινδύνου του καθενός. Οι υποθέσεις που ερευνώνται έχουν να κάνουν με το αν οι συμπεριφορές που συνδέονται με την υγεία σχετίζονται με την κοινωνικοοικονομική θέση του ίδιου του ατόμου (γυναίκας ή άνδρα) και το αντίθετο. Επίσης, πως σχετίζονται με την ποιότητα της κοινωνικής υποστήριξης που λαμβάνουν καθώς και με το κατά πόσο αυτή σχετίζεται με της κοινωνικοοικονομική θέση του ίδιου του ατόμου (γυναίκας ή άνδρα) και το αντίθετο. Τα συμπεράσματα στηρίζουν κάποιες από τις υποθέσεις, και συγκεκριμένα ότι κάποιοι παράγοντες κινδύνου για τις γυναίκες (όπως διαίτα, κάπνισμα και φυσική άσκηση) επηρεάζονται από την κοινωνική θέση του συζύγου, ενώ στην περίπτωση της κοινωνικής υποστήριξης αυτή συνδέεται στενά με την κοινωνικοοικονομική θέση της ίδιας της συζύγου. Ωστόσο, οι συγγραφείς τονίζουν πως απαιτείται μεγαλύτερη μελέτη των παραγόντων που αφορούν σε υλικές και συναισθηματικές δυνάμεις που δρουν στο εσωτερικό του νοικοκυριού όταν μελετώνται οι διαφορές στην υγεία με βάση το φύλο.

5 Baxter, Janeen (1994), “Is husband's class enough? Class location and class identity in the United States, Sweden, Norway, and Australia”, *American Sociological Review*, 59 (2): 220-235. Η συζήτηση και η αντιδικία γύρω από τη συμβατική προσέγγιση, που θεωρεί πως η ταξική τοποθέτηση της γυναίκας προσδιορίζεται από αυτή του συζύγου, είναι πολύ έντονη και έχει οδηγήσει και σε

εναλλακτικές προσεγγίσεις αφού τα στοιχεία που προσφέρουν νεότερες έρευνες αμφισβητούν αυτή την άποψη σε πολλές περιπτώσεις. Στη μελέτη της η συγγραφέας αναλύει το βαθμό στον οποίο η υποκειμενική ταξική ταυτότητα εξαρτάται από την αντικειμενική ταξική θέση του ατόμου. Επίσης, μελετά πως παράγοντες όπως το επίπεδο εκπαίδευσης, το εισόδημα και οι ώρες εργασίας επηρεάζουν τα παραπάνω πρότυπο ενώ εξετάζει τα παραπάνω σε διαφορετικές χώρες. Συνοψίζει αρχικά τα πορίσματα προηγούμενων ερευνών, και ειδικά αυτά που αναφέρονται στον προσδιορισμό της ταξικής ταυτότητας, παραθέτοντας και τα δικά της. Συνολικά, αυτά δείχνουν πως η συμβατική άποψη (conventional view) απαιτεί κάποιες αλλαγές και γιατί η σημασία της ταξικής θέσης του συζύγου φαίνεται να μειώνεται αλλά και γιατί υπάρχουν επιπλέον παράγοντες και μεταβλητές (εκπαίδευση, ατομικό εισόδημα, ηλικία, συνεισφορά στο οικογενειακό εισόδημα, κ.ά.) που η επίδρασή τους στον προσδιορισμό της τάξης των δύο συζύγων δεν έχει μελετηθεί πλήρως. Παρουσιάζει κατόπιν τις ομοιότητες και διαφορές των χωρών που μελετά (Η.Π.Α., Σουηδία, Νορβηγία και Αυστραλία) αναφορικά με τη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας και την οικονομική ανεξαρτησία τους μέσα στο γάμο ώστε να οδηγηθεί στα ειδικότερα συμπεράσματα της στατιστικής έρευνας. Ειδικότερα, ερευνώνται οι πιθανότητες ταύτισης των συζύγων με την εργατική τάξη και συνυπολογίζονται οι παράγοντες της χώρας και του φύλου καθώς και η σχέση του φύλου με κάθε μια από τις ανεξάρτητες μεταβλητές που θέτει (επίπεδο εκπαίδευσης, εισόδημα, κ.λπ.). Κατασκευάζει 4 μοντέλα (nested regression models) όπου συμπεριλαμβάνονται ορισμένες ή όλες αυτές οι μεταβλητές και συμπεραίνει ότι, γενικά, η ταξική θέση του συζύγου επιτρέπει την πρόβλεψη για την υποκειμενική του ταξική ταυτότητα για όλες τις χώρες πράγμα που ενισχύει τη συμβατική άποψη. Επιπλέον, η επίδραση που έχει η ταξική θέση του συζύγου για την υποκειμενική ταξική ταυτότητα της συζύγου δεν εξαρτάται από παράγοντες που σχετίζονται με την εκπαίδευση, την αντικειμενική ταξική τοποθέτηση και το εισόδημα της γυναίκας. Ωστόσο, κάποια στοιχεία δείχνουν ότι ο ρόλος της ταξικής θέσης της συζύγου είναι σημαντικός αλλά όχι τόσο ώστε να ακυρώνει τη συμβατική άποψη. Αυτό όμως δε σημαίνει πως η συμβατική προσέγγιση μπορεί να συνεχίσει να αδιαφορεί για τα χαρακτηριστικά και των δύο φύλων και να παρέχει εξηγήσεις και κατανόηση του προβλήματος της ταξικής τοποθέτησης που να είναι έγκυρες και πλήρεις.

6 Beckwith, Karen (1998), “Collective identities of class and gender: working-class women in the Pittston Coal Strike”, *Political Psychology*, 19 (1): 147- 167. Η συγγραφέας διερευνά τις συσχετίσεις και τις συγκρούσεις ανάμεσα στις συλλογικές ταυτότητες της τάξης και του φύλου μέσα από την έρευνα της συμμετοχής των γυναικών της εργατικής τάξης σε απεργία ανθρακωρύχων στη Βιρτζίνια των ΗΠΑ το 1989-1990. Η συλλογική ταυτότητα είναι μια δυναμική και διαρκής διαδικασία με νόημα που μεταβάλλεται μέσα σε μεταβαλλόμενα περιβάλλοντα. Η συγγραφέας μελετά τις συλλογικές ταυτότητες των γυναικών της εργατικής τάξης και των γυναικών που είναι εργαζόμενες και απεργούν, και αξιολογεί την παρουσία τους και τις εκφράσεις τους στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης περίπτωσης. Περιγράφει τις συνθήκες της απεργίας και εστιάζει στους τρόπους που ενεπλάκησαν οι γυναίκες σε αυτή. Ειδικότερα αναλύει πως οι γυναίκες οργανώθηκαν μέσω του εθνικού εργατικού συνδικάτου και προχώρησαν σε δράση που οδήγησε στην υιοθέτηση μιας αυτόνομης ταυτότητας ως γυναίκες. Περιγράφει επίσης πως, σε επόμενη φάση, η αρχικά, αυτόνομη δράση εντάχθηκε και ελέγχθηκε από το εθνικό συνδικάτο και όσων αφορά το πλαίσιο δράσης και όσων αφορά τη ρητορική της δράσης. Ειδικά, αυτή η τελευταία, στηρίχτηκε όχι σε ένα διακριτό γυναικείο λόγο αλλά σε αναφορές στις αξίες της παράδοσης της κοινότητας και της οικογένειας. Τελικά, η προσπάθεια των γυναικών να προωθήσουν ως ιδέα και πράξη μια αυτόνομη δράση και οργάνωση, αποδυναμώθηκε μέσα από τη ρητορική του συνδικάτου και από την ταξική ταυτότητα που εκφραζόταν μέσα από την οικογένεια, την κοινότητα και το συνδικάτο όπου ανήκαν οι γυναίκες ως μέλη της εργατικής τάξης.

7 Berberoglu, Berch (1994), “Class, race, and gender” In Berch Berberoglu, *Class structure and social transformation*, Westport, Connecticut, Praeger, pp. 89-97. Ο συγγραφέας εντάσσει την μελέτη του φύλου, της φυλής και της κοινωνικής τάξης στο πλαίσιο της ανάλυσης της ταξικής δομής και του κοινωνικού μετασχηματισμού που προδιαγράφει η μαρξιστική θεωρία. Θεωρεί ότι η καταπίεση που ασκείται λόγω φύλου προκύπτει από την ιστορική ανάδυση της ταξικής κυριαρχίας της αστικής τάξης και της εκμεταλλευτικής φύσης των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής. Παρουσιάζει αναλυτικά τις θέσεις της Kollontai για τη χειραφέτηση των γυναικών μέσω της αναγνώρισης της διαφορετικής – ταξικής – βίωσης της εκμετάλλευσης των γυναικών διαφορετικών τάξεων και του κοινού αγώνα με τα μέλη της εργατικής τάξης. Συμπεραίνει έτσι ότι είναι προφανής η ταξική προέλευση της καταπίεσης λόγω φύλου και φυλής.

8 Birkelung, Gunn Elisabeth (1992), “Stratification and segregation”, *Acta Sociologica*, 35 (1): 47-62. Η συγγραφέας παραθέτει τα αποτελέσματα στατιστικής ανάλυσης της έκτασης του επαγγελματικού διαχωρισμού με βάση το φύλο (occupational sex segregation), στο πλαίσιο της ταξικής δομής της Νορβηγίας, με σκοπό να αποδείξει ότι και αυτό το στοιχείο είναι μια δομική πηγή ανισότητας μαζί με την κοινωνική τάξη. Ειδικότερα, εξετάζει σε ποια έκταση τα μέλη της ίδιας κοινωνικής τάξης βιώνουν παρόμοιες εργασιακές καταστάσεις και αν τελικά τα ταξικά σχήματα που βασίζονται στο επάγγελμα του άνδρα μπορούν να χρησιμοποιηθούν και για την ανάλυση της ταξικής θέσης της γυναίκας. Η ταξική δομή της Νορβηγίας περιγράφεται από το ταξινομικό σχήμα του Goldthorpe και προκύπτει από το βεμπεριανό ορισμό των τάξεων. Η συγγραφέας υιοθετεί επίσης την προσέγγιση της «νέας φεμινιστικής διαστρωμάτωσης» (new feminist stratification approach) που τονίζει τη σημασία του φύλου στη δόμηση των επαγγελματιών και μελετά τον διαχωρισμό με βάση το φύλο εντός των τάξεων. Βρίσκει ότι υπάρχουν μέσα στην ταξική δομή ετερογενείς θέσεις με βάση τη σχέση των φύλων με την αγορά και την εργασία ενώ υπάρχουν και ετερογενείς θέσεις εξαιτίας του σεξουαλικού διαχωρισμού. Τα ταξικά ταξινομικά σχήματα που βασίζονται στο επάγγελμα επηρεάζονται από το φύλο αφού στην ουσία καθορίζονται από το επάγγελμα του άνδρα ενώ γενικά ο κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας δημιουργεί στρώματα μέσα στις τάξεις. Θεωρεί ότι το φύλο, η τάξη και ο επαγγελματικός διαχωρισμός με βάση το φύλο επιμερίζονται τμήματα της επίδρασης στη δημιουργία της διαστρωμάτωσης δημιουργώντας πιο σύνθετες μορφές στρωμάτωσης.

9 Blackburn Robert M., Jennifer Jarman, and Bradley Brooks (2000), “The puzzle of gender segregation and inequality: a cross-national analysis”, *European Sociological Review*, 16 (2): 119-135. Ο στόχος της έρευνας είναι να αμφισβητηθεί η υπόθεση ότι ο υψηλός βαθμός διαχωρισμού των επαγγελματιών με βάση το φύλο (occupational gender segregation) ισούται με υψηλό επίπεδο ανισότητας με βάση το φύλο (gender segregation) που δρα εις βάρος των γυναικών. Χρησιμοποιούνται οι δείκτες μέτρησης της ανισότητας λόγω φύλου των Ηνωμένων Εθνών HDI (Human Development Index), GDI (Gender-related Development) και GEM (Gender Empowerment Index) που παρέχουν ένα πλήθος επαγγελματικών κατηγοριών για τη μέτρηση και ανάλυση των επιπέδων διαχωρισμού των επαγγελματιών. Η έρευνα εξετάζει κατά πόσο ο διαχωρισμός των επαγγελματιών σχετίζεται με τους τρεις δείκτες ανισότητας στις διάφορες χώρες με όρους σχέσεων ανάμεσα στα φύλα, ευκαιριών ζωής και κατάστασης της εσωτερικής αγοράς. Οι συγγραφείς θεωρούν πως ο διαχωρισμός των επαγγελματιών με βάση το φύλο δεν είναι μέτρο ανισότητας. Αυτό συμβαίνει γιατί ο διαχωρισμός θεωρείται πως έχει δύο διαστάσεις: μια «κάθετη» που μετρά την ανισότητα και μια «οριζόντια» που μετρά διαφορές. Οι δυο διαστάσεις τελικά συνιστούν τελικά τον «ολικό» διαχωρισμό. Οι ερευνητές συμπεραίνουν, μέσα από την αναλυτική σύγκριση των στοιχείων, ότι μόνο ο «κάθετος» διαχωρισμός μετρά την ανισότητα με βάση το φύλο ενώ ο «ολικός» όχι, έτσι ώστε άνοδος του τελευταίου να συνεπάγεται πτώση του «κάθετου» διαχωρισμού. Άρα, υψηλά επίπεδα διαχωρισμού του επαγγέλματος σχετίζονται με χαμηλά επίπεδα ανισότητας. Ο διαχωρισμός τείνει να βελτιώνει τις

προοπτικές καριέρας για τις γυναίκες γιατί όσο περισσότερο κάποια επαγγέλματα κυριαρχούνται από γυναίκες τόσο μεγαλύτερες είναι οι πιθανότητες μια γυναίκα να ανέλθει στην ιεραρχία του επαγγέλματός της. Οι συγγραφείς σημειώνουν πως αυτό το πρότυπο δεν είναι καθολικό αλλά τονίζουν πως ο ολικός διαχωρισμός δεν είναι ένα άμεσο μέτρο της ανισότητας.

10 Bonney, Norman (1988), “Gender, household and social class”, *British Journal of Sociology*, 39(1): 28-46. Ο συγγραφέας ασκεί κριτική στην συμβατική προσέγγιση της σχέσης κοινωνικής τάξης και φύλου αφού οι σύγχρονες αλλαγές δείχνουν πως η θέση της γυναίκας στην αγορά εργασίας συμβάλλει στην οικονομική κατάσταση της οικογένειας. Προτείνει μια προσέγγιση που εστιάζει στην κοινή δράση (joint behavior) και συμπεριφορά των συζύγων στην αγορά εργασίας και στο νοικοκυριό. Αναφορικά με την συμπεριφορά στην αγορά εργασίας, ο συγγραφέας θεωρεί ότι υπάρχει κοινή δράση των συζύγων αφού δεν μπορεί κάποιος να δράσει ανεξάρτητα (έστω κι αν αυτό οδηγεί σε συγκρούσεις) πράγμα που επιβεβαιώνεται και από μελέτες. Θεωρεί ότι δυνητικά όλα τα μέλη του νοικοκυριού επηρεάζουν την ταξική θέση του συνόλου και των μελών όμως λίγες έρευνες έχουν γίνει αναφορικά με τη συσχέτιση των προτύπων εργασίας στο νοικοκυριό και στην αγορά ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες. Από αυτές, αναλύει τις εργασίες του Pahl (“Divisions of Labor”) και των Westergaard και Resler (“Class in a capitalism society”). Ο πρώτος δεν δίνει τόση σημασία στην κοινωνική τάξη που ορίζεται από ανδρικούς ρόλους στην εργασία αλλά τονίζει την αυξανόμενη σημασία της γυναικείας οικονομικής δράσης. Οι δεύτεροι, εξετάζοντας τα πρότυπα της γυναικείας συμμετοχής στην απασχόληση, βρήκαν ότι οι ανισότητες στη γυναικεία αγορά εργασίας - σε σχέση με την ανδρική - ενισχύονται και δεν ακολουθούν τα γενικά πρότυπα ταξικής ανισότητας. Ο συγγραφέας θεωρεί ότι πρέπει να αναγνωριστεί η συμβολή της γυναίκας στην αγορά εργασίας αλλά και του άνδρα στο νοικοκυριό που αναδεικνύει μια κοινή δράση των δύο. Ωστόσο, υπάρχει μια ισχυρή συσχέτιση ανάμεσα στις αντίστοιχες θέσεις των συζύγων στην ιεραρχία της αγοράς εργασίας. Ο συγγραφέας, επίσης, θεωρεί ότι οι ευκαιρίες απασχόλησης των γυναικών υποστηρίζουν τις ταξικές ανισότητες που σχετίζονται με τους ρόλους των ανδρών στην αγορά εργασίας. Έτσι, υπάρχουν διαφορές κοινωνικής τάξης στα ποσοστά γυναικείας απασχόλησης ανάλογα με την κοινωνική τάξη του συζύγου. Ο συγγραφέας καταλήγει ότι η συμβατική προσέγγιση του Goldthorpe και άλλων θα οδηγηθεί σε αχρηστία γιατί δεν προσαρμόζεται στην πραγματικότητα που διαμορφώνουν οι αλλαγές στη γυναικεία απασχόληση.

11 Bottero, Wendy (1998), “Clinging to the wreckage? Gender and the legacy of class”, *Sociology*, 32 (3): 469-490. Η συγγραφέας θεωρεί πως η αποκλειστική οικονομικιστική θεώρηση της κοινωνικής τάξης, που προέρχεται είτε από τη Μαρξική είτε από τη Βεμπεριανή παράδοση ταξικής ανάλυσης (και έχει είτε οικονομικό είτε κοινωνικό χαρακτήρα), δεν μπορεί να προσφέρει το θεωρητικό υπόβαθρο για την ανάλυση της ανισότητας με βάση το φύλο. Αντίθετα, θα πρέπει να τονιστεί ότι δεν υπάρχουν επικαλυπτόμενες δομές ανισότητας (με βάση την τάξη, το φύλο, τη φυλή) αλλά ότι υπάρχει ένας ενιαίος κοινωνικός χώρος διαντιδράσεων όπου τα άτομα είναι σημεία που συγκροτούν δομές που χαρακτηρίζονται από ομοιότητες, διαφορές και αποστάσεις. Το σημείο εκκίνησης είναι υλικές κοινωνικές σχέσεις χωρίς όμως να υπάρχουν διακριτές διαδικασίες. Προτού παρουσιάσει την άποψη της, η συγγραφέας προχωρεί σε μια διεξοδική έρευνα της κριτικής με βάση το φύλο που έχει ασκηθεί στις θεωρίες των κοινωνικών τάξεων και η οποία θεωρεί πως ενώ συνέβαλε στην αποδυνάμωση και απογύμνωση της ταξικής παράδοσης ωστόσο μένει προσκολλημένη στα απομεινάρια της. Εξετάζει έτσι τα εγγενή προβλήματα της μαρξικής θεωρίας των τάξεων και πως αυτά γίνονται περισσότερο φανερά μέσα από την κριτική με βάση το φύλο. Ασκεί επίσης κριτική στη θεωρία των διπλών συστημάτων (dual systems theory) (καπιταλισμός – πατριαρχία) σημειώνοντας πως ενώ προσπαθούν να τροποποιήσουν την ταξική ανάλυση διατηρούν την έννοια της αγοράς που με τη σειρά της θέτει περιορισμούς στο

φύλο. Εξετάζει κατόπιν τη Βεμπεριανή παράδοση και τα προβλήματα της τοποθέτησης των γυναικών στην επαγγελματική δομή και την μονάδα της ταξικής ανάλυσης. Αναλύει ειδικότερα τη θεωρία της κοινωνικής περιχαράκωσης (social closure) για την ερμηνεία της έμφυλης φύσης του επαγγέλματος σημειώνοντας πως η ιδέα ομοιογενών ομάδων συμφερόντων με βάση το φύλο είναι προβληματική. Η συγγραφέας καταλήγει στο ότι οι θεωρητικοί του φύλου δεν έχουν μπορέσει να αναπτύξουν θεωρίες για τη σχέση των οικονομικών και των κοινωνικών διαδικασιών πράγμα που έχει προκαλέσει μια έντονη κριτική από μέρους των μεταμοντέρνων θεωρητικών. Επίσης, σημειώνει ότι ο κοινωνικός χώρος που προτείνει συνεπάγεται μια σημαντική αλλαγή στην κοινωνική θεωρία αφού η διάκριση τάξης και φύλου δεν μπορεί να συνεχιστεί.

12 Bradley, Harriet (1997), *Fractured identities: changing patterns of inequality*, Cambridge: Polity Press. Ο στόχος της συγγραφέως είναι να μελετήσει πως εξελίσσεται η θεωρία της κοινωνικής διαστρωμάτωσης υπό τις νέες προκλήσεις που έχουν θέσει όσοι αμφισβητούν την έννοια της τάξης και όσοι ασπάζονται τη σκέψη του μεταμοντερνισμού. Επιχειρεί να ενοποιήσει εμπειρικά δεδομένα που περιγράφουν τις κοινωνικές ανισότητες με τις συζητήσεις γύρω από τις θεωρίες που τις εξηγούν. Αναλύει συγκεκριμένα την τάξη, το φύλο, τη φυλή/εθνικότητα και την ηλικία ως διαφορετικές μορφές κοινωνικών σχέσεων, κοινωνικές κατηγορίες ή δυναμικές που αλληλοσυνδέονται παράγοντας δομές ανισότητας. Το γενικό πλαίσιο όπου εντάσσει αυτές τις δομές είναι συγχρόνως οργανωμένο και σταθερό (σύμφωνα με τις κλασικές κοινωνιολογικές θεωρίες) αλλά και κυμαινόμενο και ρευστό (κάτω από την επίδραση των θεωριών του μεταμοντερνισμού). Έτσι, κοινωνικές κατασκευές ή κατηγορίες που αναφέρονται σε σχέσεις όπως τάξη, φυλή, φύλο, και ηλικία εξηγούν (σε συνδυασμό) τις μορφές της κοινωνικής διαφοροποίησης και ανισότητας. Ειδικότερα, αναγνωρίζεται ότι είναι ο συνδυασμός τύπων ανισότητας που διαμορφώνει τις ταξικές σχέσεις ενώ το φύλο είναι μια κοινωνική κατηγορία που αλληλεπιδρά δυναμικά με άλλες για τη διαμόρφωση της ταυτότητας του ατόμου. Η συγγραφέας ισχυρίζεται ότι οι υπάρχουσες κλασικές θεωρίες για τις τάξεις πρέπει να τροποποιηθούν με τη βοήθεια της μεταμοντέρνας σκέψης ώστε να εξηγήσουν επαρκώς την αποσπασματική και πολωμένη πραγματικότητα που βιώνουν τα άτομα. Η συγγραφέας θεωρεί πως η μεταμοντέρνα και μετά-στρουκτουραλιστική σκέψη μπορεί να βοηθήσει στην καλύτερη κατανόηση της αντιφατικής φύσης της σύγχρονης κοινωνίας.

13 Breen, Richard and Christopher T. Whelan (1995), "Gender and class mobility: evidence from the Republic of Ireland", *Sociology*, 29(1): 1-22. Με βάση στατιστικά στοιχεία του έτους 1987 για την Ιρλανδία, οι συγγραφείς προχωρούν σε μια εκτίμηση της έκτασης που η ενσωμάτωση των γυναικών στην ανάλυση της ταξικής κινητικότητας μεταβάλλει τις θέσεις που έχουν διαμορφωθεί για την κοινωνική κινητικότητα γενικά. Αφενός, οι αλλαγές που έχουν συμβεί στην Ιρλανδία αναφορικά με την αυξανόμενη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας και, αφετέρου, η σημασία που έχει αποκτήσει η συζήτηση γύρω από το φύλο για την ταξική ανάλυση, οδηγούν τους συγγραφείς να μελετήσουν κατά πόσο η απουσία των γυναικών από τη μελέτη της κινητικότητας έχει παραποιήσει τα αποτελέσματα της έρευνας. Έτσι, αξιολογούνται η συμβατική και η ατομικιστική προσέγγιση κυρίως σε σχέση με τις ευκαιρίες ζωής που οδηγούν στην απόδοση κοινωνικής θέσης στο άτομο. Τα αποτελέσματα δείχνουν πως η ταξική θέση του συζύγου είναι κρίσιμη για την πρόβλεψη της μελλοντικής κατάστασης φτώχειας και στέρξης των γυναικών. Επίσης, επιβεβαιώνουν τις θέσεις του Goldthorpe ότι οι διαφορές με βάση το φύλο στην κινητικότητα οφείλονται στην αντικειμενική δομή των ευκαιριών που προκύπτουν από το διαχωρισμό των φύλων. Τέλος, συγκρίνουν πίνακες με στοιχεία για την κινητικότητα των ανδρών μόνο και των ανδρών και γυναικών μαζί ώστε να επιβεβαιώσουν ή να διαψεύσουν την χρήση τους από τη συμβατική άποψη. Βρίσκουν πως οι σημαντικές αλλαγές στη συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό των γυναικών έχει μικρή επίπτωση στη διαδικασία της συνολικής κινητικότητας. Επιβεβαιώνουν έτσι την άποψη των Goldthorpe

και Erikson πως τα μειονεκτήματα που βιώνουν οι γυναίκες εξαιτίας του διαχωρισμού λόγω φύλου στην αγορά εργασίας, αναπτύσσονται ανεξάρτητα από την ταξική ανάλυση.

14 Butler, Tim and Mike Savage (eds.) (1995), *Social change and the middle classes*, London, UCL Press. Ο στόχος του βιβλίου είναι η παρουσίαση της σύγχρονης μεσαίας τάξης στη Μεγ. Βρετανία κύρια μέσω της τρέχουσας κατάστασης της «ταξικής ανάλυσης». Ειδικότερα, οι συγγραφείς ενδιαφέρονται να συνδέσουν τις ποσοτικές και ποιοτικές ερευνητικές παραδόσεις που χαρακτηρίζουν την κοινωνική έρευνα τα τελευταία χρόνια. Ανάμεσα σε άλλα, τονίζεται από ορισμένους συντελεστές του τόμου, η σημασία που έχει η κοινή λειτουργία κοινωνικής τάξης και φύλου για τη δημιουργία κοινωνικών θέσεων κυριαρχούμενων και καθορισμένων από το φύλο. Επίσης, αναλύεται η διαδικασία της διαμόρφωσης και αναδιάρθρωσης της μεσαίας τάξης καθώς και η προοδευτική μετακίνηση σε μια περισσότερο ανομοιογενή συγκέντρωση των επαγγελματιών. Οι συντελεστές του τόμου συμφωνούν ότι υπάρχει αμοιβαία σχέση (interrelation) όχι όμως και ταύτιση των διαφόρων κατηγοριών.

15 Canning, Kathleen (1992), “Gender and the politics of class formation” *American Historical Review*, 97 (3): 736-768. Η Canning τονίζει πόσο έχει παραβλεφθεί ο ρόλος του φύλου στις θεωρίες σχηματισμού της εργατικής τάξης και ειδικά στην ιστορική ανάλυση του γερμανικού εργατικού κινήματος και της εργατικής τάξης. Με οδηγό το μοντέλο σχηματισμού των τάξεων που στηρίζεται σε επίπεδα εξέλιξης (level approach) (και που έχει αναλυθεί από τους Katznelson, Kocka και Zwahr) εστιάζει στο πόσο το φύλο, και ειδικά οι γυναίκες, έχουν συμβάλει σε κάθε επίπεδο ταξικής διαμόρφωσης. Συμπεραίνει ότι η χρήση του φύλου ως κατηγορίας ιστορικής ανάλυσης εξαφανίζει την ιδέα της προοδευτικής εξέλιξης των επιπέδων γιατί είναι μόνιμα ένα στοιχείο ανταγωνισμού στην πορεία σχηματισμού της εργατικής τάξης. Η συγγραφέας θεωρεί πως τίθενται και ζητήματα εγκυρότητας και χρησιμότητας του εννοιολογικού λεξιλογίου που χρησιμοποιείται στην έρευνα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η έρευνα να καταλήγει σε μια άποψη της τάξης που είναι ιστορικά συγκεκριμένη αλλά «αποσταθεροποιημένη» γιατί είναι και αναλυτική έννοια και αξιωματική ταυτότητα που όμως έχει διαμορφωθεί από τα φύλα. Η ταξική διαμόρφωση λοιπόν είναι μια διαδικασία επαναπροσδιορισμού όπου το φύλο συνεχώς διαμορφώνει και αμφισβητεί τις ήδη διαμορφωμένες δομές.

16 Chang Tracy F.H. (2003), “A structural model of race, gender, class and attitudes toward labor unions”, *The Social Science Journal*, 40: 189-200. Ο στόχος της Chang είναι να δείξει, μέσω της ανάλυσης στατιστικών δεδομένων, τους τρόπους με τους οποίους παράγοντες όπως η κοινωνική τάξη, η φυλή και το φύλο επηρεάζουν τις στάσεις των ατόμων έναντι των εργατικών ενώσεων. Η συγγραφέας βασίζεται σε μια πολυδιάστατη έννοια της τάξης, όπως αυτή προτείνεται από τον Wright, θεωρώντας ότι αυτή συντίθεται από τέσσερις διαστάσεις: καπιταλιστικοί δεσμοί ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής, εξουσία στο χώρο εργασίας, κατοχή γνώσης και εξειδίκευσης, και εισόδημα. Η συγγραφέας προτείνει ένα δομικό μοντέλο όπου το φύλο και η φυλή είναι οι δύο βασικοί παράγοντες που οδηγούν τα άτομα σε διαφορετικές κοινωνικοοικονομικές θέσεις ενώ ο συνδυασμός φύλου, εθνικότητας, κοινωνικής τάξης και οικονομικής δυσπραγίας ρυθμίζει τις στάσεις έναντι των εργατικών ενώσεων με έμμεσο και άμεσο τρόπο. Η συγγραφέας επιβεβαιώνει το μοντέλο της μέσα από την επεξεργασία στατιστικών δεδομένων της έρευνας General Social Survey (GSS) (ΗΠΑ) του 1991. Τα ευρήματα δείχνουν, μεταξύ άλλων, ότι το φύλο δεν καθορίζει άμεσα τη συμπεριφορά των ατόμων προς τις εργατικές ενώσεις αλλά έμμεσα, μέσω της ταξικής τοποθέτησης. Συμπερασματικά, το φύλο (αλλά και η εθνικότητα) θεωρούνται σημαντικοί παράγοντες που ρυθμίζουν τις ταξικές θέσεις των ατόμων.

17 Charles, Nicola (1990), “Women and class – a problematic relationship?”, *Sociological review*, 38 (1): 43-89. Μέσω της εμπειρικής έρευνας ο Charles

αναδεικνύει όχι μόνο τον παράγοντα του επαγγέλματος αλλά και αυτού του εισοδήματος, της ανάγκης να εργαστεί κάποιος ή όχι και του τύπου κατοικίας ως στοιχεία διαμόρφωσης της σύλληψης και βίωσης της κοινωνικής τάξης από τις γυναίκες. Αυτοί οι παράγοντες, καθώς και το μορφωτικό επίπεδο, διαμορφώνουν την αντίληψη και την κατανόηση της κοινωνικής τάξης περισσότερο από το επάγγελμα του συντρόφου τους. Αυτό ρυθμίζει μόνο την αντικειμενική ταξική τους τοποθέτηση. Ο συγγραφέας, επιδιώκοντας να συνδέσει τις θεωρητικές παραδόσεις που πηγάζουν από το Μαρξισμό και τη βεμπεριανή προσέγγιση της διαστρωμάτωσης, συμπεραίνει ότι ο τρόπος που οι γυναίκες αντιλαμβάνονται την τάξη που καταλαμβάνουν δεν καθορίζεται απόλυτα από αυτή του συντρόφου τους αλλά από παράγοντες που σχετίζονται με τα προηγούμενα επαγγέλματα τους, το μορφωτικό τους επίπεδο, το εισόδημα κ.ά. Τα συμπεράσματα του συγγραφέα θέτουν σε αμφιβολία διάφορες θέσεις τόσο της συμβατικής προσέγγισης ταξικής ανάλυσης όσο και της φεμινιστικής κριτικής που έχει ασκηθεί σε αυτή.

18 Clement, Wallace and Myles, John (1994), *Relations of ruling: class and gender in postindustrial societies*, Montreal, McGill-Queens University Press. Το έργο αυτό αποτελεί μια συστηματική παρουσίαση των αποτελεσμάτων του συγκριτικού προγράμματος για τη δόμηση των τάξεων και την ταξική συνείδηση (Comparative Project on Class Structure and Class Consciousness) που ξεκίνησε στις αρχές της δεκαετίας του '80 από τον E.O. Wright και ερευνητές από πέντε χώρες (Η.Π.Α., Καναδά, Σουηδία, Φινλανδία και Νορβηγία). Ο στόχος ήταν να μελετηθεί η έννοια της τάξης σε ένα συγκριτικό πλαίσιο με ιδιαίτερη έμφαση στην παραγωγή και αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης και στη σημασία που έχει το φύλο σε αυτές τις διαδικασίες. Οι συγγραφείς ακολουθούν την τυπολογία των κοινωνικών τάξεων που εισήγαγε αρχικά ο Wright και είναι βασισμένη στις σχέσεις κυριαρχίας (domination-based class typology) ενώ βαθμιαία προσθέτουν στοιχεία πολυπλοκότητας στην ταξική ανάλυση. Στο 1^ο μέρος του βιβλίου οι συγγραφείς εστιάζουν την ανάλυση τους στο ζήτημα της ταξικής δομής και στο πως δομούνται οι σχέσεις εξουσίας (relations of ruling) ή ταξικές σχέσεις, που αναπαράγουν την υλική ύπαρξη ανδρών και γυναικών. Εξετάζονται ζητήματα που αφορούν στους διαφορετικούς τρόπους που οι κοινωνικές τάξεις έχουν εξελιχθεί στις διάφορες χώρες της έρευνας αλλά και ζητήματα που προκύπτουν από τη σύγκριση των ταξικών σχέσεων στο μεταβιομηχανικό καπιταλισμό. Στο 2^ο μέρος αναθεωρούνται τα ευρήματα του πρώτου μέρους με βάση τη θέση ότι οι παραγωγικές σχέσεις είναι κάτι ευρύτερο από τις ταξικές σχέσεις και ότι οι σχέσεις εξουσίας στο πλαίσιο της αγοράς οργανώνουν και σχέσεις ανάμεσα στα φύλα. Θεωρούν ότι η συμβατική θεώρηση εμποδίζει την έρευνα σημαντικών θεμάτων που αφορούν στις σχέσεις μεταξύ των φύλων και στο πως αυτές επηρέασαν και επηρεάστηκαν από τις μεταμορφώσεις των κοινωνικών τάξεων στη μεταβιομηχανική κοινωνία. Ειδικότερα, στο 6^ο κεφάλαιο μελετούν τις σχέσεις ανδρών και γυναικών στο χώρο της εργασίας ενώ στα κεφάλαια 7 και 8 μελετούν τις σχέσεις αυτές στο πλαίσιο του νοικοκυριού, κάνοντας μια σύγκριση με τις πατριαρχικές σχέσεις που ίσχυαν στο παρελθόν και πως αυτές διατηρούνται στο πλαίσιο του καπιταλισμού. Θεωρούν ότι οι σύγχρονες ταξικές δομές είναι και δομές νέο-πατριαρχικής άσκησης εξουσίας που έχουν μεταφέρει τις εξουσιαστικές σχέσεις του νοικοκυριού στη δημόσια σφαίρα δραστηριοποίησης και των δύο φύλων. Τονίζουν όμως ότι ενώ η περιγραφή της σύγχρονης ταξικής πραγματικότητας δεν μπορεί να γίνει χωρίς τη μελέτη του φύλου, η εξήγηση της κοινωνικής τάξης δεν μπορεί να αποδοθεί στον ίδιο παράγοντα γιατί το νέο-πατριαρχικό μοντέλο παραγωγικών σχέσεων είναι μια διαδικασία ταξική και όχι έμφυλη. Στα τελικά συμπεράσματα οι συγγραφείς καταλήγουν σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που καθιστούν τη μεταβιομηχανική κοινωνία ριζικά διαφορετική από το βιομηχανικό καπιταλισμό. Επίσης, συνοψίζουν και τα ευρήματα της μελέτης δείχνοντας πως το νοικοκυριό επηρεάζει τις σχέσεις εξουσίας στη δημόσια και ιδιωτική σφαίρα αλλά και ότι οι διακρίσεις και η άνιση κατανομή αγαθών στο πλαίσιο του (ανάλογα με το φύλο) παραμένουν. Συνολικά, οι σχέσεις εξουσίας στις σύγχρονες κοινωνίες οργανώνονται γύρω από τις κοινωνικές τάξεις και το φύλο.

19 Crompton, Rosemary (1996), "Gender and class analysis" In David J. Lee and Bryan S. Turner (eds.) *Conflicts about class: debating inequality in late modernity*, New York, Longman, pp. 115-125. Οι μελέτες της ταξικής ανάλυσης αναφέρονται είτε σε αφηρημένες θεωρίες είτε σε εμπειρικές έρευνες για τη δόμηση των τάξεων όπου μια από τις κυρίαρχες προσεγγίσεις είναι αυτή όπου μισθωτοί κατανέμονται σε τάξεις ανάλογα με τη θέση τους στη δομή της μισθωτής εργασίας ("employment-aggregate" approach). Και για αυτή την προσέγγιση ο τρόπος χειρισμού του φύλου αποτελεί σημαντικό πρόβλημα. Η συγγραφέας συνοψίζει αρχικά τη συζήτηση και τις αντίθετες απόψεις που έχουν εκφραστεί σχετικά με το θέμα του ρόλου των γυναικών και του φύλου στις μελέτες της ταξικής ανάλυσης. Η φεμινιστική κριτική έχει τονίσει πως οι κλασικές θεωρίες έχουν αγνοήσει τη συμβολή των γυναικών αφού επικεντρώνονται στο ρόλο του άνδρα θεωρώντας παράλληλα πως η μονάδα ταξικής ανάλυσης είναι η οικογένεια. Αυτές οι θέσεις ακολουθούνται εν πολλοίς και από τα σχήματα του Goldthorpe, που βασίζονται στον προσδιορισμό της τάξης μέσω του επαγγέλματος. Και το σχήμα όμως του Wright παρουσιάζει παρόμοια προβλήματα σύμφωνα με τη συγγραφέα. Μετά από τη σύνοψη των θεωρητικών ρευμάτων και της αντίστοιχης κριτικής, η Crompton περιγράφει τα δύο ρεύματα της εμπειρικής προσέγγισης της ταξικής ανάλυσης που είναι η ποσοτική ανάλυση μεγάλου όγκου δεδομένων και οι περιπτώσιολογικές μελέτες. Σημειώνει πως αυτές οι έρευνες έχουν επιδείξει ότι οι διαδικασίες που αφορούν στο φύλο και την τάξη είναι στην πραγματικότητα αξεδιάλυτα συνδεδεμένες. Στο τρίτο τμήμα της μελέτης, η συγγραφέας αναφέρεται στις έννοιες της ισότητας και της διαφοράς, οι οποίες έχουν εξελιχθεί αρκετά μέσα από τη συζήτηση του φεμινισμού, και οι οποίες αναφέρονται σε ρεύματα που προωθούν είτε αιτήματα ίσων ευκαιριών και συμμετοχής για τις γυναίκες είτε την επίδειξη των σεξουαλικών, πολιτισμικών και ψυχολογικών διαφορών ανάμεσα στα φύλα. Η συγγραφέας θεωρεί ότι θα πρέπει να συνεχιστεί η έρευνα για τη σημασία της σχέσης επαγγέλματος-φύλου στη δόμηση των υλικών ανισοτήτων καθώς και να δοθεί έμφαση στη δυναμική και συνεχώς μεταβαλλόμενη φύση της δομής των επαγγελματιών. Αυτή η έμφαση σημαίνει ότι το φύλο και η τάξη δεν μπορούν να μείνουν αξεχώριστοι παράγοντες αλλά ότι τα αποτελέσματα τους είναι κοινά.

20 Crompton, Rosemary (1995), "Women's employment and the middle class" In Butler, Tim and Mike Savage, (eds.), *Social change and middle classes*, London, UCL Press. Η συγγραφέας επιχειρεί να δείξει πως, στο πλαίσιο της διαδικασίας δόμησης των μεσαίων τάξεων στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες, υπάρχει μια βαθμιαία μετάβαση από την κυριαρχία του ανδρικού φύλου σε μια περισσότερο ετερογενή έμφυλη συγκέντρωση των επαγγελματιών. Εστιάζει στη διαντίδραση φύλου και τάξης που ορίζεται από το επάγγελμα, μέσω της ανάλυσης δεδομένων της απογραφής του 1991 για τη Μεγ. Βρετανία. Η συγγραφέας εξετάζει αρχικά τα κυρίαρχα ρεύματα ταξικής ανάλυσης στη βρετανική κοινωνιολογία που έχουν όμως ασχοληθεί σε περιορισμένη έκταση με τα θέματα που αφορούν στο φύλο. Περιγράφει ειδικότερα τα ταξινομικά σχήματα των Wright και Goldthorpe θεωρώντας ότι ειδικά το ερευνητικό πρόγραμμα του δεύτερου έχει περιορισμένο εύρος. Όμως η συγγραφέας σημειώνει ότι η έμφαση που δίνεται στην οικογένεια (ως παράγοντα αναπαραγωγής της ανισότητας) είναι στοιχείο που δείχνει μια στροφή του ενδιαφέροντος προς τη σχέση κοινωνικής τάξης-φύλου. Στο δεύτερο μέρος, εξετάζονται οι σύγχρονες εξελίξεις στην απασχόληση των γυναικών στη Βρετανία, πως αυτές σχετίζονται με διαφοροποιήσεις μέσα στις τάξεις (κυρίως στη μεσαία και την εργατική τάξη) και τις σχέσεις των δομών του νοικοκυριού με τη γυναικεία απασχόληση. Τα στοιχεία δείχνουν πως η γυναικεία αντιπροσώπευση σε επαγγέλματα της μεσαίας τάξης (ή τάξης υπηρεσιών) βαίνει αυξανόμενη αλλάζοντας και το χαρακτήρα του νοικοκυριού όπου κυριαρχούσε ο σύζυγος ως ο βασικός παραγωγός εισοδήματος. Παράλληλα, αλλάζει και ο χαρακτήρας των επαγγελματιών όπου έχουμε μια περισσότερο ετερογενή συγκέντρωσή τους με βάση το φύλο. Παρατηρείται όμως ένας εσωτερικός επαναπροσδιορισμός με βάση το φύλο σε διαφορετικές θέσεις μέσα στη μεσαία τάξη πράγμα που διατηρεί την προηγούμενη ισορροπία. Προϋπόθεση για αυτό είναι

αρμονικές σχέσεις ανάμεσα στα φύλα. Η έρευνα όμως δείχνει πως όσο περισσότερο εισέρχονται οι γυναίκες σε επαγγέλματα της μεσαίας τάξης τόσο περισσότερο αυξάνουν οι πιθανότητες το νοικοκυριό της μεσαίας τάξης να είναι ασταθές άρα και το φύλο και ο τύπος του νοικοκυριού να επηρεάζει την κατάτμηση της μεσαίας τάξης. Η συγγραφέας ερευνώντας τα αποτελέσματα της διαντίδρασης φύλου και ταξικής θέσης θέτει το ζήτημα κατά πόσο τα οικογενειακά πρότυπα και η σχέση τους με την οικονομικά ανεξάρτητη γυναίκα υπονομεύουν τη συνεκτικότητα και κατά συνέπεια την αναπαραγωγική ικανότητα της μεσαίας τάξης.

21 Crompton, Rosemary (1995), "Where to put people: the "woman problem" In Rosemary Crompton, *Class and stratification: an introduction to current debates*, Cambridge, Polity Press, pp. 93-97. Στο πλαίσιο της συνοπτικής περιγραφής διαφόρων θεωρητικών προσεγγίσεων της κοινωνικής τάξης, των προβλημάτων της ταξικής ανάλυσης και ζητημάτων όπως η πολιτική συμμετοχή, τα πολιτικά δικαιώματα, το φύλο και η κατανάλωση, η συγγραφέας διερευνά εν συντομία ένα από τα προβλήματα της ταξικής ανάλυσης που εντάσσεται στις αλλαγές που έχουν προκύψει από τις σύγχρονες εξελίξεις στη δομή της απασχόλησης. Εστιάζει στο πρόβλημα της τοποθέτησης της γυναίκας στην ταξική δομή των επαγγελματιών (occupational "class structure") και πως αυτή έχει διερευνηθεί ή παραμεληθεί να διερευνηθεί από το συμβατικό ανδρικό μοντέλο κυριαρχίας. Θεωρεί, ότι η διαμάχη γύρω από το θέμα είναι ψευδής γιατί στο πλαίσιο ανάλυσης που έχει θέσει ο Goldthorpe δεν μπορεί να κατηγορηθεί για σεξισμό. Όμως, οι θέσεις του Goldthorpe (ότι δηλαδή η μονάδα ταξικής ανάλυσης είναι η οικογένεια, η ταξική της θέση προσδιορίζεται από τον αρχηγό της και ότι η ενσωμάτωση δεδομένων για τις συζύγους θα παραποιούσε το πρότυπο διαμόρφωσης της κοινωνικής τάξης) είναι γενικά περιοριστικές. Αυτό συμβαίνει γιατί η αύξηση της γυναικείας απασχόλησης ακυρώνει απόλυτες ταξινομήσεις επαγγελματιών με βάση το φύλο και γιατί η εφαρμογή τέτοιων σχημάτων δεν είναι δυνατή όταν οι δομές της οικογένειας και του νοικοκυριού μεταβάλλονται. Η συγγραφέας συμπεραίνει ότι η συζήτηση γύρω από την ταξική θέση της γυναίκας εγείρει επιπλέον ερωτήματα σχετικά με τις συμπεριφορές, τις απόψεις και τις δράσεις που αναλαμβάνουν τα μέλη της οικογένειας.

22 Crompton, Rosemary and Michael Mann (eds.) (1986), *Gender and stratification*, Cambridge, Polity Press. Ο στόχος του συλλογικού έργου είναι να διερευνηθεί πόση προσοχή έχει δοθεί από τις θεωρίες ταξικής διαστρωμάτωσης και κοινωνικής ανισότητας στο ρόλο του φύλου και αυτό γιατί το θέμα αυτό θεωρείται πως έχει παραμεληθεί από τη σχετική θεωρία και έρευνα. Οι κλασικές, συμβατικές θεωρίες δεν θεωρούν τις γυναίκες ως σημαντική ομάδα ούτε χαρακτηριστικά όπως το φύλο σημαντικά για τα άτομα που καταλαμβάνουν ταξικές θέσεις μέσα σε μια δομή. Από την άλλη, οι φεμινιστικές προσεγγίσεις έχουν ερευνήσει το θέμα της αυτόνομης ταξικής θέσης των γυναικών ενώ και οι θεωρίες των διπλών συστημάτων ("dual systems" theory) οδηγούν σε ένα πολύπλοκο σύστημα ανισοτήτων που προκύπτει από το φύλο αλλά και άλλα χαρακτηριστικά. Όμως και η εμπειρική έρευνα έχει αντιμετωπίσει με το πέρασμα του χρόνου σημαντικά προβλήματα αναφορικά με το φύλο όπως π.χ. το ζήτημα της μονάδας ταξικής ανάλυσης και των ευκαιριών ζωής που έχει στην επαγγελματική του πορεία το άτομο. Όλα αυτά τα ζητήματα εξετάζονται από τις μελέτες που συμπεριλαμβάνονται στον τόμο και προέρχονται από το Symposium on Gender and Stratification που έγινε στο University of East Anglia το 1984. Ειδικότερα παρουσιάζονται: α) ιστορικές και συγκριτικές μελέτες για τον καταμερισμό της εργασίας, το ρόλο της οικογένειας και τη διάκριση της δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας δράσης των φύλων, β) μελέτες για τη διαμόρφωση των τάξεων στις σύγχρονες κοινωνίες, τα προβλήματα των μετρήσεων και τις νέες επαγγελματικές κατηγορίες, γ) μελέτες για την ανάγκη ή μη αναδόμησης των θεωριών στρωμάτωσης και συστηματικής εξέτασης του ρόλου του φύλου. Οι επιμελητές του τόμου σημειώνουν ότι οι επιμέρους συνεισφορές δεν κινούνται απλά στο πλαίσιο μιας αναπαραγωγής των αντίπαλων θεωριών ενώ

συμπεραίνουν ότι το φύλο είναι σημαντικό για την κατανόηση της θεωρίας διαστρωμάτωσης και ότι παρ' όλο που οι παραδοσιακές/συμβατικές θεωρίες είναι χρήσιμες παρουσιάζουν περιορισμούς και αδυναμίες.

23 Cunnison, Sheila (2002), "Gender, class and equal opportunity policies: a grass-roots case study from the trade union movement", *Journal of Gender Studies*, 11 (2): 167-181 Η περιπτωσιολογική μελέτη της Cunnison διερευνά τις αιτίες εξαιτίας των οποίων απέτυχε η εφαρμογή πολιτικών ίσων ευκαιριών συμμετοχής και αντιπροσώπευσης των γυναικών στις διαδικασίες συγχώνευσης εργατικών ενώσεων στη Μεγ. Βρετανία. Αυτές οι πολιτικές αφορούσαν ζητήματα διακρίσεων με βάση το φύλο και την τάξη των εργαζόμενων και τη διασύνδεσή τους. Η αποτυχία οφειλόταν στις διαφορετικές πολιτισμικές ταυτότητες των γυναικών-μελών, στις διαφορετικές πρακτικές συμμετοχής τους στα εκτελεστικά όργανα των ενώσεων, σε προσωπικές αντιδικίες και περισσότερο στο ότι τα διαφορετικά ταξικά συμφέροντα και επιδιώξεις εμπόδιζαν την ταύτιση μέσω του ίδιου φύλου. Συμπεραίνεται έτσι ότι η τάξη παίζει σημαντικό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία συνοδεύεται όμως από την παραδοσιακή ανδρική κυριαρχία σε όλα τα επίπεδα συνδικαλιστικής οργάνωσης.

24 Cyba, Eva (1994), "Gender inequalities between individualization and social class", *Women's Studies International Forum*, 17 (2-3): 169-179. Η συγγραφέας επιχειρεί να αναπτύξει ένα πλαίσιο ερμηνείας των διακρίσεων με βάση το φύλο που υπερβαίνει τις κλασικές ταξικές θεωρίες. Διερευνά επίσης τη θέση περί εξατομίκευσης των κοινωνικών συνθηκών (individualization of social situations) και προτείνει ένα ερμηνευτικό πλαίσιο που μεταρρυθμίζει την έννοια της τάξης. Αρχικά, ασκεί κριτική στον τρόπο που οι διακρίσεις με βάση το φύλο έχουν ενταχθεί στην κλασική ταξική θεωρία και όπως αυτές διατυπώνονται στο έργο του Goldthorpe "Women and class analysis". Θεωρεί περιορισμένο το πεδίο εφαρμογής της ταξικής θεωρίας όταν δεν λαμβάνονται υπόψη παράγοντες όπως η κατανομή των ευκαιριών μέσα στην οικογένεια ή δεν προσδιορίζονται οι συγκεκριμένες διαφορές που ταυτοποιούν μια συγκεκριμένη τάξη. Το αποτέλεσμα είναι η θεωρία του να μην μπορεί να εντάξει πουθενά τις διακρίσεις με βάση το φύλο. Η συγγραφέας κατόπιν διερευνά την άλλη τάση της θεωρίας, που αναπτύχθηκε από το φεμινισμό, και ήταν η προσπάθεια οι γυναίκες να θεωρηθούν ξεχωριστή κοινωνική τάξη. Οι προσπάθεια αυτή απέτυχε κυρίως γιατί δεν ελήφθη υπόψη ότι η τάξη είναι βαθμιαίο φαινόμενο και γιατί έγινε προσπάθεια να αποδειχτεί η κοινωνική ομοιογένεια που προκύπτει από τη λειτουργιστική σημασία της δράσης των γυναικών. Η συγγραφέας εξετάζει και ασκεί κριτική και στην έννοια της εξατομίκευσης των κοινωνικών συνθηκών που είναι καταστάσεις για δράση που προσφέρουν ευκαιρίες για ικανοποίηση αναγκών που με τη σειρά τους συνιστούν διαστάσεις ανισότητας. Επειδή και οι ταξικές θεωρίες και η θέση της εξατομίκευσης των κοινωνικών συνθηκών ενσωματώνουν επιλεκτικά τις ανισότητες που συνδέονται με το φύλο, η συγγραφέας αναπτύσσει ένα θεωρητικό πλαίσιο που λαμβάνει υπόψη του όλες τις διαστάσεις αυτών των ανισοτήτων χωρίς να τονίζει ή να παραβλέπει κάποιες. Η βαθμιαία έννοια της τάξης συσχετίζει τρία επίπεδα που είναι: α) η διάκριση του πληθυσμού σε ομάδες με βάση λειτουργιστικά κριτήρια, β) η πρόσβαση σε ευκαιρίες ζωής, γ) οι συμπεριφορές και ταυτότητες που προκύπτουν. Ο βαθμός που ισχύει η έννοια της τάξης που προτείνεται εξαρτάται από τη συνειδητοποίηση των ίδιων των γυναικών αφού είναι καθοριστικό πως οι ίδιες οι γυναίκες βιώνουν τις κοινωνικές ανισότητες.

25 Dale, Angela, G. Nigel Gilbert and Sara Arber (1985), "Integrating women into class theory", *Sociology*, 19(3): 384-408. Ο στόχος των συγγραφέων είναι να διατυπώσουν ένα πρώτο θεωρητικό πλαίσιο ενσωμάτωσης των γυναικών στην ταξική ανάλυση. Αυτό είναι απαραίτητο γιατί ένα πλήρες ταξικό σχήμα πρέπει να συνυπολογίσει τη διάσταση του φύλου και να αναγνωρίσει τις διαφορές που υπάρχουν (και καθορίζονται από το φύλο) και τη δύναμη που έχουν τα φύλα μέσα στην αγορά εργασίας. Προτείνουν μια μεθοδολογία μέτρησης μιας διάστασης της ταξικής

τοποθέτησης, τη σχέση με την αγορά εργασίας. Αναφορικά με τις διαστάσεις της κοινωνικής τάξης, οι συγγραφείς υιοθετούν την εναλλακτική σύλληψη που προτείνει ο Giddens (και βασίζεται στις βεμπεριανές θέσεις), ο οποίος διακρίνει ομαδοποιήσεις σχέσεων που βασίζονται στα πρότυπα κατανάλωσης αγαθών. Έτσι, οι συγγραφείς διακρίνουν με τη σειρά τους την τάξη που βασίζεται στις σχέσεις στην αγορά εργασίας και την τάξη που προσδιορίζεται από τα πρότυπα κατανάλωσης. Ωστόσο, ασχολούνται στο παρόν άρθρο με τον προσδιορισμό ενός ταξικού σχήματος για τις γυναίκες που βασίζεται στον πρώτο παράγοντα, δηλαδή στην απασχόλησή της γυναίκας (πλήρη ή μερική). Οι συγγραφείς σημειώνουν πως οι υπάρχουσες θεωρήσεις των τάξεων (λειτουργιστικές, μαρξιστικές, βεμπεριανές) ασχολούνται αποκλειστικά με τους άνδρες θεωρώντας πως η ταξική θέση της γυναίκας είναι ετεροπροσδιοριζόμενη και αναλύουν γιατί κάτι τέτοιο δεν ισχύει. Προχωρούν κατόπιν στην τεκμηρίωση της ταξινόμησης που προτείνουν οι ίδιοι και που βασίζεται στη σχέση του ατόμου (της γυναίκας ειδικότερα) με την αγορά εργασίας. Αυτή μετριέται με μια σειρά μεταβλητών που αντικατοπτρίζουν την ισχύ κάθε επαγγέλματος στην αγορά. Τέτοιες μεταβλητές είναι το εισόδημα, τα επιδόματα ασθενείας, η εκπαίδευση και η ηλικία αποφοίτησης. Οι συγγραφείς χρησιμοποιούν στοιχεία της Γενικής Έρευνας για τα Νοικοκυριά (General Household Survey – GHS) (Μεγ. Βρετανία) του έτους 1976 και ομαδοποιούν τα επαγγέλματα σε συστάδες με βάση τις παραπάνω μεταβλητές. Οι συστάδες βασίζονται επιπλέον και σε ένα τροποποιημένο σχήμα ομαδοποίησης επαγγελματιών των Goldthorpe και Hope που διακρίνει 155 επαγγέλματα. Για τις εργαζόμενες γυναίκες με πλήρη απασχόληση οι συγγραφείς διακρίνουν 5 τάξεις (ανάλογα με το επάγγελμα) ενώ για αυτές με μερική απασχόληση 4. Παρατηρούν ότι υπάρχουν αρκετές διαφορές στην κατανομή από τις ταξινομήσεις Registrar General (που χρησιμοποιούνται για τις σχετικές έρευνες στη Μεγ. Βρετανία) που οφείλονται στο ότι οι παραδοσιακές – ανδρικές – ταξινομήσεις δεν μπορούν να εφαρμοστούν για τις γυναίκες. Οι συγγραφείς θεωρούν ότι υπάρχουν διαφορές με βάση το φύλο στο μέγεθος της ισχύος που έχουν στην αγορά άτομα του ίδιου επαγγέλματος ενώ υπάρχουν και διαφορές ανάμεσα σε εργαζόμενους πλήρους και μερικής απασχόλησης στο ίδιο επάγγελμα. Ωστόσο, οι συγγραφείς δεν προτείνουν τη μεθοδολογία τους ως ένα νέο ταξινομικό σύστημα αλλά ως ένα σύνολο οδηγιών για τη σύνταξη μιας τέτοιας ταξινόμησης.

26 Davis, Nancy J. and Robert V. Robinson (1998), “Do wives matter? Class identities of wives and husbands in the United States, 1974-1994”, *Social Forces*, 76 (3): 1063-1086. Οι συγγραφείς μελετούν τις υποκειμενικές ταξικές ταυτότητες παντρεμένων ανδρών και γυναικών και το βαθμό που κάθε σύζυγος λαμβάνει υπόψη χαρακτηριστικά του άλλου στην ταξική τοποθέτηση καθώς και την έκταση που αυτές έχουν αλλάξει μέσα στο χρόνο. Η έρευνα για αυτό το ζήτημα δεν έχει οδηγήσει σε τελικά συμπεράσματα ωστόσο οι συγγραφείς θεωρούν πως οι μελέτες για την υποκειμενική ταξική ταυτότητα της συζύγου δεν μπορούν να επιτρέψουν την απόδοση σε αυτή μιας ορισμένης αντικειμενικής ταξικής θέσης γιατί η ταυτότητα αποτελεί μια σημαντική μεταβλητή που δρα ανεξάρτητα από την αντικειμενική τάξη. Οι συγγραφείς διακρίνουν τρία μοντέλα ταξικής ταύτισης που μπορούν να υιοθετήσουν οι σύζυγοι προκειμένου να τοποθετήσουν τον εαυτό τους σε μια τάξη. Αυτά είναι: α) το επίκτητο (borrowing model), β) το συμμετοχικό (sharing model) και, γ) το ανεξάρτητο (independence model). Τα στατιστικά δεδομένα που χρησιμοποιούνται προέρχονται από το National Opinion Research Center. General Social Survey (ΗΠΑ) (1974-1994). Μέσω της ανάλυσης των δεδομένων οι συγγραφείς οδηγούνται στο συμπέρασμα ότι ένα «συμμετοχικό» μοντέλο (sharing model) ισχύει και για τα δύο φύλα αφού κανένα μέλος του ζεύγους δε στηρίζεται αποκλειστικά στα χαρακτηριστικά του συζύγου για την υποκειμενική ταξική τοποθέτηση εκτός από την περίπτωση όπου η ταξική ταυτότητα προσδιορίζεται από την ιδιοκτησία. Η αμφισβήτηση του νεομαρξιστικού μοντέλου εστιάζει στο ότι μεταβλητές σχετιζόμενες με το status είναι εξίσου ή περισσότερο σημαντικές με αυτές της «τάξης» (με όρους ιδιοκτησίας και εξουσίας) για την αντικειμενική ταξική τοποθέτηση. Επίσης, συμπεραίνουν, μέσω της ανάλυσης της «μεγιστοποίησης του status», ότι οι διαφορές

του φύλου παίζουν ρόλο στο πως κάθε σύζυγος προσμετρά τα χαρακτηριστικά του καθώς και αυτά του άλλου συζύγου στην ταξική τοποθέτηση. Τέλος, οι σημαντικές διαφορές και αλλαγές που εμφανίζονται με το πέρασμα του χρόνου είναι μικρής σημασίας για τους συγγραφείς μόνο με την προϋπόθεση πως σε οικογένειες που και οι δύο σύζυγοι εργάζονται, τα χαρακτηριστικά του συζύγου (που σχετίζονται με την εργασία) είναι πιο σημαντικά για την ταξική τοποθέτηση και των δύο.

27 Davis, Nancy J. and Robert V. Robinson (1988), “Class identification of men and women in the 1970’s and 1980’s”, *American Sociological Review*, 53(1): 103-112. Οι συγγραφείς, μέσα από μια ανάλυση στατιστικών δεδομένων, αξιολογούν τρία μοντέλα ταξικής ταύτισης παντρεμένων ανδρών και γυναικών. Αυτά είναι το ανεξάρτητο (independence model), το συμμετοχικό (sharing model) και το επίκτητο μοντέλο (borrowing model). Ο στόχος είναι να δείξουν αν υπάρχουν μετακινήσεις από το ένα μοντέλο στο άλλο για κάθε φύλο. Σημειώνουν ότι οι έρευνες για τη δεκαετία του '70, που δείχνουν ότι ο σύζυγος είναι ο προσδιοριστικός παράγοντας της ταξικής θέσης της οικογένειας, είχαν ισχυρή κοινωνική απήχηση. Ωστόσο, οι κοινωνικοοικονομικές αλλαγές στη δεκαετία του '80 δείχνουν (και μέσα από έρευνες) ότι το πρότυπο αλλάζει έτσι ώστε άνδρες και γυναίκες να δίνουν μεγαλύτερη σημασία στα χαρακτηριστικά της συζύγου όταν ταυτίζονται με μια τάξη. Έτσι, η έρευνα εστιάζει σε ερωτήματα που αφορούν στο κατά πόσο οι παντρεμένες γυναίκες και οι παντρεμένοι άνδρες μετακινούνται από ένα μοντέλο σε άλλο και αν τελικά αυτή η πορεία είναι παρόμοια και για τα δύο φύλα (δηλαδή και τα δύο κινούνται είτε προς το «συμμετοχικό» μοντέλο είτε προς το «ανεξάρτητο»). Η έρευνα διεξήχθη με στοιχεία του National Opinion Research Center (ΗΠΑ) από το 1974 ως το 1985. Τα αποτελέσματα αφορούν : α) την κατανομή της ταξικής τοποθέτησης ζευγαριών στο διάστημα των 2 δεκαετιών, β) την ταξική θέση παντρεμένων ανδρών και γυναικών σε αυτό το διάστημα για περιπτώσεις όπου είτε η σύζυγος δεν εργάζεται είτε και οι δύο εργάζονται, και γ) την ταξική θέση ανύπαντρων, εργαζόμενων ανδρών και γυναικών. Όσον αφορά τα σημεία β) και γ) τα αποτελέσματα δείχνουν ότι υπάρχει μια τάση μέσα στο χρόνο, ειδικά των εργαζόμενων γυναικών, να αξιολογούν περισσότερο τα δικά τους χαρακτηριστικά και να υιοθετούν ένα συμμετοχικό μοντέλο προσδιορισμού της ταξικής τους θέσης. Η τάση των ανδρών είναι να υιοθετούν ένα ακόμα πιο ισχυρό «ανεξάρτητο» μοντέλο αποδίδοντας ακόμα λιγότερη σημασία στα χαρακτηριστικά της συζύγου. Συνολικά η τάση και των δύο φύλων είναι προς ένα περισσότερο ανεξάρτητο μοντέλο. Ειδικά για τις γυναίκες αυτό οφείλεται σε παράγοντες όπως η αύξηση του ατομικισμού, η κατανόηση της συνεισφοράς τους στην κοινωνία, η συλλογική δράση (φεμινιστικό κίνημα), η πολιτική κινητοποίηση κ.ά. Οι συγγραφείς καταλήγουν στο ότι οι κοινωνικές αλλαγές επιβάλλουν μια επανεξέταση των υποθέσεων πολλών θεωρητικών για την αποκλειστική σημασία των χαρακτηριστικών του συζύγου στην ταξική τοποθέτηση της οικογένειας.

28 De Graaf, Nan Dirk and Anthony Heath (1992), “Husband’s and wives’ voting behaviour in Britain: class-dependent mutual influence of spouses”, *Acta Sociologica*, 35 (4): 311-322. Με αφορμή την εκλογική συμπεριφορά των συζύγων στη Μεγ. Βρετανία, η έρευνα διερευνά την καταλληλότητα του συμβατικού μοντέλου ταξικής τοποθέτησης ελέγχοντας το ενδεχόμενο τάσεων προς άλλα μοντέλα που το αποδυναμώνουν. Συνοψίζοντας την κατάσταση, οι συγγραφείς θεωρούν πως υπάρχουν ενδείξεις πως η ταξινόμηση των γυναικών σύμφωνα με την ταξική θέση του συζύγου παρουσιάζει διάφορα προβλήματα. Αν και έχουν παρουσιαστεί εναλλακτικές προτάσεις (μοντέλο κυριαρχίας και συμμετοχικό μοντέλο), και η εμπειρική έρευνα έχει διαψεύσει σε ορισμένο βαθμό τη συμβατική προσέγγιση, η βρετανική έρευνα την ακολουθεί σε μεγάλο βαθμό. Ο στόχος των συγγραφέων είναι να διερευνήσουν εμπειρικά την καταλληλότητα του συμβατικού μοντέλου χρησιμοποιώντας το μοντέλο διαγώνιας αναφοράς (diagonal reference model), αντί άλλων τεχνικών (π.χ. πολλαπλής παλινδρόμησης) για την ανάλυση των στατιστικών δεδομένων, προκειμένου να ελέγξουν υποθέσεις για την εγκυρότητα των διαφόρων μοντέλων ταξικής ανάλυσης. Λαμβάνουν ως μέτρο ταξικής

δράσης την εκλογική συμπεριφορά και συγκρίνουν την συμβατική προσέγγιση με εναλλακτικές. Τα στοιχεία που χρησιμοποιούν προέρχονται από τις British Election Surveys (1974-87). Τα ευρήματά τους δείχνουν ότι η συμβατική προσέγγιση εξηγεί καλύτερα (σε σχέση με τις άλλες προσεγγίσεις) την επιλογή ψήφου και την εκλογική συμπεριφορά και των δύο συζύγων. Στο πλαίσιο συγκεκριμένων τάξεων (μικροαστική, και λιγότερο στη τάξη των μη-χειρωνακτών) η εκλογική συμπεριφορά των γυναικών καθοριζόταν αποκλειστικά ή σχεδόν αποκλειστικά από την ταξική θέση του συζύγου. Όμως, σε άλλες τάξεις (υψηλότερη και χαμηλότερη μεσαία τάξη και εργατική τάξη) οι γυναίκες συμπεριφέρονταν όπως οι άνδρες λαμβάνοντας υπόψη τη δική τους τάξη και όχι αυτή του συζύγου. Οι συγγραφείς προσφέρουν διάφορες εξηγήσεις για τις διάφορες περιπτώσεις και σημειώνουν πως δεν είναι δεδομένο ότι παρόμοια συμπεράσματα ισχύουν και για άλλες χώρες (εκτός της Μεγ. Βρετανίας). Τονίζουν πως μια πολυμεταβλητή μοντελοποίηση των παραγόντων είναι απαραίτητη για την καλύτερη κατανόηση και εξήγηση των πολιτικών συμπεριφορών.

29 Dex, Shirley (1990), "Goldthorpe on class and gender: the case against", In John Clark, Celia Modgil and Sohan Modgil (eds.), *John H. Goldthorpe: consensus and controversy*, London, Falmer Press, pp. 135-152. Η Dex προχωρεί σε μια συνολική κριτική της συμβατικής άποψης του Goldthorpe και των θέσεων του για το φύλο και την κοινωνική τάξη θέτοντας ερωτήματα όπως: αν είναι σωστή γενικά η άποψη του, αν είναι καλύτερη από τις εναλλακτικές και αν υπάρχουν άλλα είδη ταξικής ανάλυσης που θα μπορούσαν αποτελεσματικά να υιοθετήσουν μια διαφορετική άποψη από αυτή του Goldthorpe. Η συγγραφέας, αφού παρουσιάζει μια σύνοψη της αντιδικίας που έχει ξεσπάσει από το 1983 γύρω από τις θέσεις του Goldthorpe, προχωρεί στην κριτική ανάλυση της συμβατικής άποψης που καταλαμβάνει το μεγαλύτερο τμήμα της μελέτης. Η κριτική αφορά 3 ζητήματα: 1) την επιλογή των ταξικών θέσεων ανάμεσα στις οποίες παρατηρείται και τεκμηριώνεται η κινητικότητα, 2) την επιλογή του καταλληλότερου δείγματος για την έρευνα και την επιλογή της μονάδας ανάλυσης, και 3) το ή τα κριτήρια κινητικότητας για τον καθορισμό του αν έχει επιτευχθεί η ταξική διαμόρφωση (class formation). Χρησιμοποιεί σε μεγάλη έκταση όσα έχει αναφέρει ο ίδιος ο Goldthorpe σε διάφορα έργα του και θέτει διάφορα ερωτήματα που σχετίζονται με τα παραπάνω ζητήματα. Ορισμένα ερωτήματα και προβληματικά σημεία είναι: 1) το συμπέρασμα του Goldthorpe για την κινητικότητα και την ταξική διαμόρφωση επηρεάζεται από τις επιλογές στην ομαδοποίηση των επαγγελματιών και τον αριθμό των τάξεων, 2) ότι δεν αποδεικνύεται ότι η κατηγοριοποίηση της Βρετανικής ταξικής δομής είναι σωστή, 3) ότι θεωρεί την οικογένεια ως την καταλληλότερη μονάδα ανάλυσης αλλά εξαιρεί το δείγμα γυναικών εξαιτίας περιορισμένων πόρων, 4) ότι ενώ θεωρεί ως ενιαία την ταξική θέση της οικογένειας δεν αποκλείει και την ανάλυση της ατομικής γυναικείας ταξικής κινητικότητας, 5) η επιλογή μόνο ανδρών για τη μελέτη της ταξικής δομής της σύγχρονης Βρετανίας περιορίζει την αξία της αφού αυξάνεται ο αριθμός των μονογονεϊκών οικογενειών και των ανύπαντρων γυναικών, 6) ότι δεν διευκρινίζεται πάντα αν ο Goldthorpe θεωρεί την απόλυτη ή τη σχετική κινητικότητα ως προσδιοριστικό της ταξικής διαμόρφωσης.

Στο τελευταίο τμήμα της μελέτης η Dex συνοψίζει τον τρόπο που ο Goldthorpe έχει απαντήσει στην κριτική που έχει ασκηθεί και που, κατά τη γνώμη της, δείχνει πόσο τον έχει παρακινήσει να μελετήσει το ζήτημα της κοινωνικής κινητικότητας των γυναικών. Τέλος, κάνει μια σύντομη αναφορά ενδεχομένων ζητημάτων και άλλων προσεγγίσεων που θα μπορούσαν να ενταχθούν στο πρόβλημα της ταξικής ανάλυσης όπως π.χ. το ζήτημα του καταμερισμού της εργασίας με βάση το φύλο ή το ζήτημα των ενδοοικογενειακών ανισοτήτων.

30 Erikson, Robert and John H. Goldthorpe (1993), "The class mobility of women" In Erikson, Robert and John H. Goldthorpe, *The constant flux: a study of class mobility in industrial societies*, Oxford, Clarendon Press, pp. 231-277. Στο πλαίσιο της μελέτης της κοινωνικής κινητικότητας στις σύγχρονες βιομηχανικές

κοινωνίες, οι συγγραφείς εξετάζουν το θέμα της κινητικότητας των γυναικών και το κατά πόσο οι εμπειρίες τους προκαλούν αλλαγές στα συμπεράσματα της έρευνάς τους. Οι συγγραφείς ξεκινούν με τον προσδιορισμό της ταξικής θέσης της γυναίκας και τον προσδιορισμό της καταλληλότερης μονάδας ταξικής ανάλυσης. Παρουσιάζουν τη θέση τους περί της οικογένειας ως τέτοιας μονάδας και αναλύουν διεξοδικά την κριτική τους στην ατομικιστική προσέγγιση της φεμινιστικής κοινωνιολογίας. Επίσης, παρουσιάζουν την προσέγγιση της κοινής ταξινόμησης (joint classification) και σημειώνουν πως οι ίδιοι υιοθετούν το μοντέλο της κυριαρχίας. Κατόπιν εξετάζουν τα δεδομένα που έχουν για την κινητικότητα των γυναικών με βάση το επάγγελμα με τη χρήση διαφορών στατιστικών μεθόδων. Αν και κάποια αποτελέσματα (όπως η συγκέντρωση των γυναικών σε ορισμένες τάξεις) ενισχύουν τη φεμινιστική άποψη, οι συγγραφείς σημειώνουν πως οι ίδιες οι γυναίκες θεωρούν πως η ταξική τους θέση προκύπτει από αυτή του συζύγου τους και όχι από το δικό τους επάγγελμά. Οι συγγραφείς προτείνουν μια εναλλακτική ερμηνεία που επιβεβαιώνει το μοντέλο που προτείνουν δηλαδή αυτό της κυριαρχίας. Εξετάζονται επίσης τα δεδομένα για την απόλυτη και σχετική κινητικότητα λόγω γάμου και συγκρίνονται με την κινητικότητα των ανδρών μέσω επαγγέλματος. Συμπεραίνεται ότι τα πρότυπα της γυναικείας κινητικότητας αυτού του είδους είναι παρόμοια σε διάφορες χώρες και ανάλογα με αυτή των ανδρών. Τέλος, οι συγγραφείς παράγουν πλήρεις πίνακες κινητικότητας δηλαδή πίνακες που αναφέρονται και σε άνδρες και σε γυναίκες. Τα στοιχεία από αυτούς τους πίνακες συγκρίνονται με αυτά που έχουν προκύψει για την κινητικότητα μόνο των ανδρών. Συμπερασματικά, οι συγγραφείς θεωρούν πως η μελέτη των δεδομένων για τις γυναίκες δεν προκαλεί σημαντικές αλλαγές στα ευρήματα που έχουν προκύψει από τη συνολική έρευνα. Ειδικότερα, δεν θεωρούν πως υπάρχει εμπειρική απόδειξη της σχέσης τάξης και φύλου ενώ οι αντίστοιχες ανισότητες προκύπτουν από διαφορετικούς παράγοντες.

31 Erikson, Robert and John H. Goldthorpe (1992), “Individual or the family? Results from two approaches to class assignment”, *Acta Sociologica*, 35(2): 95-105. Οι συγγραφείς επιχειρούν να επαναβεβαιώσουν την εγκυρότητα της συμβατικής προσέγγισης στην ταξική τοποθέτηση σύμφωνα με την οποία στο κάθε μέλος της οικογένειας αποδίδεται η ταξική θέση του «αρχηγού» της (family head). Αυτό γίνεται μέσω της αξιολόγησης της ατομικιστικής προσέγγισης (individual approach) που υποστηρίζει ότι κάθε πρόσωπο λαμβάνει μια ταξική θέση ανάλογα με το επάγγελμα του. Αρχικά γίνεται μια σύνοψη των απόψεων που έχουν εκφραστεί από τη θεωρία γύρω από το θέμα της καταλληλότερης μονάδας ταξικής ανάλυσης και την κριτική που έχει εκφράσει η φεμινιστική θεωρία για τη συμβατική προσέγγιση. Η ατομικιστική προσέγγιση αξιολογείται μέσα από τη στατιστική ανάλυση δεδομένων από 8 χώρες για την υποκειμενική ταξική ταυτότητα και την ταξική θέση με βάση το επάγγελμα αλλά και την πολιτική συμμετοχή εργαζόμενων ζευγαριών. Τα ευρήματα δείχνουν ότι η ταξική ταυτότητα των γυναικών σχετίζεται περισσότερο με την τάξη του συζύγου παρά με τη δικιά τους και επιβεβαιώνουν τη συμβατική προσέγγιση η οποία έτσι διατηρείται ως ο πιο έγκυρος τρόπος μελέτης του θέματος. Επίσης, επιβεβαιώνεται ότι όλα τα μέλη της οικογένειας έχουν κοινή ταξική τοποθέτηση. Τέλος, οι συγγραφείς παρακινούν τους υποστηρικτές της ατομικιστικής προσέγγισης και των φεμινιστικών θέσεων να μελετήσουν τα προβλήματα και τις αδυναμίες των προσεγγίσεών τους.

32 Erikson, Robert and John H. Goldthorpe (1988), “Women at class cross roads: a critical note”, *Sociology*, 22 (4): 545-553. Οι συγγραφείς επιχειρούν να αντικρούσουν τα επιχειρήματα και του ισχυρισμούς εναντίον της συμβατικής προσέγγισης στην ταξική ανάλυση που προβάλλουν οι Leiflfsrud και Woodward στο άρθρο τους “Women at class crossroads: repudiating conventional theories of family class” καθώς και τη θέση ότι η ταξική θέση της οικογένειας καθορίζεται από το πρόσωπο με την ισχυρότερη, κυρίαρχη σχέση με την αγορά εργασίας. Θεωρούν ότι, γενικά, σε μια έρευνα έχει σημασία να διατυπώνονται ορθά τα υπό μελέτη θέματα, να παρουσιάζονται σχετικά ευρήματα, να παρατίθενται και να ερμηνεύονται ορθά. Σε όλα αυτά τα σημεία η

μελέτη των Leiflufsrud και Woodward παρουσιάζει προβλήματα. Σύμφωνα με τους συγγραφείς οι Leiflufsrud και Woodward δεν παρουσιάζουν στοιχεία για να αποδείξουν αυτό που και οι Erikson και Goldthorpe έχουν δεχτεί, ότι δηλαδή υπάρχουν ζευγάρια με τα μέλη τους σε διαφορετικά επαγγέλματα (cross-class families). Όχι μόνο τα στοιχεία δεν είναι αρκετά και αντιπροσωπευτικά αλλά και δεν αποδεικνύουν ότι οι διαφορετικές κοινωνικές τάξεις των συζύγων επηρεάζουν την καθημερινή ζωή και πράξη της οικογένειας. Οι συγγραφείς ελέγχουν τους ισχυρισμούς και τα στοιχεία που παραθέτουν οι Leiflufsrud και Woodward και σε επόμενη εργασία τους σχετικά με την κοινωνικο-πολιτική «εικόνα» (imagery) των μεικτών οικογενειών, προκειμένου να δείξουν ότι μάλλον υποσκάπτουν τη θέση τους περί μοντέλου κυριαρχίας παρά την υποστηρίζουν. Ελέγχοντας μάλιστα κάποιες από τις πηγές που παραθέτουν οι Leiflufsrud και Woodward, οι συγγραφείς παρατηρούν ότι αυτές δεν παρέχουν καμιά στήριξη στις θέσεις τους. Συμπερασματικά, οι Erikson και Goldthorpe θεωρούν ότι οι Leiflufsrud και Woodward δεν παρέχουν πειστικά και επαρκή εμπειρικά στοιχεία για να αντικρούσουν τη συμβατική προσέγγιση και να ενισχύσουν το μοντέλο κυριαρχίας που και αυτό στηρίζεται στην οικογένεια ως ενιαία μονάδα ανάλυσης.

33 Esping-Andersen, Gosta (ed.) (1993), *Changing classes: stratification and mobility in post-industrial societies*, London, Sage. Μέσα από τη μελέτη εμπειρικών δεδομένων από έξι χώρες για την απασχόληση και την κινητικότητα ο συγγραφέας συμπεραίνει την εμφάνιση μιας διακριτής μεταβιομηχανικής ταξικής δομής. Ακολουθώντας το νέο-βεμπεριανό πρότυπο, σημειώνει το ρόλο που παίζουν διάφοροι κοινωνικοί θεσμοί στη διαμόρφωση των τάξεων. Δίνει έμφαση στο ρόλο του φύλου αφού η κλασική διάκριση των φύλων υποχωρεί στη μεταβιομηχανική κοινωνία όπου οι εργασίες παύουν να χαρακτηρίζονται γυναικείες ενώ οι γυναίκες παίζουν σημαντικό ρόλο στις επαγγελματικές ιεραρχίες. Η θέση του συγγραφέα δίνει περισσότερη σημασία όχι τόσο στο επάγγελμα αλλά στο φύλο, την ηλικία και τη φυλή για να εξηγήσει την στρωμάτωση και κινητικότητα στις σύγχρονες κοινωνίες.

34 Evans, Geoffrey (1996), "Putting men and women into classes: an assessment of the cross-sex validity of the Goldthorpe class schema", *Sociology*, 30 (2): 209-234. Ο συγγραφέας επιχειρεί να διερευνήσει το βαθμό εγκυρότητας του ταξικού σχήματος που έχει προτείνει ο Goldthorpe ως μέτρου των ταξικών χαρακτηριστικών των επαγγελμαμάτων. Ο στόχος είναι να προσδιοριστεί η εγκυρότητα ξεχωριστά για άνδρες και γυναίκες δηλαδή το αν η ταξική θέση των γυναικών προσδιορίζεται το ίδιο αποτελεσματικά όπως αυτή των ανδρών. Το σχήμα του Goldthorpe στηρίζεται στη φύση της σχέσης εργασίας ενώ η κατανομή των ατόμων σε θέσεις μέσα σε αυτό καθορίζεται από πληροφορίες για την θέση τους στην εργασία (μισθωτός, αυτοαπασχολούμενος, εργοδότης) και από τις επαγγελματικές κατηγορίες που ορίζονται από την περιγραφή της εργασίας. Έτσι, τα χαρακτηριστικά που χρησιμοποιούνται για την αξιολόγηση της εγκυρότητας του σχήματος είναι οι συνθήκες εργασίας και ο μισθός, το επίπεδο/βαθμός επαγγελματικής ασφάλειας και οι προοπτικές προαγωγής. Η έρευνα του συγγραφέα στηρίζεται σε στατιστικά στοιχεία του 1984 ενώ μελετήθηκαν διάφοροι παράγοντες που σχετίζονται με τις συνθήκες απασχόλησης και τις προοπτικές της καθώς και με την αυτονομία στην εργασία. Τα αποτελέσματα επικυρώνουν γενικά το σχήμα «τάξη υπηρεσιών – μεσαία τάξη – εργατική τάξη» και για τους άνδρες και για τις γυναίκες. Επιπλέον, το σχήμα προβλέπει τα χαρακτηριστικά της εργασίας των γυναικών κατανέμοντάς τις στην κατάλληλη τάξη. Στο δεύτερο τμήμα της έρευνας επιχειρείται να εξηγηθούν οι αιτίες για τις μικρές διαφορές που παρατηρήθηκαν και κυρίως για την υπερβολική συγκέντρωση των γυναικών στη θέση IIIa (μη χειρωνακτικές εργασίες ρουτίνας). Η αξιολόγηση γενικά του σχήματος δείχνει ότι αυτά τα επαγγέλματα των γυναικών έχουν ταξική δομή παρόμοια με αυτή των ανδρών αν και υπάρχουν μικρές διαφορές ανάμεσα στα φύλα που δεν επιτρέπουν να προβλεφθούν τα χαρακτηριστικά της εργασίας με τον ίδιο τρόπο και για τα δύο φύλα. Ο συγγραφέας συμπεραίνει ότι το επάγγελμα της γυναίκας μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την μέτρηση

της ταξικής της θέσης σε συνδυασμό όμως και με την αρχή της κυρίαρχης κατανομής (dominance allocation principle) όταν η μελέτη αφορά τις εργαζόμενες μερικής απασχόλησης.

35 Frager, Ruth A. (1999), “Labour history and the interlocking hierarchies of class, ethnicity, and gender: a Canadian perspective”, *International Review of Social History*, 44: 197-215. Στο πλαίσιο της μελέτης της ιστορίας των εργατικών κινημάτων, η συγγραφέας αναγνωρίζει πως έχει παραμεληθεί η έρευνα παραγόντων όπως το φύλο και η φυλή. Η κατανόηση της ανάπτυξης της εργατικής τάξης και του τρόπου που αντιστάθηκε στην καταπίεση και την εκμετάλλευση αλλά και των τρόπων που προσαρμόστηκε στις απαιτήσεις της καπιταλιστικής παραγωγής μπορεί να γίνει μέσα από ένα θεωρητικό πλαίσιο ανάλυσης που βασίζεται στην έννοια των «διασυνδεδεμένων ιεραρχιών» (interlocking hierarchies). Η έννοια αυτή αναφέρεται σε διαφορετικές ιεραρχίες μέσα στην εργατική τάξη (με βάση το φύλο και την εθνικότητα) που προϋποθέτουν τη συνδυαστική μελέτη ώστε να ερμηνευθούν οι δράσεις και συμπεριφορές της εργατικής τάξης έναντι του καπιταλισμού. Η μελέτη εφαρμόζει αυτό το πλαίσιο στην ιστορία του καναδικού εργατικού κινήματος στο τέλος του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αι. παρουσιάζοντας τον τρόπο που οι διαφορές και διακρίσεις ανάμεσα στα φύλα καθόρισαν τις αντιδράσεις των ανδρών μελών της εργατικής τάξης στην πορεία των διεκδικήσεων και αγώνων τους και πως διαμορφώθηκε ιστορικά η εργατική τάξη. Η συγγραφέας μελετά ακόμα, μέσα από περιπτωσιολογικές μελέτες, πως οι γυναίκες της εργατικής τάξης κινητοποιήθηκαν ως μέλη της εργατικής τάξης και ως γυναίκες, ενάντια στην καταπίεση. Εκτός από την ιεράρχηση με βάση το φύλο εξετάζεται και η ιεράρχηση και οι διακρίσεις με βάση την εθνικότητα η οποία αποτελεί τη δεύτερη από τις σημαντικές «διασυνδεδεμένες ιεραρχίες» που μελετά η συγγραφέας προκειμένου να εξηγήσει την εξέλιξη του καναδικού εργατικού κινήματος. Στα συμπεράσματα, η συγγραφέας σημειώνει πως οι ιστορικοί του εργατικού κινήματος πρέπει να αναλύσουν τους διαφορετικούς τρόπους, ανάλογα με τις ιστορικές συνθήκες, που οι ιεραρχίες της κοινωνικής τάξης, του φύλου και της εθνικότητας διασυνδέονται και αλληλοεπηρεάζονται. Σημειώνει τα πλεονεκτήματα της εφαρμογής της έννοιας των «διασυνδεδεμένων ιεραρχιών» για να ξεπεραστούν τα προβλήματα της παραδοσιακής ανάλυσης της ταξικής ανισότητας και το πώς ένα τέτοιο πλαίσιο εξηγεί τους διαφορετικούς τρόπους που κάθε μια ιεραρχία ενισχύει ή αποδυναμώνει την άλλη. Παραδείγματος χάριν, εξετάζει πως οι γυναίκες της μεσαίας τάξης, στην προσπάθεια τους να αντισταθούν στην υποτέλεια, ενισχύουν τις ανισότητες με βάση την εθνικότητα και την κοινωνική τάξη.

36 Goldthorpe, John H. and Clive Payne (1987), “The class mobility of women” *In Goldthorpe, John H. Social mobility and class structure in modern Britain, Oxford, Clarendon, pp. 277-301.* Ο στόχος των συγγραφέων είναι να απαντήσουν στην κριτική που έχει ασκηθεί από τη φεμινιστική κοινωνιολογία στη συμβατική προσέγγιση εξήγησης της κοινωνικής κινητικότητας. Αυτό γίνεται μέσα από την επεξεργασία στατιστικών δεδομένων με βάση τα τρία κυριότερα μοντέλα ταξικής ανάλυσης που έχουν αναπτυχθεί δηλαδή το συμβατικό, το ατομικιστικό και το μοντέλο κυριαρχίας. Ο στόχος είναι να αποδειχτεί ποιο έχει περισσότερα πλεονεκτήματα και αν η εστίαση στην κοινωνική κινητικότητα των ανδρών είναι παραπλανητική αναφορικά με την ταξική τοποθέτηση και την ταξική κινητικότητα των γυναικών. Αναφορικά με τη συμβατική προσέγγιση, σημειώνουν ότι αν και η συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό έχει αυξηθεί, τα χαρακτηριστικά της δεν τους παρέχουν μια κυριαρχική ταξική τοποθέτηση σε σχέση με τους συζύγους τους. Ίσως όμως είναι ποιο σημαντικό να ληφθεί υπόψη στην ταξική τους κινητικότητα αυτή που προκαλείται εξαιτίας του γάμου. Ωστόσο, το επιχείρημα ότι η παράβλεψη αυτού του είδους κινητικότητας δημιουργεί μια παραπλανητική εικόνα δεν επιβεβαιώνεται από τα στοιχεία έτσι ώστε τελικά να συμπεραίνεται ότι μικρές διαφορές στις δυνατότητες κινητικότητας για άνδρες και γυναίκες δεν είναι τόσο μεγάλες ώστε τα συμπεράσματα που έχουν βγει από τις μελέτες

που βασίζονται σε στοιχεία μόνο για άνδρες να είναι άκυρα. Εξετάζοντας κατόπιν τα ίδια δεδομένα μέσω της ατομικιστικής προσέγγισης (που θεωρεί ότι οι γυναίκες θα πρέπει να κατέχουν αυτόνομες θέσεις στην ταξική δομή), οι συγγραφείς συμπεραίνουν πως διαφορές στα ποσοστά απόλυτης κινητικότητας ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες γίνονται περισσότερες. Όταν όμως η ταξική τοποθέτηση γίνεται με βάση το επάγγελμα του καθενός η σχετική κινητικότητα των γυναικών δεν διακρίνεται από αυτή των ανδρών. Επίσης, τα πρότυπα και οι μορφές κινητικότητας είναι ίδια και για τα δύο φύλα άρα μόνο η μελέτη των ανδρών δεν είναι παραπλανητική. Τέλος, τα ευρήματα δείχνουν πως οι ταξικές θέσεις του συζύγου και του πατέρα επηρεάζουν την ταξική θέση της συζύγου έτσι ώστε ο ρόλος της οικογένειας τελικά να είναι σημαντικός. Η τρίτη μελέτη των στοιχείων αφορά στην επικύρωση ή όχι της προσέγγισης της κυριαρχίας του Erikson όπου θεωρείται πως η θέση της οικογένειας ταυτίζεται με αυτή του μέλους (άνδρα ή γυναίκας) που έχει κυρίαρχη θέση στην αγορά εργασίας. Τα ευρήματα και εδώ δεν διαψεύδουν τη συμβατική προσέγγιση, προσφέρουν όμως πληροφορίες για τις γυναίκες που δεν έχουν οικογένεια ή που οι ίδιες είναι αρχηγοί οικογένειας. Οι συγγραφείς ωστόσο σημειώνουν πως αυτές οι πληροφορίες θα είναι χρήσιμες για την παρακολούθηση των τρεχουσών και μελλοντικών εξελίξεων στην κινητικότητα. Στα τελικά συμπεράσματα αναφέρεται πως οι υποστηρικτές των διαφόρων προσεγγίσεων, και κυρίως της ατομικιστικής, θα πρέπει να αποδείξουν την εγκυρότητα της θέσης τους, ότι δηλαδή το επάγγελμα της συζύγου είναι αξιόπιστος δείκτης της ταξικής της ταυτότητας. Τέλος, οι συγγραφείς δέχονται ότι η θέση τους μπορεί να είναι ατελής αλλά δεν είναι σεξιστική ή προκατειλημμένη.

37 Gottfried, Heidi (1998), “Beyond patriarchy? Theorizing gender and class”, *Sociology*, 32 (3): 451-468. Η συγγραφέας εξετάζει το ζήτημα, που έχει τεθεί από διαφόρους συγγραφείς του φεμινιστικού κινήματος, που προβάλλουν τη θέση ότι η θεωρία θα πρέπει να απομακρυνθεί από την έννοια της πατριαρχίας προς περισσότερο αφηρημένες έννοιες. Η μελέτη κινείται γύρω από το έργο της Pollert “Gender and class revisited, or, the poverty of “Patriarchy””. Η συγγραφέας παρουσιάζει και κριτικάρει το έργο και προτείνει και τις δικές της θέσεις. Σύμφωνα με την Pollert, οι συγγραφείς που ανάγουν την πατριαρχία σε αυτόνομο σύστημα παραβλέπουν τη σημασία της κοινωνικής τάξης. Αντ’ αυτής, η Pollert θεωρεί το φύλο και την τάξη ως διασυνδεδεμένους αλλά εννοιολογικά διαφορετικούς τύπους κοινωνικών σχέσεων. Η Gottfried θεωρεί πως το πρόβλημα της κριτικής της Pollert είναι ότι ακολουθεί τις θέσεις του E.P. Thompson και του αφηρημένου στρουκτουραλισμού αφού καταλήγει να καταργήσει όλες τις δομικές κατηγορίες της θεωρίας. Επιπλέον, δεν δείχνει τον τρόπο που η τάξη και το φύλο αλληλοσυνδέονται ούτε εξηγεί ποιες έννοιες και διαδικασίες επιτρέπουν τη μελέτη των εσωτερικών σχέσεων ισχύος ανάμεσα στις δύο έννοιες. Η Gottfried προχωρεί στη διατύπωση μιας φεμινιστικής ιστορικής μαρξιστικής ανάλυσης των ηγεμονικών σχέσεων ισχύος που στηρίζεται σε θέσεις, συλλήψεις και έννοιες των Michel de Certeau, P. Bourdieu και A. Gramsci προκειμένου να προτείνει τρόπους και μέσα για να έρθουν στο φως πολύπλοκες σχέσεις και διαμεσολαβήσεις της τάξης και του φύλου που βρίσκονται στις καθημερινές δραστηριότητες των δρώντων υποκειμένων (agents). Παραθέτει διάφορα παραδείγματα και περιπτωσιολογικές μελέτες αυτής της διαδικασίας υιοθετώντας την έννοια του παιχνιδιού ισχύος που εισάγει ο Burroway, δηλαδή μιας μεταφοράς που εκφράζει συγκρούσεις και αντιθέσεις στη διαδικασία της εργασίας στον καπιταλισμό. Μέσα από τη μελέτη της δυναμικής αυτών των σχέσεων διαφαίνονται οι πρακτικές διαμόρφωσης άνισων σχέσεων ανάμεσα στα φύλα και πως καθημερινές δραστηριότητες, αποφάσεις και συμπεριφορές διαμορφώνουν και ενισχύουν ταξικές διακρίσεις και διακρίσεις με βάση το φύλο. Συμπερασματικά, η συγγραφέας δηλώνει ότι ο όρος πατριαρχία προκαλεί σύγχυση στη θεωρητική ανάλυση έτσι ώστε να δικαιολογείται η πρόταση ενός μόνο τρόπου «ανασκαφής» των σχέσεων τάξης και φύλου όπως αυτές είναι ενσωματωμένες στην καθημερινή πρακτική.

38 Gregson, Nicky and Michelle Lowe (1995), "Too much work?" Class, gender and the reconstitution of middle-class domestic labour", In Butler, Tim and Mike Savage (eds.), *Social change and the middle classes*, London, UCL Press, pp. 148-165. Η μελέτη ασχολείται με τη μισθωτή οικιακή εργασία που χρησιμοποιεί ένα τμήμα της μεσαίας τάξης με σκοπό την καθημερινή κοινωνική αναπαραγωγή της καθώς και με το βαθμό που όχι μόνο το ταξικό αναλυτικό πλαίσιο αλλά και αυτό του φύλου είναι σημαντικό σε αυτή τη διαδικασία. Η ανάλυση αποτελεί σε μεγάλο βαθμό αξιολόγηση του πλαισίου που προτείνει ο Gortz για αυτού του είδους τη μισθωτή εργασία και τονίζει την αύξησή της τη δεκαετία του '90, το είδος της και την ταξική προέλευσή της. Οι αιτίες της υποκατάστασης του ζεύγους, που θα μπορούσε να κάνει αυτές τις εργασίες, είναι οι χρονικοί-τοπικοί περιορισμοί, η ανάγκη ποιοτικής εκμετάλλευσης του χρόνου και ο καταμερισμός της εργασίας με βάση το φύλο. Οι συγγραφείς συμπεραίνουν ότι ένα τμήμα της μεσαίας τάξης όχι μόνο αντιμετωπίζει, μέσα από το πρίσμα της κοινωνικής τάξης, ορισμένες εργασίες με συγκεκριμένους τρόπους αλλά παρακάμπτει την εσωτερική σύγκρουση των φύλων αναφορικά με τις κατάλληλες εργασίες για κάθε φύλο. Συμπερασματικά, και το φύλο και η τάξη έχουν σημασία στη διαμόρφωση της οικιακής εργασίας.

39 Hayes, Bernadette C. and F.L. Jones (1992), "Class identification among Australian couples: are wives' characteristics relevant?", *The British Journal of Sociology*, 43 (3): 463-483. Μέσα στο πλαίσιο της συζήτησης για την ταξική τοποθέτηση των γυναικών στην ταξική δομή οι συγγραφείς μελετούν το ειδικότερο ζήτημα του προσδιορισμού της υποκειμενικής ταξικής θέσης των γυναικών. Τα στατιστικά δεδομένα για την Αυστραλία για τα έτη 1984-85 εξετάζονται μέσα από τις κύριες προσεγγίσεις που έχουν εμφανιστεί για αυτό το θέμα, δηλαδή τη συμβατική, το μοντέλο κυριαρχίας, το συνδυαστικό, των διασταυρούμενων τάξεων και το ατομικιστικό (conventional approach, dominance approach, joint approach and individualistic approach). Ο στόχος είναι να προσδιοριστεί σε ποια έκταση τα χαρακτηριστικά που αφορούν στην κοινωνική στρωμάτωση (χρόνια εκπαίδευσης, εισόδημα, ιδιοκτησία, συμμετοχή σε εργατικά σωματεία, status στην εργασία, κ.ά.) σχετίζονται με την υποκειμενική ταξική ταύτιση των παντρεμένων ζευγαριών. Οι προηγούμενες έρευνες σε Αμερική και Μεγ. Βρετανία δεν έχουν οδηγήσει σε τελικά συμπεράσματα για το κατά πόσο σε διάφορα είδη οικογενειών (ίδιας ή διαφορετικής κοινωνικής τάξης των συζύγων) τα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά των γυναικών επιδρούν στον προσδιορισμό της υποκειμενικής ταξικής θέσης των συζύγων και των δύο φύλων. Η παρούσα έρευνα εξετάζει την ισχύ των 5 διαφορετικών μοντέλων ξεχωριστά για τους άνδρες και τις γυναίκες. Αναφορικά με τους άνδρες τα αποτελέσματα για κάθε μοντέλο ανάλυσης, και περισσότερο για το συμβατικό, δείχνουν γενικά ότι τα χαρακτηριστικά τους επιτρέπουν καλύτερη πρόβλεψη της υποκειμενικής ταξικής τοποθέτησης τους ακόμα και όταν ληφθούν υπόψη τα χαρακτηριστικά της συζύγου. Αναφορικά με τις γυναίκες, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα χαρακτηριστικά των παντρεμένων γυναικών γενικά δεν είναι άσχετα με τη δυνατότητα πρόβλεψης της ταξικής τους τοποθέτησης χωρίς όμως και τα χαρακτηριστικά του άνδρα να είναι άσχετα. Έτσι, η συμβατική προσέγγιση στερείται προβλεπτικής ισχύος αναφορικά με τις γυναίκες. Γενικά, τα συμπεράσματα είναι διττά: από τη μια πλευρά η συμβατική προσέγγιση αμφισβητείται όσον αφορά στον καθορισμό της υποκειμενικής ταξικής τοποθέτησης των γυναικών ενώ, από την άλλη, στηρίζεται όσον αφορά τον καθορισμό της υποκειμενικής ταξικής τοποθέτησης των ανδρών που δεν σχετίζεται με τα γυναικεία χαρακτηριστικά. Αυτό σημαίνει ότι η μελλοντική έρευνα πρέπει να λάβει υπόψη της τη σημασία και των δύο μελών του ζεύγους.

40 Hayes, Bernadette C. and F.L. Jones (1992), "Marriage and political partisanship in Australia: do wives' characteristics make a difference?", *Sociology*, 26 (1): 81-101. Οι συγγραφείς εξετάζουν το πρόβλημα της τοποθέτησης των γυναικών στο πλαίσιο της πολιτικής δομής αξιολογώντας τις πέντε κύριες προσεγγίσεις της θεωρίας που αφορούν γενικά το πρόβλημα της τοποθέτησης των γυναικών στην

ταξική δομή. Αυτές οι προσεγγίσεις είναι η συμβατική (conventional) το μοντέλο κυριαρχίας (dominance), το συνδυαστικό μοντέλο (joint model) το μοντέλο των διασταυρούμενων τάξεων (cross-class model) και το ατομικιστικό μοντέλο (individualistic model). Ειδικότερα, ασχολούνται με την έκταση που τα γυναικεία χαρακτηριστικά σχετίζονται με την ταύτιση των παντρεμένων γυναικών και ανδρών με ένα πολιτικό κόμμα. Η εμπειρική έρευνα αφορά στατιστικά στοιχεία για την Αυστραλία των ετών 1984-85. Οι συγγραφείς συνοψίζουν προηγούμενες έρευνες σε ΗΠΑ και Μεγ. Βρετανία που δείχνουν πως δεν υπάρχει απόλυτα έγκυρο συμπέρασμα που να ερμηνεύει την πολιτική συμμετοχή. Παραδείγματος χάριν, οι μελέτες στη Μεγ. Βρετανία δείχνουν πως η πολιτική συμπεριφορά της συζύγου και η συνειδητοποίηση της κοινωνικής τάξης δεν συμφωνούν πάντα με αυτά του συζύγου. Η ξεχωριστή ανάλυση των στοιχείων για παντρεμένους άνδρες και γυναίκες, με βάση κάθε ένα από τα πέντε υπό εξέταση μοντέλα, οδηγεί σε συμπεράσματα που επιβεβαιώνουν ότι τα χαρακτηριστικά των γυναικών επηρεάζουν και τη δική τους πολιτική τοποθέτηση αλλά και αυτή των συζύγων τους. Επιπλέον, τα μοντέλα που αποκλειστικά στηρίζονται στο ένα ή το άλλο φύλο (συμβατικό και ατομικιστικό) αποτυγχάνουν να περιγράψουν την πολιτική στάση και των δύο φύλων. Συνολικά, τα ευρήματα που προκύπτουν από την έρευνα της πολιτικής τοποθέτησης στηρίζουν τα μοντέλα που λαμβάνουν υπόψη τους και αναγνωρίζουν τη σημασία και των δύο φύλων.

41 Heath, Anthony and Nicky Britten (1984), “Women’s jobs do make a difference: a reply to Goldthorpe”, *Sociology*, 18 (4): 475-490. Οι συγγραφείς επιχειρούν στο άρθρο τους να επιβεβαιώσουν τις θέσεις που έχουν εκφράσει σχετικά με τις μεικτές οικογένειες (οικογένειες όπου κάθε σύζυγος ανήκει σε διαφορετικές επαγγελματικές-ταξικές κατηγορίες) και τη σημασία που έχει σε αυτές η εργασία της συζύγου για τον προσδιορισμό της εκλογικής συμπεριφοράς και της επαγγελματικής τους εξέλιξης. Ο στόχος τους είναι, μέσα από νέα στοιχεία, να απαντήσουν και στην κριτική που έχει ασκηθεί στα συμπεράσματα τους από τον J.H. Goldthorpe (τον κυριότερο υπερασπιστή της συμβατικής προσέγγισης ταξικής ανάλυσης). Η κριτική του Goldthorpe εστιάζει στα παρακάτω σημεία α) τα ευρήματα των συγγραφέων είναι αποτέλεσμα του σχήματος κοινωνικών τάξεων που χρησιμοποιούν, β) η συμβατική διάκριση μεταξύ χειρωνακτικών και μη επαγγελματιών δεν έχει μεγάλη σημασία για τη θέση της γυναίκας στην εργασία όσο για τη θέση του άνδρα, γ) η συμμετοχή των παντρεμένων γυναικών στην αγορά εργασίας είναι περιστασιακή και περιορισμένου χαρακτήρα έτσι ώστε αυτές να μην επιδεικνύουν κάποια ιδιαίτερη «ταξική συμπεριφορά». Οι συγγραφείς εξετάζουν τα σημεία της κριτικής του Goldthorpe με βάση νέα δεδομένα. Αναφορικά με τη διάκριση χειρωνακτικών και μη επαγγελματιών σημειώνουν πως ούτε αυτοί θεωρούν πως έχει μεγάλη σημασία και επεξεργάζονται στοιχεία που δείχνουν πως το ταξινομικό σύστημα (OPCS) που χρησιμοποίησαν δεν την υποστηρίζει. Σημειώνουν πως η θέση των γυναικών που κάνουν εργασία γραφείου είναι αμφιλεγόμενη γιατί με όρους αγοράς είναι υποτιμημένη σε σχέση με την ανδρική χειρωνακτική εργασία ενώ με όρους συνθηκών εργασίας (work situation) μπορεί να διαμορφώσει μια διαφορετική «ταξική συμπεριφορά» σε σχέση με τους άνδρες που ασκούν χειρωνακτικό επάγγελμα. Κατόπιν, εξετάζουν το ζήτημα της διαλείπουσας φύσης της γυναικείας εργασίας που αν και ισχύει δεν συνοδεύεται από μεγάλες επαγγελματικές μετακινήσεις (είσοδος και έξοδος από την αγορά εργασίας ή ανάμεσα σε επαγγέλματα χειρωνακτικά και μη). Τα στοιχεία που επεξεργάζονται δείχνουν πως οι γυναίκες έχουν μια σταθερή προσήλωση στην εργασία τους ικανή να τους προσδώσει και ξεχωριστά πρότυπα ταξικής συμπεριφοράς. Το τρίτο σημείο μελέτης αναφέρεται στην επιβεβαίωση των προηγούμενων στοιχείων μέσω ενός πιο σύνθετου ταξικού σχήματος με σκοπό την επιβεβαίωση του αρχικού τους ισχυρισμού, ότι δηλαδή, η εργασία της γυναίκας έχει σημασία για την ανάλυση της ταξικής συμπεριφοράς και μορφών της όπως η κομματική ταύτιση αλλά και το μέγεθος της οικογένειας. Η σύγκριση διαφόρων μοντέλων δείχνει πως το μοντέλο που ενσωματώνει την παράμετρο της γυναικείας απασχόλησης εξηγεί καλύτερα τις ταξικές διαφορές και τις οικογενειακές συμπεριφορές.

42 Henscman, Rohini (2001), "Organizing against the odds: women in India's informal sector", *Socialist Register*, pp. 249-257. Η συγγραφέας εξετάζει το ζήτημα της οργάνωσης των γυναικών που εργάζονται στην Ινδία και απασχολούνται άτυπα. Ο άτυπος τομέας της οικονομίας περιλαμβάνει τους εργαζόμενους σε αστικές και αγροτικές περιοχές που δεν καλύπτονται από την εργατική νομοθεσία και περιλαμβάνει και εποχικούς και με συμβάσεις χρόνου εργασίας εργάτες μαζικής παραγωγής. Το 92% των εργαζόμενων στην Ινδία ανήκουν σε αυτόν τον τομέα ενώ υπάρχουν ακραίες κοινωνικές διακρίσεις εναντίον των γυναικών κυρίως γιατί η νομοθεσία καλύπτει μικρό ποσοστό εργαζόμενων και με προϋποθέσεις. Στο άρθρο παρατίθενται περιπτώσεις συγκρότησης εργατικών ενώσεων από γυναίκες στην καπνοβιομηχανία, τη χειροτεχνία και την κατασκευή ενδυμάτων καθώς και ομοσπονδιακών ενώσεων προώθησης προϊόντων και παροχής κεφαλαίων και εκπαίδευσης. Αν και μέσα από τη δράση τέτοιων ενώσεων οι μισθολογικές απολαβές των γυναικών δεν βελτιώθηκαν αισθητά τονίζεται η σημασία της πίεσης για την αλλαγή και επέκταση της εργατικής νομοθεσίας που αφορά στις γυναίκες. Το κεντρικό σημείο για μια κοινή δράση των γυναικείων κινήσεων και οργανώσεων είναι ότι η διάκριση με βάση το φύλο σε συνδυασμό με την πατριαρχική οικογένεια συνιστά παράγοντα που αποκλείει τις γυναίκες από την αγορά. Εκτός όμως από εξωγενείς περιοριστικούς παράγοντες οι γυναίκες βιώνουν και προβλήματα καταπίεσης και αντιδράσεις από τις οικογένειές τους. Η συγγραφέας ωστόσο, θεωρεί πως η μόνη λύση για την αντιμετώπιση, τουλάχιστο, των εξωγενών προβλημάτων είναι η ρύθμιση και η επιβολή της κατάλληλης νομοθεσίας.

43 Jiang Hong Li and Joachim Singelmann (1998), "Gender differences in class mobility: a comparative study of the United States, Sweden, and the West Germany", *Acta Sociologica*, 41: 315-333. Στο άρθρο γίνεται μια συγκριτική μελέτη των προτύπων ενδογενεακής ταξικής κινητικότητας σε τρεις βιομηχανικές χώρες (Η.Π.Α., Γερμανία και Σουηδία) αναφορικά με το φύλο. Οι συγγραφείς σημειώνουν ότι μόνο τα τελευταία χρόνια της δεκαετίας του '90 αρχίζει να μελετάται το ζήτημα της κοινωνικής κινητικότητας των γυναικών αφού έγινε κατανοητό πως η προηγούμενη πρακτική περιόριζε το βαθμό κατανόησης της διαδικασίας κινητικότητας. Οι έρευνες των απόλυτων τιμών διαγενεακής κινητικότητας που επιτυγχάνεται μέσω του επαγγέλματος δείχνουν μεγαλύτερες πιθανότητες καθοδικής κινητικότητας των γυναικών έναντι των ανδρών ενώ όταν η κινητικότητα επιτυγχάνεται για τις γυναίκες μέσω του γάμου το χάσμα λόγω φύλου μειώνεται. Οι έρευνες των σχετικών τιμών κινητικότητας δείχνουν ότι υπάρχει ομοιότητα στην κινητικότητα μέσω επαγγέλματος και για τα δύο φύλα. Υπάρχουν όμως και αντίθετα αποτελέσματα. Ωστόσο, φαίνεται πως το φύλο και η τάξη διαντιδρούν στη διαδικασία της κινητικότητας. Η παρούσα μελέτη εξετάζει μια σύγκριση των διαγενεακών προτύπων κινητικότητας σε τρεις χώρες. Σημαντικό ρόλο στη μελέτη παίζει η εξέταση των πολιτικο-οικονομικών θεσμών των υπό ανάλυση χωρών οι οποίοι σχετίζονται με διαφορετικές ευκαιρίες κοινωνικής κινητικότητας και ανόδου για τα δύο φύλα. Σημειώνεται πως η Σουηδία έχει παράδοση θεσμών που παρέχουν ευκαιρίες στις γυναίκες αλλά χαρακτηρίζεται από εκτεταμένο διαχωρισμό της αγοράς εργασίας με βάση το φύλο. Η Γερμανία, από την άλλη, παρουσιάζει περιορισμένη επαγγελματική κινητικότητα ενώ το κοινωνικό της κράτος στηρίζεται στο μοντέλο της οικογένειας με αρχηγό και παραγωγό του εισοδήματος τον άνδρα. Έτσι, το ερώτημα που τίθεται είναι αν υπάρχουν εθνικές διαφορές στην ισότητα των φύλων που συνδέονται με αυτά τα διαφορετικά χαρακτηριστικά πάντα μέσα από την οπτική των κοινωνικών τάξεων. Χρησιμοποιείται ένα τροποποιημένο ταξικό σχήμα (Wright) για την κατηγοριοποίηση των τάξεων και αναλύονται οι διαφορές φύλου στην επαγγελματική κινητικότητα εργαζόμενων ανδρών και γυναικών. Στο δεύτερο μέρος αναλύεται η κινητικότητα λόγω γάμου μέσα από τη σύγκριση αυτής της κινητικότητας των γυναικών και της επαγγελματικής κινητικότητας των ανδρών. Τα αποτελέσματα της μελέτης δείχνουν ότι οι γυναίκες από όλες τις χώρες απολαμβάνουν μικρότερη ανοδική κινητικότητα μέσω του επαγγέλματος από ότι οι άνδρες ενώ υπάρχει διαφορά ανά χώρα στο βαθμό που οι

γυναίκες κληρονομούν των κοινωνική τάξη προέλευσης, π.χ. η τάξη προέλευσης και κατάληξης είναι ασθενέστερη για τις Γερμανίδες από ότι για τους Γερμανούς. Αναφορικά με την κινητικότητα λόγω γάμου υπάρχουν διαφορές στις τρεις χώρες π.χ. στη Σουηδία και τη Γερμανία η κινητικότητα ήταν μεγαλύτερα σε σχέση με αυτή των ανδρών λόγω επαγγέλματος. Ωστόσο, ο γάμος βελτιώνει την ανοδική κίνηση γυναικών από χαμηλότερες τάξεις. Επίσης συμπεραίνεται ότι τα πρότυπα ταξικής κινητικότητας συμφωνούν με την άποψη ότι τα θεσμικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά κάθε κοινωνίας επιδρούν στην κινητικότητα. Οι συγγραφείς συμπεραίνουν ότι η κινητικότητα λόγω γάμου ενισχύει την ανοδική κινητικότητα ενώ γενικά οι γυναίκες βιώνουν μικρότερη ανοδική κινητικότητα λόγω της εργασίας από ότι οι άνδρες.

44 Leifsrud, Hakon and Alison Woodward (1987), “Women at class crossroads: repudiating conventional theories of family class”, *Sociology*, 21 (3): 393-412. Οι συγγραφείς θεωρούν πως η ταξινόμηση των οικογενειών ανάλογα με την ταξική θέση του αρχηγού (συνήθως άνδρα) της οικογένειας, που υποστηρίζει η συμβατική άποψη, παρουσιάζει αρκετά προβλήματα. Ένα από αυτά είναι η ύπαρξη οικογενειών μεικτής τάξης (cross-class families) γιατί η διαφορετική ταξική εμπειρία επηρεάζει τις συμπεριφορές, τους ρόλους των φύλων, τις αξίες, την πολιτική συμμετοχή, κ.ά. Οι συγγραφείς διερευνούν θέματα όπως ο βαθμός σύνδεσης των γυναικών με την αγορά εργασίας και ο βαθμός ταξικής ομοιογένειας των οικογενειών μέσα από την ανάλυση των στοιχείων μιας ποιοτικής έρευνας ζευγαριών μεικτής κοινωνικής τάξης (Σουηδία, 1980). Συνοψίζουν την κριτική τους στις συνέπειες που έχει για την ταξική ανάλυση η θέση της συμβατικής προσέγγισης σημειώνοντας πως θεωρείται άσχετη η ταξική εμπειρία του ενός μέλους (της γυναίκας), αγνοείται η εργασιακή προσφορά ενός μέλους καθώς και το γεγονός ότι οι οικογένειες, ως σημεία συνάντησης ανδρών και γυναικών, αλλάζουν με το χρόνο. Προκειμένου να ερευνηθούν τις ταξικές εμπειρίες των ατόμων από οικογένειες μεικτής κοινωνικής τάξης, οι συγγραφείς επιλέγουν το μοντέλο ταξικής ανάλυσης του Wright που διακρίνει 8 ταξικές θέσεις και το εφαρμόζουν για να προβάλλουν τη σουηδική ταξική δομή, την κατανομή ανδρών και γυναικών στις τάξεις, τα διατηρήσιμα όρια των τάξεων και τον αριθμό των οικογενειών που τα μέλη τους κατέχουν αντιφατικές ταξικές θέσεις. Ειδικότερα, εξετάζουν 30 μεικτές οικογένειες στη Στοκχόλμη και τη σχέση ανάμεσα στο φύλο και την κοινωνική τάξη ώστε να δουν τον τρόπο που η θέση στην αγορά εργασίας επηρεάζει τη συμπεριφορά στην οικογένεια. Μέσα από συζητήσεις με τα μέλη αυτών των οικογενειών, για θέματα όπως η φύλαξη των παιδιών και η διαχείριση των οικονομικών ζητημάτων, εξετάζουν πως οι παραδοσιακοί και κυρίαρχοι ταξικοί ρόλοι και οι ρόλοι με βάση το φύλο προοδευτικά ατονούν και διαβρώνονται με αποτέλεσμα οι ετερογενείς οικογένειες να προβάλλουν πιο έντονα τις διάφορες συγκρούσεις. Οι συγγραφείς σημειώνουν πως οι σημαντικές αλλαγές που παρατηρούν εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τα αιτήματα ισότητας των δύο φύλων που προωθήθηκαν μέσα από ευνοϊκές κοινωνικές και άλλες κρατικές πολιτικές του Σουηδικού κράτους. Γενικά, θεωρούν πως η συμβατική προσέγγιση δεν μπορεί να εξηγήσει επαρκώς πως άνδρες και γυναίκες συμπεριφέρονται στο πλαίσιο ετερογενών οικογενειών.

45 Liddle Joanna, Michiko Kanda and Koichiro Kobayashi (2004), “Gender, class and power in Japan: does social origin affect women’s access to power in employment?”, *International Review of Sociology*, 14 (2): 123-141. Ο στόχος των συγγραφέων είναι να διερευνήσουν σε ποιο βαθμό η πρόσβαση των γυναικών σε θέσεις εξουσίας στην αγορά εργασίας εξαρτάται από το ταξικό υπόβαθρό τους και την κοινωνική τους προέλευση. Το δεύτερο ερώτημα που θέτουν είναι κατά πόσο ο συνυπολογισμός των γυναικών στην ταξική ανάλυση επηρεάζει την κατανόηση της έννοιας της τάξης. Η έρευνα είναι τμήμα μιας διεθνούς μελέτης του φύλου, της τάξης και της δύναμης που έχει ξεκινήσει το 1977 και εστιάζει σε γυναίκες που έχουν πετύχει επαγγελματική καριέρα μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στην Ιαπωνία. Χρησιμοποιείται η τεχνική της προσωπικής συνέντευξης. Οι συγγραφείς

διευκρινίζουν αρχικά πως εννοούν την κοινωνική προέλευση του ατόμου. Αυτή περιγράφεται από: α) την κοινωνική τάξη (με βάση το επάγγελμα) των ερωτώμενων και των πατέρων τους, β) την ταξική τοποθέτηση των μητέρων των ερωτώμενων, και γ) το πολιτισμικό κεφάλαιο (σύμφωνα με την ορολογία του P. Bourdieu) των γονέων των ερωτώμενων. Τα ευρήματα της έρευνας δείχνουν ότι η πρόσβαση των γυναικών σε θέσεις εξουσίας ήταν εξαρτημένη, σε μεγάλο βαθμό, από την κοινωνική προέλευση της οικογένειας. Συγκεκριμένα, η ταξική θέση του πατέρα επηρεάζει πολύ περισσότερο τις γυναίκες ώστε συνολικά ένα προνομιακό περιβάλλον να συμβαδίζει με μετέπειτα καλή επαγγελματική καριέρα. Συνολικά, φαίνεται ότι ένα υψηλό κοινωνικο-μορφωτικό επίπεδο ήταν απαραίτητο περισσότερο για την εξέλιξη των γυναικών από ότι για των ανδρών. Το δεύτερο ερώτημα των συγγραφέων έχει να κάνει με το κατά πόσο η ταξική ανάλυση των γυναικών μεταβάλλει τη σύλληψη που έχουμε για την κοινωνική τάξη. Ως απάντηση εδώ προτείνονται εναλλακτικοί τρόποι εξέτασης της συμβολής της γυναίκας στην ταξική θέση του νοικοκυριού που σχετίζονται με παράγοντες έξω από τη δομή των επαγγελμαμάτων. Οι συγγραφείς δεν προτείνουν την αντικατάσταση της θεώρησης της τάξης με βάση το επάγγελμα αλλά προτείνουν μια σύλληψη της κοινωνικής τάξης που ανανεώνει την έννοια αυτή με διάφορους τρόπους: α) αμφισβητώντας την αποκλειστικά οικονομική της φύση, β) ενοποιώντας τάξη και φύλο μέσω του παράγοντα της κοινωνικής προέλευσης, γ) χρησιμοποιώντας μια ποικιλία διαφορετικών δεικτών για την εκτίμηση της ταξικής θέσης.

46 Marshall, Gordon, Stephen Roberts, Carole Burgoune, Adam Swift, and David Routh (1995), "Class, gender, and the asymmetry hypothesis", *European Sociological Review*, 11 (1): 1-15. Ο στόχος των συγγραφέων είναι να μελετήσουν τρία αλληλοσυνδεόμενα θέματα που είναι σημαντικά στο πλαίσιο της συζήτησης της σχέσης ανάμεσα στο φύλο και την κοινωνική τάξη. Το πρώτο θέμα αφορά το κατά πόσο είναι σωστό να χρησιμοποιούνται τα ίδια ταξινομικά σχήματα για τη μελέτη και της ανδρικής και της γυναικείας απασχόλησης και το αν τέτοιες ταξινομίες είναι σεξιστικές ή απλά αντανakλούν την κυριαρχία των ανδρών στο χώρο της εργασίας. Το δεύτερο θέμα είναι το κατά πόσο ο διαχωρισμός λόγω φύλου στην επαγγελματική δομή σχετίζεται με την ταξική ανισότητα και την ταξική κινητικότητα. Οι συγγραφείς παραθέτουν τις απόψεις της συμβατικής προσέγγισης, ότι δηλαδή αυτή η κατανομή οφείλεται στο ότι οι γυναίκες είναι γυναίκες και όχι στο ότι οι ταξικές διαδικασίες δρουν εναντίον τους. Παραθέτουν επίσης τις θέσεις της κριτικής στη συμβατική άποψη. Το τρίτο θέμα αναφέρεται στη λεγόμενη ασύμμετρη υπόθεση που αφορά κατά κύριο λόγο το πρόβλημα του προσδιορισμού της καταλληλότερης μονάδας ταξικής ανάλυσης και που έχει περιγραφεί από τον Goldthorpe ως η κατάσταση όπου οι ίδιες οι γυναίκες ταξινομούν τους εαυτούς τους με βάση το επάγγελμα του συζύγου τους. Οι συγγραφείς θέτουν το ερώτημα αν άλλες, και ποιες, προσεγγίσεις ταξικής ανάλυσης είναι εμπειρικά περισσότερο ορθές. Διερευνούν το θέμα μέσα από την ανάλυση ενός μεγάλου εύρους στοιχείων από διάφορες ανεπτυγμένες βιομηχανικές κοινωνίες που ανήκουν στις δυτικές και τις πρώην κομμουνιστικές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και προέρχονται από το International Social Justice Project ενώ χρησιμοποιούν τις ταξικές κατηγορίες που έχει προτείνει ο Goldthorpe και οι συνεργάτες τους στο CASMIN Project. Τα ευρήματα τους για τη σύνθεση των κοινωνικών τάξεων και την ταύτιση με μια κοινωνική τάξη δείχνουν πως οι γυναίκες σε πολλές χώρες καταρρίπτουν την ασύμμετρη υπόθεση και η ταξική τους ταυτότητα καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τη δική τους επαγγελματική ζωή. Όμως μελετώντας την εκλογική συμπεριφορά, τα ευρήματα δείχνουν να στηρίζουν τη συμβατική προσέγγιση γιατί οι γυναίκες τείνουν να είναι πιο πιθανό να ψηφίσουν σύμφωνα με την ταξική θέση του συζύγου παρά με τη δική τους. Γενικά, τα συμπεράσματα είναι πως δεν υπάρχει σαφής και κατηγορηματική στήριξη της συμβατικής προσέγγισης γιατί υπάρχουν δεδομένα που την αμφισβητούν. Οι συγγραφείς εξετάζουν αν εναλλακτικές θέσεις, όπως η πρόταση των Heath και Britten περί «κοινής ταξινόμησης», είναι ικανή να ερμηνεύσει τις προκύπτουσες διαφορές. Ωστόσο, απορρίπτουν αυτή την εναλλακτική.

Εξετάζουν επίσης διάφορους παράγοντες που μπορεί να έχουν παραποιήσει τα συμπεράσματα τους (όπως π.χ. τη εγκυρότητα των δεδομένων ή το ταξινομικό σχήμα που χρησιμοποιούν ή τις κοινωνικο-οικονομικές διαφορές δυτικών και πρώην ανατολικών κρατών) και καταλήγουν πως είναι ενδεχόμενο η συμβατική προσέγγιση να μην μπορεί να θεωρηθεί έγκυρη για τη μελέτη των πρώην κομμουνιστικών χωρών.

47 Mies, Maria (1994), “Gender” and global capitalism”, In Sklair, Leslie (ed.) *Capitalism and development*”, London, Routledge, pp. 107-121. Η συζήτηση γύρω από την ανάπτυξη και το φύλο στηρίζεται – κατά την Mies – σε μια λανθασμένη κατανόηση των όρων αφού ο μιν πρώτος προκαλεί την υπανάπτυξη και υπονοεί τη βία και την εκμετάλλευση φυσικών και ανθρώπινων πόρων ενώ ο δεύτερος αμβλύνει την ουσία της καταπίεσης και εκμετάλλευσης των γυναικών. Η ενσωμάτωση των γυναικών στην αναπτυξιακή διαδικασία είναι μια στρατηγική που προωθείται από διεθνείς οργανισμούς από τη δεκαετία του '70 και σημαίνει την ενασχόλησή τους με δραστηριότητες παραγωγής εισοδήματος χωρίς αναγκαστικά να θεωρούνται εργαζόμενες. Η Mies ονομάζει τη διαδικασία αυτή *housewifization* θεωρώντας πως είναι αναγκαία συνθήκη για την λειτουργία του καπιταλιστικού συστήματος. Παραθέτει αναλυτικά την πολιτική της Παγκόσμιας Τράπεζας που στοχεύει, κάτω από αυτό το πρίσμα, στην είσοδο των γυναικών στην οικονομική διαδικασία ως φθηνών παραγωγών. Δίνει δε ιδιαίτερη σημασία στο ότι, παρά την αλλαγή ορολογίας και λεκτικών διατυπώσεων, η φιλοσοφία για τους όρους της ανάπτυξης, το ρόλο των γυναικών σε αυτή τη διαδικασία και τις αιτίες της μειονεκτικής τους θέσης παραμένει ίδια σε σχέση με το παρελθόν. Για τη συγγραφέα η λύση είναι να ισχυροποιηθεί ο έλεγχος που ασκούν οι γυναίκες πάνω στα υλικά μέσα συντήρησή τους ώστε να πάψουν να θεωρούνται εκμεταλλεύσιμοι «πόροι».

48 O'Connor, Julia S. (1993), “Gender, class and citizenship in the comparative analysis of welfare states: theoretical and methodological issues”, *The British Journal of Sociology*, 44 (3): 501-518. Η συγκριτική προσέγγιση στην ανάλυση των διαφόρων τύπων κράτους πρόνοιας δεν έχει ενδιαφερθεί ιδιαίτερα για την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου που όμως είναι απαραίτητη για την κατανόηση της δόμησης των τύπων αυτών πάντα σε συνδυασμό με παράγοντες όπως η τάξη ή η φυλή. Ειδικότερα, και επειδή η ανάλυση εστιάζει συνήθως στην σχέση τάξης και ιθαγένειας (*citizenship*), η συγγραφέας επιχειρεί να αναπτύξει μια προσέγγιση που ενσωματώνει τα τρία στοιχεία δηλαδή τάξη, ιθαγένεια και φύλο. Σημειώνει αρχικά την κατά τον Marschall εξέλιξη και επέκτασης της ιθαγένειας μέσα από τα στάδια της *civil citizenship*, της πολιτικής και της κοινωνικής ιθαγένειας. Η συγγραφέας ασκεί κριτική στη θέση του Marschall ότι η ιθαγένεια έχει ένα αδιαφοροποίητο *status* (*undifferentiated status*) γιατί το δικαίωμα συμμετοχής στην ιθαγένεια έχει μια διάσταση φύλου και γιατί η κυρίαρχη έννοια της ιθαγένειας θεωρεί ορισμένες δραστηριότητες δεδομένες. Παραθέτει εδώ το θέμα της αναγνώρισης της διαφορετικότητας και πως έχει αναλυθεί από τη φεμινιστική κριτική της ανάλυσης της ιθαγένειας. Επίσης, προχωρεί και σε μια ανάλυση της συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας. Αυτό το στοιχείο είναι σημαντικό γιατί επιδρά στις κρατικές πολιτικές όλων των τύπων κράτους πρόνοιας. Ειδικότερα, μέσα από τη μελέτη των Σκανδιναβικών χωρών, φαίνεται η εξάρτηση της πολιτικής κινητοποίησης των γυναικών από κρατικούς θεσμούς σε αντίθεση με των ανδρών έτσι ώστε το φύλο να αποτελεί ένα εσωτερικό στοιχείο της ανάλυσης του κράτους πρόνοιας. Όμως η συγκριτική ανάλυση που λαμβάνει υπόψη της το φύλο οφείλει να επανεξετάσει και συμπληρώσει – κατά την O'Connor – έννοιες όπως αυτές της κινητοποίησης των δυνάμεων της εξουσίας (*mobilization of power resources*) και της αποεμπορευματοποίησης (*de-commodification*) ή απομόνωσης από την πίεση και εξάρτηση από την αγορά εργασίας. Όσων αφορά την πρώτη, σημαίνει πως η έννοια του φύλου θα πρέπει να ενσωματωθεί στην ανάλυση των γραφειοκρατικών πολιτικών οργανισμών. Όσων αφορά τη δεύτερη, αυτή σχετίζεται με τα κοινωνικά δικαιώματα και τη διαμόρφωση της κοινωνικής διαστρωμάτωσης με όρους ταξικούς και φύλου, πρέπει

όμως να συμπληρωθεί με την έννοια της προσωπικής αυτονομίας από την οικογένεια και τους κρατικούς φορείς. Συνολικά, η συγγραφέας θεωρεί ότι η δόμηση των διαφόρων τύπων κράτους πρόνοιας συνδιαμορφώνεται από την τάξη και το φύλο χωρίς όμως να είναι επαρκής η εστίαση στον ένα από τους δύο παράγοντες.

49 Plutser, Eric and John F. Zipp (2001), “Class, gender, and the family unit: a dynamic model of stratification and class politics”, *Social Science Research*, 30 :426-448. Οι συγγραφείς μελετούν το πρόβλημα της κατανόησης της ταξικής θέσης των συζύγων όταν και οι δύο εργάζονται, πράγμα που αποτελεί ένα σημαντικό κομμάτι των σχέσεων φύλου και κοινωνικής τάξης. Το πρόβλημα προκύπτει με τέτοιο με τη μετάβαση από ένα νοικοκυριό παραδοσιακού τύπου σε ένα νοικοκυριό όπου οι γυναίκες συνεισφέρουν σημαντικά στο εισόδημά του. Οι συγγραφείς, συνοψίζοντας τις θέσεις των τριών κυριότερων προσεγγίσεων ταξικής ανάλυσης (συμβατική, ατομικιστική και συμμετοχική), θεωρούν ότι όλες καταλήγουν και προβλέπουν παρόμοια εμπειρικά αποτελέσματα για τα ζευγάρια που έχουν την ίδια αντικειμενική ταξική θέση. Προτείνουν δύο στρατηγικές αποφυγής αυτού του προβλήματος: α) εξετάζουν στοιχεία και δεδομένα που έχουν προκύψει από την εμπειρική έρευνα και ανδρών και γυναικών που ρωτήθηκαν για την ταξική τους προτίμηση, και β) εκτιμούν τις απόψεις της συμβατικής και της συμμετοχικής προσέγγισης μέσω της ανάλυσης μιας δυναμικής θεώρησης της τάξης. Αυτή η θεώρηση αναγνωρίζει ότι και αυτοί που δεν εργάζονται έχουν βιώσει ταξικές εμπειρίες στο παρελθόν έτσι ώστε η κοινωνική τάξη να είναι μια συνεχής διαδικασία που συντίθεται από εμπειρίες του παρελθόντος και του παρόντος που διαμορφώνουν την τωρινή ταξική συμπεριφορά και στάση του ατόμου. Η οπτική των συγγραφέων παρέχει ένα κοινό πλαίσιο μελέτης ατόμων και ζευγαριών κάθε είδους που υποσκελίζει τις προηγούμενες προσεγγίσεις. Στη μελέτη τους εξετάζουν τρία κύρια συστατικά αυτής της διαδικασίας: την τρέχουσα ταξική θέση του ατόμου, την προηγούμενη ταξική θέση και την τάξη προέλευσης. Τα δεδομένα (στα οποία εφαρμόζουν τις απόψεις) τους προέρχονται από την British Household Panel Study (BHPS) (1991). Τα ευρήματα της έρευνας τους υποσκάπτουν τις θέσεις της ατομικιστικής προσέγγισης και εν μέρει και της συμμετοχικής. Ωστόσο, οι συγγραφείς πιστεύουν πως μόνο αν η κοινωνική τάξη θεωρηθεί μια δυναμική διαδικασία (όπως αυτοί προτείνουν), που λαμβάνει υπόψη της την ταξική προέλευση της συζύγου και το προηγούμενο επάγγελμά της, επιβεβαιώνεται η συμβατική προσέγγιση. Τονίζουν τη σημασία της ενσωμάτωσης παραγόντων που σχετίζονται με το επάγγελμα της γυναίκας, την τάξη προέλευσης, την επικοινωνία μέσα στην οικογένεια και τις εμπειρίες που σχετίζονται με τις κοινωνικές τάξεις.

50 Reay, Diane (1998), “Rethinking social class: qualitative perspectives on class and gender”, *Sociology*, 32 (2): 259-275. Η μελέτη της κοινωνικής τάξης εξακολουθεί να αποτελεί σημαντικό τμήμα της κοινωνικής θεωρίας γιατί συνιστά ένα ισχυρό παράγοντα επηρεασμού της δράσης και της συμπεριφοράς των ατόμων. Μέσω της ανάλυσης ποσοτικών και ποιοτικών στοιχείων η συγγραφέας υποστηρίζει πως η κοινωνική τάξη είναι ένας δυναμικός παράγοντας διαμόρφωσης της ταυτότητας του ατόμου (μαζί με άλλους όπως το φύλο και η φυλή). Είναι δηλαδή μια κοινωνική διαδικασία που ξεφεύγει από στενούς οικονομικούς όρους αγοράς εργασίας προκειμένου να φέρει πιο κοντά τη δημόσια και ιδιωτική σφαίρα δράσης των ατόμων και την οικογένεια με την αγορά. Η συγγραφέας αναλύει αρχικά το λόγο περί αταξικότητας της σύγχρονης κοινωνίας σημειώνοντας πως τέτοιοι ισχυρισμοί στην ουσία σημαίνουν λόγο περί τάξεων που εξυπηρετεί ταξικά συμφέροντα. Επιπλέον, η σύλληψη της τάξης με όρους άλλους από αυτούς της παραγωγής απλά μεταφέρει την έννοια σε άλλο πεδίο αλλά δεν την εξαφανίζει. Ασκει κριτική για αυτό το θέμα στους Pakulski και Waters που υποστηρίζουν την μικρή σημασία που έχει η συλλογική δράση υπέρ ταξικών συμφερόντων και κατ' επέκταση οι κοινωνικές τάξεις. Αντίθετα, θεωρεί πως είναι σημαντικό να συνδυαστεί η ποσοτική και η ποιοτική έρευνα για να μελετηθεί ο τρόπος που τα άτομα βιώνουν την τάξη και πως αυτή η έννοια διατρέχει την καθημερινότητα

τους αφού είναι μια δυναμική κατασκευή που συμβάλλει στη διαμόρφωση της ανδρικής και γυναικείας ταυτότητας. Στο τελευταίο μέρος του άρθρου η συγγραφέας αντλεί στοιχεία από μια ποιοτική μελέτη που αφορά την ενασχόληση μητέρων από τη μεσαία και εργατική τάξη με την εκπαίδευση των παιδιών τους ώστε να δείξει πως η ταυτότητα τους επηρεάζεται από την ταξική τους θέση. Βρίσκει πως η κοινωνική τάξη (και συχνά οι αντιφατικές ταξικές θέσεις) ρυθμίζει τις πράξεις, τη συμπεριφορά τους προς τα παιδιά και τη σχέση τους με το σχολείο. Συμπεραίνει πως η κοινωνική τάξη είναι μια πολυπλοκότητα υλικών, ψυχολογικών, κοινωνιολογικών προδιαθέσεων που δεν μπορεί να γίνουν αντιληπτές μόνο μέσω της ποσοτικής έρευνας.

51 Roberts, Stephen and Gordon Marshall (1995), “Intergenerational class processes and the asymmetry hypothesis”, *Sociology*, 29 (1): 43-58. Οι συγγραφείς εξετάζουν, μέσα από μελέτη στατιστικών δεδομένων, τη λεγόμενη «ασύμμετρη υπόθεση» στο πρόβλημα του προσδιορισμού της ταξικής θέσης των ατόμων σύμφωνα με την οποία η ταξική θέση μιας παντρεμένης γυναίκας καθορίζεται από αυτή του συζύγου και το επάγγελμά του ενώ γενικά η οικογένεια είναι αυτή που ρυθμίζει την ταξική δράση των ατόμων. Η υπόθεση αυτή, έχει διατυπωθεί από τον Parsons, και έχει υποστεί αρκετή κριτική, ειδικά τις τελευταίες δεκαετίες, από τους ερευνητές που τάσσονται υπέρ της άποψης ότι το άτομο είναι η μονάδα της ταξικής ανάλυσης. Οι συγγραφείς προσπαθούν να ερμηνεύσουν στοιχεία της κοινωνικο-πολιτικής διάστασης της διαμόρφωσης των τάξεων όπως είναι η εκλογική συμπεριφορά και η ταύτιση με μια τάξη. Οι συγγραφείς θεωρούν πως τα εμπειρικά ευρήματα των Goldthorpe και Erikson στηρίζουν τη συμβατική προσέγγιση ταξικής ανάλυσης και επιχειρούν να διερευνήσουν με τη σειρά τους κατά πόσο επιβεβαιώνεται και επιπλέον αν η ταξική προέλευση των παντρεμένων γυναικών επηρεάζει όχι μόνο την εκλογή συντρόφου αλλά τις ταξικές προτιμήσεις τους (όπως την εκλογική συμπεριφορά). Οι συγγραφείς χρησιμοποιούν στοιχεία από τη Βρετανική Έρευνα Κοινωνικής Δικαιοσύνης (British Social Justice) του έτους 1991 και των Βρετανικών Ερευνών των Γενικών Εκλογών των ετών 1987 και 1992 και μελετούν: α) την ταξική ταυτότητα της συζύγου και πόσο αυτή καθορίζεται από την ταξική προέλευση τους και την ταξική θέση των συζύγων, β) την επίδραση αυτών των παραγόντων στην περίπτωση που η γυναίκα δεν ανήκει ενεργά στο εργατικό δυναμικό. Τα συμπεράσματα τους (που συμφωνούν και με προηγούμενες έρευνες) είναι ότι η εκλογική συμπεριφορά των παντρεμένων γυναικών καθώς και η ταξική τους ταύτιση προβλέπονται και ερμηνεύονται καλύτερα με βάση την ταξική θέση του συζύγου σε σχέση με το δικό του επάγγελμα ή τα σχετικά προηγούμενα βιώματα. Επιχειρώντας να δουν αν οι διαγενεακές ταξικές διαδικασίες (ανοδική και καθοδική κινητικότητα λόγω γάμου) είναι αυτές που μπορεί να καθορίσουν όχι μόνο την επιλογή συζύγου αλλά και την ταξική θέση της γυναίκας και άλλες κοινωνικο-πολιτικές της θέσεις, βρίσκουν πως αυτά τα χαρακτηριστικά καθορίζονται από την τρέχουσα πραγματικότητα (το νοικοκυριό της) και όχι από την ταξική της προέλευση. Οι συγγραφείς επιβεβαιώνουν ότι η συμβατική προσέγγιση ερμηνεύει καλύτερα τα παρατηρούμενα πρότυπα της κοινωνικο-πολιτικής συγκρότησης των τάξεων της Βρετανίας.

52 Savage, Mike (1992), “Women’s expertise men’s authority: gendered organization and the contemporary middle class” In Mike Savage and Anne Witz (eds.) *Gender and bureaucracy*, Oxford, Blackwell, pp. 124-151. Ο συγγραφέας μελετά την επέκταση της γυναικείας απασχόλησης σε θέσεις εργασίας χαρακτηριστικές της μεσαίας τάξης ως ένα μέσο κατανόησης της ταξικής διαμόρφωσης και του μεταβαλλόμενου ρόλου των οργανωτικών ιεραρχιών. Θεωρεί ότι η εισχώρηση των γυναικών σε θέσεις υψηλής εξειδίκευσης αλλά όχι δύναμης και εξουσίας σχετίζεται και καθορίζεται από αλλαγές στη δομή της διοίκησης που συνέβησαν τα τελευταία χρόνια. Συγκεκριμένα, ο συγγραφέας βασίζεται στη διάκριση του Wright περί τριών ειδών προσόντων (assets) (ιδιοκτησία, οργανωτικότητα, και ικανότητα) στα οποία βασίζονται οι τάξεις, προκειμένου να δείξει πως η οργάνωση υποβαθμίζεται κάτω από τις νέες διοικητικές ρυθμίσεις. Οι γυναίκες σε διοικητικά επαγγέλματα προωθούνται σε εργασίες

που στο νέο πλαίσιο δεν συνοδεύονται από δύναμη και εξουσία. Η σημασία αυτής της διαπίστωσης (που προκύπτει από ανάλυση μεγάλου όγκου δεδομένων για τη Μεγ. Βρετανία) βρίσκεται στο ρόλο της οργάνωσης ως βάσης της ταξικής διαμόρφωσης δείχνοντας συνολικά τις υπό εξέλιξη μεταμορφώσεις των τάξεων.

53 Scott, John (2002), “Social Class and stratification in late modernity”, *Acta Sociologica*, 45: 23-35. Ο Scott παρουσιάζει τα σύγχρονα δεδομένα της θεωρίας που καταδεικνύουν ότι η κοινωνική τάξη και η κοινωνική διαστρωμάτωση αποτελούν αναλυτικές κατηγορίες απαραίτητες για την έρευνα ενώ απορρίπτει απόψεις περί του τέλους των τάξεων. Ειδικότερα αναλύει: α) τα ζητήματα/προβλήματα συγκρότησης των οικονομικών τάξεων και τα διάφορα σχήματα που έχουν παρουσιαστεί, β) τον αιτιακό ρόλο των ταξικών σχέσεων, γ) τη διαμόρφωση των κοινωνικών τάξεων, όπου σημειώνει ότι η σύγχρονη έρευνα δεν μπορεί να εστιάζει αποκλειστικά στις οικονομικά οριζόμενες τάξεις, δ) την ταξική ταυτότητα και συνείδηση. Θεωρεί σε αυτό το σημείο ότι υπάρχουν πια νέα στοιχεία, όπως το φύλο, που ορίζουν την κοινωνική ταυτότητα, η οποία να μην δομείται από τις τάξεις αλλά συνιστά μια προεξάρχουσα πηγή ταυτότητας για το άτομο. Τελικά, ο συγγραφέας θεωρεί ότι η έρευνα πρέπει να αναγνωρίσει την αλληλεπίδραση της τάξης και άλλων στοιχείων κοινωνικών διακρίσεων για να προχωρήσει στην κατανόηση της κοινωνικής ταυτότητας και της πολιτικής δράσης των γυναικών.

54 Scott, John (1994), “Class analysis: back to the future”, *Sociology*, 28 (4): 933-942. Ο στόχος του συγγραφέα είναι να προβάλλει ορισμένα μεθοδολογικά προβλήματα που παρουσιάζει η βεμπεριανή θεώρηση της ταξικής ανάλυσης και να προτείνει λύσεις για το ξεπέρασμά τους. Η αφορμή είναι η κριτική που έχει ασκήσει ο R.E. Pahl σχετικά με το μέλλον της ταξικής ανάλυσης. Ο συγγραφέας θεωρεί ότι η λύση βασίζεται σε ένα ξεκάθαρο θεωρητικό πλαίσιο που εδράζεται στη βεμπεριανή διάκριση ανάμεσα στην ταξική κατάσταση και την κοινωνική τάξη. Συμφωνεί με την κριτική του Pahl ότι οι Goldthorpe και Marshall (που εκπροσωπούν τη βεμπεριανή θεώρηση) υπαναχωρούν από τις θεωρητικές τους ρίζες στην ερμηνεία των εμπειρικών του δεδομένων και πιστεύει πως η σταθερή προσήλωση στην βεμπεριανή διάκριση αποτελεί και ασφαλή εκκίνηση για την επίλυση σημαντικών ζητημάτων όπως είναι: α) τα δημογραφικά δεδομένα που οδηγούν στο σχηματισμό των τάξεων. Εδώ σημειώνει πως ο Goldthorpe εμπιστεύεται απλά την επαγγελματική του κρίση όταν μοντελοποιεί τις ταξικές θέσεις από 124 σε 7, β) η καταλληλότερη μονάδα ταξικής ανάλυσης (άτομο ή νοικοκυριό). Ο συγγραφέας απαντά στην διαρκή αντιδικία βασισμένος στην αρχική βεμπεριανή διάκριση υποστηρίζοντας πως το άτομο κατέχει ταξικές θέσεις ενώ το νοικοκυριό (οικογένεια) αναφέρεται στο σχηματισμό των κοινωνικών τάξεων, γ) η σχέση φύλου και κοινωνικής τάξης και το κατά πόσο είναι δυνατό να ξεχωριστούν οι μεταβλητές «φύλο» και «τάξη». Ο συγγραφέας απορρίπτει τις θέσεις της Crompton για το ρόλο της γυναικείας απασχόλησης γιατί θεωρεί ότι στην ανάλυση του επαγγελματικού διαχωρισμού της τάξης εμπλέκονται και στοιχεία όπως το status. Συνολικά, ο συγγραφέας θεωρεί πως υπάρχει μέλλον για την ταξική ανάλυση αν αυτή στηριχτεί στο ξεκάθαρο θεωρητικό πλαίσιο και τη διάκριση κοινωνικής τάξης και ταξικής κατάστασης που έχει οριστεί από τη βεμπεριανή παράδοση.

55 Shirahase, Sawako (2001), “Women and class structure in contemporary Japan”, *British Journal of Sociology*, 52 (3): 391-408. Η συγγραφέας εξετάζει τρεις θεωρητικές προσεγγίσεις που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να καθοριστεί η ταξική θέση των παντρεμένων γυναικών στην Ιαπωνία, ειδικά μετά την αυξητική τάση συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας αυτής της χώρας. Οι προσεγγίσεις αυτές είναι: α) η συμβατική ταξική ανάλυση, όπως εκφράζεται από τους Goldthorpe και Lockwood, όπου η θέση της γυναίκας καθορίζεται από την οικογένεια και το νοικοκυριό (που είναι η μονάδα ανάλυσης) ενώ η θέση του τελευταίου καθορίζεται από τον άνδρα, β) η προσέγγιση της κυριαρχίας του Erikson, όπου η ταξική θέση της γυναίκας είναι αυτή της οικογένειας που με τη σειρά της ρυθμίζεται από την κυριαρχική θέση στην εργασία

ενός από τα δύο μέλη του ζεύγους, γ) η ατομικιστική προσέγγιση όπου η ταύτιση της γυναίκας με μια τάξη καθορίζεται από τη δική της ταξική τοποθέτηση. Ο στόχος της επεξεργασίας των στατιστικών στοιχείων κοινωνικής στρωμάτωσης και κινητικότητας της Ιαπωνίας για το έτος 1995 είναι να εξεταστεί αν η συμβατική προσέγγιση απόδοσης ταξικής θέσης είναι έγκυρη σε σχέση με τις άλλες. Η στατιστική μελέτη των στοιχείων σύμφωνα με τις τρεις προσεγγίσεις δείχνει πως η ταξική κατανομή των γυναικών δεν διαφέρει ανάμεσα στη συμβατική προσέγγιση και το μοντέλο κυριαρχίας γιατί αν και παρουσιάζεται αυξημένη η συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό η ταξική δομή σε βάθος χρόνου δεν έχει αλλάξει. Επιπλέον, οι εργαζόμενες γυναίκες αντιλαμβάνονται τη θέση τους μέσα στο σύστημα διαστρωμάτωσης κάτω από την επίδραση και της δικής τους εργασίας αλλά και του συζύγου τους. Αυτό όμως δεν ισχύει για τους άνδρες και η ασυμμετρία αυτή αποδίδεται στις ανισότητες λόγω φύλου στην αγορά εργασίας και στις αντίστοιχες διακρίσεις στον καταμερισμό εργασίας στο νοικοκυριό.

56 Skeggs, Beverley (1997), *Formations of class and gender: becoming respectable*, London, Sage. Η συγγραφέας μελετά πως οι γυναίκες της εργατικής τάξης συνειδητοποιούν και βιώνουν την έννοια του να είσαι ευυπόληπτος ως μέλος της εργατικής τάξης. Η έννοια αυτή εμπεριέχει κρίσεις σχετικές με την κοινωνική τάξη, το φύλο, τη φυλή και τη σεξουαλικότητα ενώ αποτελεί αναλυτικό εργαλείο για την ανάδειξη της κοινωνικής τάξης ως καθοριστικού παράγοντα για τις ζωές των γυναικών. Η συγγραφέας υιοθετεί το μοντέλο της τάξης του P. Bourdieu που βασίζεται στις «κινήσεις» του κεφαλαίου μέσα στον κοινωνικό χώρο, και κυρίως του πολιτιστικού κεφαλαίου, προκειμένου να παρουσιάσει πως οι γυναίκες της εργατικής τάξης κατανοούν τους εαυτούς τους σε σχέση με την μεσαία τάξη. Τονίζει την κεντρική θέση της τάξης στην καθημερινή αντίδραση και τα συναισθήματα τους και το βαθμό που είναι μια δομική κατηγορία που ρυθμίζει την πρόσβαση και την απόκτηση στοιχείων όπως το να είναι κανείς ευυπόληπτος. Γενικά, η κοινωνική τάξη θεωρείται ως δομή ανισότητας που παρέχει ανόμοια ποσά κεφαλαίου στις γυναίκες καθορίζοντας έτσι την κίνηση τους στον κοινωνικό χώρο.

57 Sobel, Michael E., Nan Dirk De Graaf, Anthony Heath and Ying Zou (2004), "Men matter more: the social class identity of married British women, 1985-1991", *Journal of the Royal Statistical Society*, 167 (1): 37-52. Ο στόχος των συγγραφέων είναι να διερευνήσουν την ταξική ταυτότητα παντρεμένων γυναικών και το κατά πόσο προσδιορίζεται από τη δική τους ταξική θέση και από αυτή του συζύγου τους. Το θέμα της υποκειμενικής ταξικής ταυτότητας των γυναικών έχει διερευνηθεί από πολλούς κοινωνιολόγους τα τελευταία χρόνια ενώ προτείνονται τρία μοντέλα: α) το ανεξάρτητο (independence) όπου η θέση του συντρόφου δεν λαμβάνεται υπόψη, β) το κοινό (sharing) όπου η θέση κάθε συντρόφου έχει ισοδύναμη σπουδαιότητα, και γ) το επίκτητο (borrowing) όπου η θέση του συντρόφου και μόνο αυτή λαμβάνεται υπόψη. Οι συγγραφείς θεωρούν πως είναι πιθανό όλα αυτά τα μοντέλα να είναι λανθασμένα και ότι θα πρέπει να διερευνηθεί σε ποια έκταση μια γυναίκα «ζυγίζει» ως πιο σημαντική τη δική της ταξική θέση ή του συζύγου για τη διαμόρφωση της δικής ταξικής ταυτότητας καθώς και ποιες είναι οι συνθήκες κάτω από τις οποίες οι γυναίκες θα δώσουν περισσότερο ή λιγότερο βάρος. Η έως τώρα εμπειρική μελέτη για τους παράγοντες που καθορίζουν την ταξική θέση των γυναικών έχουν καταλήξει σε μεικτά αποτελέσματα. Οι συγγραφείς προτείνουν νέες μεθόδους για τη μελέτη της σχετικής σπουδαιότητας της κοινωνικοοικονομικής θέσης κάθε ενός από τους δύο συζύγους. Αρχικά, μοντελοποιούν την εξαρτημένη μεταβλητή της γυναικείας εξάρτησης με τις ανεξάρτητες μεταβλητές με επέκταση των διαγωνίων μοντέλων αναφοράς που έχουν προταθεί από τον Sobel. Κατόπιν επεξεργάζονται τα δεδομένα των Βρετανικών Ερευνών Κοινωνικών Στάσεων των ετών 1985-1987, 1989 και 1991. Η εξαρτημένη μεταβλητή είναι η δηλωμένη υποκειμενική ταξική ταύτιση των γυναικών, ενώ οι ανεξάρτητες μεταβλητές έχουν να κάνουν με την ηλικία, τα έτη εκπαίδευσης, τη θέση στην εργασία, τη θρησκευτική πίστη,

κ.ά. Το ταξικό σχήμα που χρησιμοποιούν οι συγγραφείς είναι μια έκδοση του σχήματος του Goldthorpe με έξι συνολικά τάξεις. Οι συγγραφείς δεν θεωρούν ότι οι παντρεμένες γυναίκες είναι μια ομοιογενής ομάδα που μπορεί να ακολουθεί ένα επίκτητο, κοινό ή ανεξάρτητο μοντέλο αλλά ότι πρέπει να μετρηθούν τα αποτελέσματα ορισμένων χαρακτηριστικών του ζεύγους για να προσδιοριστεί πόσο βάρος δίνεται στην ταξική θέση του ενός και του άλλου. Θεωρούν ότι η ταξική ταυτότητα της γυναίκας είναι μια εξίσωση όπου συμμετέχουν τα δικά της χαρακτηριστικά καθώς και αυτά του συζύγου τους με διαφορετικά βάρη που εξαρτώνται από ένα πλήθος ανεξάρτητων μεταβλητών. Τα συμπεράσματα τους είναι ότι σε όλες τις τάξεις, και ακόμα και όταν οι γυναίκες έχουν κυρίαρχη ταξική θέση, δίνουν μεγαλύτερο βάρος στην ταξική θέση του συζύγου τους. Μόνο όταν οι γυναίκες είναι σταθερά συνδεδεμένες με την αγορά εργασίας τείνουν να δίνουν μεγαλύτερη σημασία στην δική τους τάξη.

58 Sorensen, Annemette (1994), "Women, family and class", *Annual Review of Sociology*, 20: 27-47. Η συγγραφέας διερευνά το πρόβλημα του προσδιορισμού της ταξικής θέσης της οικογένειας και της ενσωμάτωσης των γυναικών στην ταξική ανάλυση και στην έρευνα για την κοινωνική διαστρωμάτωση. Συνοψίζει τη συζήτηση που υπάρχει γύρω από αυτά τα θέματα και παρουσιάζει την κριτική που έχει ασκηθεί στη συμβατική άποψη του Goldthorpe και πως αυτή αντικρούστηκε. Κάνει επίσης μια ανασκόπηση εμπειρικών ερευνών προκειμένου να μελετήσει την επάρκεια αυτής της άποψης και διερευνά και τις εναλλακτικές προσεγγίσεις ανάλυσης δηλαδή αυτή της κυριαρχίας (dominance model) και αυτή της κοινής ταξινόμησης (joint classification). Η συγγραφέας θεωρεί πως η αντιδικία γύρω από το ζήτημα της καταλληλότερης μονάδας ταξικής ανάλυσης αναφέρεται στο αν η έρευνα θα αφορά την ταξική ανάλυση ή την έρευνα της διαστρωμάτωσης. Η αυξημένη συμμετοχή της γυναίκας στην αγορά εργασίας έχει αλλάξει τα δεδομένα έτσι ώστε η μελέτη της ταξικής δομής να απαιτεί μελέτη του ατόμου. Παρ' όλα αυτά, για την έρευνα της διαστρωμάτωσης, η οικογένεια έχει κεντρικό ρόλο. Εξετάζοντας εμπειρικά δεδομένα, η συγγραφέας ελέγχει: α) την επίδραση του φύλου στην ταξική ταύτιση και την εκλογική συμπεριφορά, και β) τις μελέτες διαγενεακής ταξικής κινητικότητας. Τα συμπεράσματά της, και από τα δύο είδη ερευνών, σε σχέση με την εγκυρότητα της συμβατικής προσέγγισης, είναι πως υπάρχει σχετική επιβεβαίωσή της και αυτό γιατί υπάρχουν προβλήματα στο σχεδιασμό και την ανάλυση. Συνολικά, φαίνεται να υπάρχουν βάσιμες ενδείξεις ότι η συμβατική προσέγγιση θα μπορούσε να επανεξεταστεί. Η συγγραφέας εξετάζει και τις διαθέσιμες εναλλακτικές προσεγγίσεις, δηλαδή το μοντέλο κυριαρχίας (που εξελίσσει σε κάποιο βαθμό τη συμβατική προσέγγιση χωρίς όμως να έχει γνωρίσει ευρεία αποδοχή), και το μοντέλο της κοινής ταξινόμησης. Η συγγραφέας καταλήγει ότι το ζήτημα της γυναικείας απασχόλησης είναι σημαντικό εμπειρικό πρόβλημα με το οποίο πρέπει να ασχοληθούν η εμπειρική έρευνα και η συμβατική προσέγγιση γιατί θα επιτρέψει να τεθούν και να απαντηθούν πολλά ερωτήματα που αφορούν στην ταξική τοποθέτηση της οικογένειας.

59 Szelenyi, Szonia (1994), "Women and the class structure" *In Grusky, David B. (ed.) Social stratification: class, race and gender in sociological perspective, Boulder, Co., Westview, pp. 577-581.* Η συγγραφέας παρουσιάζει μια σύνοψη των διαφόρων μοντέλων ταξικής ανάλυσης που έχει παραγάγει η θεωρία τα τελευταία χρόνια και αφορούν στο πρόβλημα του καθορισμού της μονάδας ανάλυσης των συστημάτων διαστρωμάτωσης. Η αντιπαράθεση για αυτό το θέμα έχει παραγάγει έξι διαφορετικά μοντέλα που κινούνται γύρω από δύο πόλους θεωρώντας ως αντικείμενο και μονάδα ανάλυσης το άτομο ή την οικογένεια. Αυτά είναι: α) Η συμβατική άποψη ή προσέγγιση (conventional view) που θεωρεί ότι η οικογένεια είναι η βασική μονάδα κοινωνικοοικονομικής ανάλυσης ενώ η κοινωνική θέση της προσδιορίζεται επαρκώς από αυτή του αρχηγού της (συνήθως του άνδρα). Αυτή η άποψη ανάγεται στη λειτουργιστική θέση του Parsons αλλά έχει και υποστηρικτές (π.χ. όπως του Goldthorpe) που θεωρούν πως προκύπτει από τις υφιστάμενες ανισότητες λόγω φύλου. β) Το μοντέλο κυριαρχίας (dominance model) που προβάλλεται κυρίως από τον R. Erikson όπου η ταξική θέση της

οικογένειας καθορίζεται από το πρόσωπο που είναι πιο ισχυρά συνδεδεμένο με την αγορά εργασίας. γ) Το μοντέλο της ενιαίας ταξινόμησης (joint classification model) που έχει προταθεί από τους N. Britten και A. Heath όπου οι οικογένειες ταξινομούνται ανάλογα με τη θέση στην απασχόληση και των δύο συζύγων. δ) Μαρξιστικά μοντέλα (Marxist models). Ανήκουν στα λεγόμενα ατομικιστικά και γενικά δίνουν κάποιο ρόλο στις γυναίκες ενώ οι διαφορές τους εντοπίζονται περισσότερο στον τρόπο που χειρίζονται το πρόβλημα της ταξικής τοποθέτησης των νοικοκυρών. ε) Μοντέλα με βάση τη διαδικασία παραγωγής (production-based models). Αυτά ομοιάζουν με τα μαρξιστικά ενώ γενικά σε αυτά οι άνδρες δεν θεωρούνται αντιπροσωπευτικοί των οικογενειών τους. στ) Μοντέλα διπλών συστημάτων (dual systems model). Μελετούν συγχρόνως την ανισότητα και την ανισότητα με βάση το φύλο συνδέοντας έτσι τον καπιταλισμό με την πατριαρχία. Αυτά δίνουν έμφαση στη διασύνδεση της διαδικασίας παραγωγής και της διαδικασίας αναπαραγωγής μέσα στην οικογένεια. Παρουσιάζοντας τα παραπάνω μοντέλα η συγγραφέας ασκεί κριτική στα πιο χαρακτηριστικά τους σημεία ενώ τονίζει ορισμένα σημεία που αφορούν στις δυσκολίες αξιολόγησης που παρουσιάζουν τα μοντέλα που θέτουν ως μονάδα ανάλυσης την οικογένεια. Επίσης, σημειώνει τη θετική προοπτική που έχει η προσέγγιση της συνδυαστικής ταξινόμησης (joint classification) και τέλος τη σημασία που έχει η εμπειρική έρευνα για κάθε είδους μελέτη.

60 Thompson, Paul (1997), “Women, men, and transgenerational family influences in social mobility” In Daniel Bertaux and Paul Thompson, *Pathways to social class: a qualitative approach to social mobility*, Oxford, Clarendon Press, pp. 32-61. Ο συγγραφέας θεωρεί ότι η σημασία της μελέτης της κοινωνικής κινητικότητας των γυναικών παράλληλα με αυτή των ανδρών δεν μπορεί να παραμεληθεί ή να παραγκωνιστεί αν η έρευνα θέλει να μελετήσει τα πρότυπα κινητικότητας του ατόμου. Θεωρεί ότι είναι σημαντική η μελέτη του φύλου και πως αυτό διαμορφώνει την διαδικασία κατάληψης κοινωνικών, ταξικών θέσεων. Ειδικότερα, μελετά πως – μέσα από προσωπικές συνεντεύξεις με γυναίκες – μπορούμε να κατανοήσουμε καλύτερα τις διαδικασίες κοινωνικής κινητικότητας και με πιο τρόπο είναι σημαντικές οι διαγενεακές οικογενειακές επιδράσεις στην κινητικότητα του ατόμου. Τα στοιχεία του φύλου και της μεταφοράς επιδράσεων ανάμεσα στις γενεές είναι τα στοιχεία που μελετώνται και στο πλαίσιο μιας συγκριτικής Αγγλο-Γαλλικής έρευνας της οποίας τμήμα είναι και η παρούσα μελέτη. Η εμπειρική έρευνα του τύπου της συνέντευξης (life-story interview) πάνω στη ζήτηση της ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας οδηγεί σε συμπεράσματα όπως: α) και οι εμπειρίες των ανδρών και των γυναικών πρέπει να συνεισφέρουν στην εξήγηση του φαινομένου (αντίθετα με απόψεις όπως του Goldthorpe που εξαιρούν τις γυναίκες), β) η επαγγελματική πορεία των γυναικών επηρεάζεται διαφορετικά εξαιτίας των διακρίσεων με βάση το φύλο στη δομή των επαγγελματίων αλλά και από το γάμο, γ) διαγενεακές επιδράσεις καθορίζουν την επαγγελματική πορεία. Ο συγγραφέας επιδιώκει μια διερεύνηση των εννοιών που αναλύουν την κοινωνική κινητικότητα και που υπερβαίνουν την ατομική ενδοοικογενειακή κινητικότητα.

61 Van Berkel, Michel and Nan Dirk De Graaf (1995), “Husband’s and wife’s culture participation and their levels of education: a case of male dominance?”, *Acta Sociologica*, 38 (2): 131-149. Οι συγγραφείς εντάσσουν τη μελέτη τους στην προσπάθεια ανάλυσης των ζητημάτων που σχετίζονται με τις ευκαιρίες εξέλιξης που έχει η γυναίκα ως σύζυγος και πως αυτές, τα ενδιαφέροντά της και το πολιτιστικό της επίπεδο επηρεάζουν και χαρακτηρίζουν το νοικοκυριό της. Επεκτείνουν έτσι τη συζήτηση γύρω από τη σχέση των γυναικών και της κοινωνικής τάξης σε μια διάσταση της κοινωνικής διαστρωμάτωσης που είναι το εκπαιδευτικό επίπεδο και οι σχετικές επιτυχίες της συζύγου. Μελετούν το βαθμό που η εκπαίδευση του συζύγου είναι καθοριστική για τη θέση της συζύγου και ειδικά για την συμπεριφορά και συμμετοχή που έχει στα πολιτιστικά δρώμενα υψηλού πνευματικού επιπέδου (high brow culture). Σύμφωνα με διάφορες έρευνες, το επίπεδο της εκπαίδευσης είναι ένας τύπος ανδρικής κυριαρχίας στο πλαίσιο της οικογένειας όπου οι γυναίκες χαμηλότερου μορφωτικού

επιπέδου συνήθως «δανείζονται» το status των συζύγων τους. Υπάρχει επίσης και η δυνατότητα προσαρμογών ανάμεσα σε ζευγάρια διαφορετικών επιπέδων όπου παρατηρείται μια τάση «ελαχιστοποίησης» του status εκ μέρους του πιο μορφωμένου ατόμου. Το ερώτημα που θέτουν οι συγγραφείς είναι αν αυτό ισχύει και για τα δύο φύλα. Η μελέτη, επί στατιστικών στοιχείων που αφορούν ολλανδικά νοικοκυριά και καλύπτουν τα έτη 1979, 1983 και 1987, ερεύνησε δύο θέματα: α) το βαθμό κυριαρχίας της εκπαίδευσης του συζύγου στην πολιτισμική συμπεριφορά της συζύγου και β) το βαθμό που τα διαφορετικά εκπαιδευτικά επίπεδα σχετίζονται με διαφορετικό προβαλλόμενο επίπεδο. Στο πρώτο ερώτημα, φαίνεται ότι ειδικά για τις νεότερες ηλικίες, παρουσιάζεται μια πτώση στην ανδρική κυριαρχία σε αυτόν τον τομέα, έτσι ώστε συνολικά η επίδραση του επιπέδου της γυναικείας εκπαίδευσης στην πολιτισμική συμπεριφορά του άνδρα να βαίνει αυξανόμενη. Στο δεύτερο ερώτημα, αντίθετα με τα έως τώρα παρατηρημένα, φαίνεται ότι γενικά τα άτομα χαμηλότερου επιπέδου δεν τείνουν να υιοθετήσουν τις πολιτισμικές συμπεριφορές του μέλους που έχει υψηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο. Αντίθετα, φαίνεται πως είναι πιο εύκολο για κάποιο άτομο με υψηλό μορφωτικό επίπεδο να συμμετέχει σε πολιτισμική δράση χαμηλότερου επιπέδου. Γενικότερα, οι συγγραφείς κρίνουν πως επιβεβαιώνονται οι έρευνες που θεωρούν πως το μοντέλο ταύτισης με μια κοινωνική τάξη κινείται για τις συζύγους από το «ανεξάρτητο» στο «κοινό» και για τις συζύγους από το «επίκτητο» στο «κοινό» άρα η «συμβατική» προσέγγιση ταξικής ανάλυσης διαβρώνεται εν καιρώ.

62 Walby, Sylvia (1997), *Gender transformations*, London, Routledge. Η συγγραφέας μελετά ένα μεγάλο αλλαγών που λαμβάνουν χώρα σε τομείς δράσης των γυναικών (μισθωτή εργασία, εκπαίδευση, πολιτική συμμετοχή) αλλά και τις μεταβολές των πολιτικών και οικονομικών συνθηκών. Υποστηρίζει την αμοιβαία αιτιακή σχέση που έχουν το φύλο και η τάξη ως κοινωνικά φαινόμενα και θεωρεί πως οι διακρίσεις με βάση το φύλο ενισχύουν άλλες μορφές ανισότητας. Σε αυτό το πλαίσιο, εξετάζει την αύξηση των ποσοστών απασχόλησης των γυναικών σε συνδυασμό με την ηλικία, την τάξη και το χώρο καθώς και την ελαστικότητα των νέων μορφών εργασίας καταλήγοντας στη διαπίστωση ότι η οικονομική και η ταξική δομή επηρεάζεται στο σύνολό της από τις σχέσεις των φύλων.

63 Witz, Anne (1995), “Gender and service-class formation” In Butler, Tim and Mike Savage (eds.), *Social change and the middle classes*, London, UCL Press, pp. 41-57. Η συγγραφέας ασχολείται με το θέμα της διαμόρφωσης της μεσαίας τάξης ή τάξης υπηρεσιών (service class) και τις έμφυλες διαδικασίες που συμβάλλουν σε αυτή μέσα από μια ιστορική προοπτική. Η Witz θεωρεί ότι ο ρόλος του φύλου, και των διαδικασιών διαχωρισμού των επαγγελματιών με βάση το φύλο, στη διαμόρφωση των τάξεων μπορεί να αναλυθεί με την εισαγωγή της έννοιας της κοινωνικο-δομικής διαμόρφωσης της τάξης. Και αυτό, γιατί αναγνωρίζοντας πως το φύλο έχει σημασία τίθενται νέα ερωτήματα σχετικά με το εύρος της ταξικής ανάλυσης και τη διαμόρφωση των τάξεων από δημογραφική άποψη αφού το πώς οι άνθρωποι κατανέμονται σε τάξεις βασίζεται σε διαδικασίες που διαμορφώνονται από το φύλο. Η έννοια της κοινωνικο-δομικής διάστασης της ταξικής διαμόρφωσης που προτείνει η συγγραφέας είναι απαραίτητη προκειμένου να λαμβάνεται υπόψη το φύλο στις δυναμικές διαδικασίες ταξικής διαμόρφωσης. Η συγγραφέας αναλύει τα χαρακτηριστικά της μεσαίας τάξης (ή τάξης υπηρεσιών) και πως διαμορφώνονται οι διακρίσεις με βάση το φύλο ανάμεσα σε όσους τα έχουν και σε όσους δεν τα έχουν ενώ κατόπιν προχωρεί στην ανάλυση της κοινωνικο-δομικής διαμόρφωσης θέσεων της μεσαίας τάξης για να δείξει πως η μορφή και το περιεχόμενό τους προσδιορίζεται από το φύλο. Μέσα από μια ιστορική αναδρομή στις διαδικασίες διαμόρφωσης της αγγλικής «τάξης υπηρεσιών» (“service class”) το 19^ο και 20^ο αι. αναδεικνύει τις πρακτικές διακρίσεων, διαχωρισμών και αποκλεισμών που στον πυρήνα τους βρίσκεται το φύλο έτσι ώστε να διαφαίνονται τρεις φάσεις κοινωνικο-δομικής διαμόρφωσης αυτής της τάξης. Η 1^η φάση (τέλος 18^{ου} αι.-19^{ου} αι.) όπου διαμορφώνεται το «μοντέλο» του επαγγέλματος που αποκλείει τις γυναίκες, η 2^η φάση

(τέλος 19^{ου} αι.) όπου καθιερώνεται η «ιδεολογία» του επαγγέλματος και ο διαχωρισμός των επαγγελματιών και η 3^η φάση (1945- έως σήμερα) όπου επεκτείνεται το κράτος πρόνοιας και μαζί δημιουργούνται νέες ιεραρχίες επαγγελματικών λειτουργιών όπου οι γυναίκες υπερισχύουν αλλά οι άνδρες κυριαρχούν. Αν και δεν αμφισβητεί τη συμβατική άποψη περί κοινωνικής κινητικότητας και αποκλεισμού, θεωρεί ότι δεν είναι δυνατή μια ξεκάθαρη διάκριση «τάξης» και «φύλου» αλλά ότι υπάρχουν ποικίλα ερευνητικά προγράμματα που κατά περιόδους είναι περισσότερο ή λιγότερο χρήσιμα.

64 Wright, Erik Olin (1997), *Class counts: comparative studies in class analysis*, Cambridge, Cambridge University Press. Ο Wright παρέχει μια συστηματική ανάλυση μέσα από μια μαρξιστική προσέγγιση, της έννοιας της κοινωνικής τάξης, χρησιμοποιώντας παράλληλα εμπειρικά δεδομένα από διάφορες αναπτυσσόμενες χώρες. Εξετάζει τρία σημαντικά προβλήματα της ταξικής ανάλυσης: την ταξική δομή και τη διαπερατότητα των ταξικών ορίων, την ταξική συνείδηση και τη σχέση τάξης και φύλου. Ειδικότερα, για το τελευταίο, διακρίνει και περιγράφει ορισμένες μορφές διασύνδεσης ανάμεσα στις δύο διακριτές σχέσεις. Εξετάζει το πρόβλημα της ταξικής θέσης των παντρεμένων γυναικών, τον καταμερισμό της οικιακής εργασίας και τις διαφορετικές πιθανότητες αναρρίχησης σε εξουσιαστικές θέσεις εργασίας. Η θέση του Wright είναι η ανάγκη κατανόησης της διασύνδεσης των διακριτών σχέσεων τάξης και φύλου που αλληλεπιδρούν σε ποικίλα κοινωνικά περιβάλλοντα. Για αυτό, και προτού προχωρήσει σε ειδικότερα θέματα, παρουσιάζει ένα σύνολο συνθηκών όπου οι δύο σχέσεις αλληλοσυνδέονται όπως είναι: α) η περίπτωση το φύλο για συνιστά μια μορφή ταξικής σχέση, β) το φύλο να είναι μηχανισμός τοποθέτησης των ατόμων σε ταξικές θέσεις, γ) το φύλο να αλληλεπιδρά με την κοινωνική τάξη για τον προσδιορισμό άλλων φαινομένων. Εξετάζοντας ειδικότερα, το ζήτημα του προσδιορισμού της έννοιας της κοινωνικής τάξης και του προσδιορισμού της κοινωνικής τάξης ενός ατόμου, ασκεί κριτική στις θέσεις του Goldthorpe για τις γυναίκες και την ταξική ανάλυση. Προτείνει επίσης την έννοια των «αντιφατικών θέσεων μέσα στις ταξικές σχέσεις» και αυτή των «διαμεσολαβημένων ταξικών σχέσεων» προκειμένου να διερευνήσει άλλα είδη κοινωνικών σχέσεων και πηγές εκμετάλλευσης. Θεωρεί ότι αυτή η έννοια προσφέρει ένα τρόπο σύνδεσης της μαρξιστικής ταξικής ανάλυσης και της ανάλυσης των σχέσεων ανάμεσα στο φύλο γιατί οι διαμεσολαβημένες ταξικές σχέσεις είναι εγγενώς διαμορφωμένες με βάση το φύλο. Αυτή η έννοια επιτρέπει στο φύλο και την τάξη να μη θεωρούνται διακριτές δομές αλλά όχι απαραίτητα και αδιαφοροποίητες.

65 Wright, Erik Olin (1989), “Women in the class structure”, *Politics & Society*, 17: 35-66. Ο συγγραφέας επιχειρεί να παράσχει μια λύση στο πρόβλημα του προσδιορισμού της ταξικής θέσης των παντρεμένων γυναικών σε συνδυασμό με μια εμπειρική έρευνα της σχέσης ταξικής θέσης και υποκειμενικής ταξικής ταυτότητας στις Η.Π.Α. και τη Σουηδία. Ασκεί κριτική στις θέσεις του Goldthorpe για την οικογένεια ως μονάδα ταξικής ανάλυσης και τη σημασία της ταξικής θέσης του συζύγου σημειώνοντας τα διακριτά ταξικά συμφέροντα και τις ανισότητες στην οικογενειακή κατανάλωση των συζύγων καθώς και την αποκλειστική σημασία που δίνει στην εργασία του συζύγου. Ο Wright προχωρεί σε στατιστική ανάλυση δεδομένων από τις Η.Π.Α. και τη Σουηδία που δείχνουν ότι το μοντέλο του Goldthorpe δεν είναι καθολικά έγκυρο και προτείνει ερμηνείες που έχουν σχέση με τη θέση του περί άμεσων και διαμεσολαβημένων ταξικών σχέσεων προκειμένου να εξηγήσει τις διαφορές στις δύο χώρες. Προτείνει μια σύνθετη θεώρηση της έννοιας της τάξης εισάγοντας την έννοια των συγκρουόμενων θέσεων μέσα στις ταξικές σχέσεις. Επιπλέον, η πολυπλοκότητα ενισχύεται γιατί θεωρεί ότι τα άτομα συνδέονται με ταξικές θέσεις όχι μόνο μέσω της εργασίας τους αλλά και μέσω άλλων σχέσεων όπως αυτές μέσα στην οικογένεια και διαμεσολαβημένων ταξικών σχέσεων. Πιστεύει ότι οι άμεσες και διαμεσολαβημένες σχέσεις μπορούν να συνδέσουν την μαρξιστική ταξική ανάλυση με την ανάλυση των έμφυλων σχέσεων ώστε οι τελευταίες να βοηθήσουν στην εξήγηση του πώς τα άτομα ταξινομούνται σε ταξικές

θέσεις. Γενικά, οι διαμεσολαβημένες σχέσεις επιτρέπουν να μην θεωρήσουμε το φύλο και την τάξη ως διακριτά είδη σχέσεων αλλά ως αλληλοσυνδεδεμένες κατηγορίες.

66 Wright, Eric Olin (1985), *Classes, London, Verso*. Ο Wright, στο πλαίσιο της ανάλυσης της έννοιας της κοινωνικής τάξης που βασίζεται στην εκμετάλλευση (exploitation centered class approach), αναφέρεται και στη σχέση φύλου-τάξης. Ωστόσο, ασχολείται μόνο με κάποια ειδικά ζητήματα που σχετίζονται με τη θέση της γυναίκας στην ταξική δομή κάτω από την προσέγγιση της εκμετάλλευσης των ικανοτήτων (asset exploitation) των ατόμων. Τα ζητήματα αυτά είναι: α) η ερμηνεία των μισθολογικών διαφοροποιήσεων ανδρών-γυναικών, β) ο ορισμός της ταξικής τοποθέτησης (class location) των νοικοκυριών όπου απαντά με διάφορους τρόπους αλλά και μέσω των εμπειρικών δεδομένων και γ) το αν οι γυναίκες συνιστούν κοινωνική τάξη. Αναφορικά με το πρώτο ερώτημα, αυτό πιστεύει πως γίνεται με διάφορους τρόπους που είναι: α) ο διαφορετικός καταμερισμός οργανωτικών ικανοτήτων και δεξιοτήτων ανάμεσα στα δύο φύλα, β) η θεώρηση του φύλου ως ειδικού τύπου ιδιότητας ή προσόντος και γ) η άποψη ότι η διάκριση με βάση τα φύλα είναι μια υποκατηγορία της «φεουδαρχικού» τύπου εκμετάλλευσης. Σημειώνει πως η απόκτηση των παραγωγικών δυνάμεων (ικανοτήτων/προσόντων) (productive assets) εξαρτάται από μηχανισμούς που οδηγούν σε ταξική κατανομή των γυναικών πολύ διαφορετική σε σχέση με των ανδρών. Στο δεύτερο ερώτημα, θεωρεί πως οι νοικοκυρές, αν και δεν έχουν κάποιο ιδιαίτερο προσόν, είναι σημαντικό για το καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής. Επίσης είναι σημαντικό να διερευνηθεί ο ρόλος τους στις κοινωνικές σχέσεις παραγωγής ως συζύγων και ως μελών της οικογένειας. Ο συγγραφέας θεωρεί πως ανήκουν στην εργατική τάξη (με κριτήριο το κεφάλαιο) και σε διαφορετικές πιθανές θέσεις (σε σχέση με τους συζύγους τους). Αναφορικά, τέλος, με το τρίτο ερώτημα, ο Wright θεωρεί πως η απάντηση μπορεί να είναι θετική σε συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες κάτι τέτοιο όμως δεν ισχύει καθολικά αφού δεν ταυτίζονται οι έννοιες «τάξη» και «καταπίεση».

67 Zipp, John F. and Eric Plutzer (1996), “Wives and husbands: social class, gender, and class identification in the U.S.”, *Sociology*, 30 (2): 235-252. Οι συγγραφείς έχουν στόχο να μελετήσουν τις συνθήκες κάτω από τις οποίες η ταξική θέση της συζύγου επηρεάζει ή όχι την ταξική ταυτότητα και των δύο συζύγων δηλαδή να εκτιμήσουν τη σχετική σπουδαιότητα της κοινωνικής τάξης των συζύγων. Αναγνωρίζεται ότι γενικά στην έρευνα η συμβατική άποψη (με κύριο εκφραστή τον Goldthorpe) έχει θετικά αποτελέσματα αν και φαίνεται από έρευνες ότι και η ταξική θέση της γυναίκας παίζει σημαντικό ρόλο σε κάποιες περιπτώσεις. Οι συγγραφείς θέτουν ως βάση της έρευνας τους την έννοια της μονάδας ανάλυσης της ταξικής θέσης ως των «ατόμων μέσα σε οικογένειες» απορρίπτοντας την κυριαρχία του ενός από τους δύο παράγοντες ενώ χρησιμοποιούν και ένα ταξικό σχήμα πέντε θέσεων ακολουθώντας σε μεγάλο βαθμό τις θέσεις του Wright. Τα στοιχεία, στα οποία βασίζεται η έρευνα, προέρχονται από την Γενική Κοινωνική Έρευνα του 1972 (ΗΠΑ). Η έρευνα και τα αποτελέσματα αφορούν τρεις τομείς: α) την εκτίμηση της σχετικής ικανότητας της κοινωνικής τάξης κάθε συζύγου να ερμηνεύσει τις ταξικές ταυτίσεις και των δύο. Εδώ φαίνεται ότι αν και υπάρχει επίδραση ωστόσο η επίδραση της τάξης του συζύγου είναι μεγαλύτερη και στα δύο μέλη, β) την εκτίμηση της σπουδαιότητας που έχει η κοινωνική τάξη της συζύγου στην ικανότητα να εξηγηθεί η ταξική ταύτιση και των δύο συζύγων. Η στατιστική ανάλυση δείχνει ότι αυτό ισχύει και ότι σε ορισμένες περιπτώσεις η κοινωνική τάξη της γυναίκας είναι ουσιαστική έτσι ώστε να είναι δικαιολογημένη η άποψη ότι αυτή είναι κρίσιμη για τον ταξικό προσανατολισμό όλης της οικογένειας, γ) την εκτίμηση του κατά πόσο η κοινωνική τάξη της συζύγου είναι πιο σημαντική σε αντίθεση με τη συμβατική άποψη που θεωρεί πως είναι λιγότερο σημαντική γιατί παρεμβαίνει ο παράγοντας της ανισότητας λόγω φύλου. Τα γενικά συμπεράσματα των συγγραφέων είναι ότι τα αποτελέσματα συγχρόνως στηρίζουν και αναιρούν τη συμβατική προσέγγιση. Οι επιπτώσεις αυτών είναι πως γενικά μια θεωρία δεν μπορεί να υποστηριχθεί χωρίς εξειδικεύσεις και ενδεχόμενες τροποποιήσεις μια από τις οποίες μπορεί να είναι και η

πρόταση που κάνουν σχετικά με την καταλληλότερη μονάδα ανάλυσης της ταξικής θέσης.

Β' μέρος

Ευρετήρια

- Αλφαβητικό ευρετήριο συγγραφέων.
- Αλφαβητικό ευρετήριο τίτλων έργων.
- Αλφαβητικό ευρετήριο τίτλων περιοδικών.

Ευρετήριο συγγραφέων

Όνοματεπώνυμο συγγραφέα	Α/α εγγραφής
Abbott, Pamela	1
Allen, Sheila	2
Anthias, Floya	3
Arber, Sara	25
Bartley, M.	4
Baxter, Janeen	5
Beckwith, Karen	6
Berberoglu, Berch	7
Bertaux, Daniel	60
Birkelung, Gunn Elisabeth	8
Blackburn, Robert M.	9
Bonney, Norman	10
Bottero, Wendy	11
Bradley, Harriet	12
Breen, Richard	13
Britten, Nicky	41
Brooks, Bradley	9
Burgoune, Carole	46
Butler, Tim	14,20,38,63
Canning, Kathleen	15
Chang, TracyF.H.	16
Charles, Nicola	17
Clark, John	29
Clement, Wallace	18
Crompton, Rosemary	20,21,22,19
Cunnison, Sheila	23
Cyba, Eva	24
Dale, Angela G.	25
Davis, Nancy J.	26,27
De Graaf, Nan Dirk	28,57,61
Dex, Shirley	29
Erikson, Robert	30,31,32
Esping-Andersen, Gosta	33
Evans, Geoffrey	34
Fragar, Ruth A.	35
Giddens, Anthony	2
Gilbert, Nigel	25
Goldthorpe, John H.	30,31,32,36
Gottfried, Heidi	37
Gregson, Nicky	38
Grusky, David B.	59
Hayes, Bernadette C.	39,40
Heath, Anthony	28,41,57
Henscman, Rohini	42
Jarman, Jennifer	9
Jiang, Hong Li	43
Jones, F.L.	39,40
Kanda, Michiko	45

Kobayashi, Koichiro	45
Lee, David L.	19
Leiulfstrud, Hakon	44
Liddle Joanna	45
Lowe, Michelle	38
MacKenzie, G.	2
Mann, Michael	22
Marmot, M.	4
Marshall, Gordon	46,51
Martikainen, P.	4
Mies, Maria	47
Modgil, Celia	29
Modgil, Sohan	29
Myles, John	18
O'Connor, Julia S	48
Payne, Clive	36
Plutser, Eric	49,67
Reay, Diane	50
Roberts, Stephen	46,51
Robinson, Robert V	26,27
Routh, David	46
Savage, Mike	14,20,38,52,63
Scott, John	53,54
Shiple, M	4
Shirahase, Sawako	55
Singelmann, Joachim	43
Skeggs, Beverley	56
Sklair, Leslie	47
Sobel, Michael E.	57
Sorensen, Annemette	58
Swift, Adam	46
Szelenyi, Szonia	59
Thompson, Paul	60
Turner, Brian S.	19
Van Berkel, Michel	61
Walby, Sylvia	62
Whelan, Christopher T.	13
Witz, Anne	52,63
Woodward, Alison	44
Wright, Erik Olin	64,65,66
Zipp, John F.	49,67
Zou, Ying	57

Ευρετήριο τίτλων

Τίτλος	Α/α εγγραφής
Beyond patriarchy? Theorizing gender and class	37
Capitalism and development	47
Changing classes: stratification and mobility in post-industrial societies	33
Class analysis: back to the future	54

Class and gender analysis	22
Class and stratification: an introduction to current debates	21
Class counts: comparative studies in class analysis	64
Classes	66
Class, gender, and the asymmetry hypothesis	46
Class gender and the family unit: a dynamic model of stratification and class politics	49
Class identification among Australian couples: are wives' characteristics relevant?	39
Class identification of men and women in the 1970's and 1980's	27
The class mobility of women	30,36
Class, race and gender	7
Class structure and social transformation	7
Clinging to the wreckage? Gender and the legacy of class	11
Collective identities of class and gender: working-class women in the Pittston Coal Strike	6
Conflicts about classes: debating inequality in late modernity	19
The constant flux: a study of class mobility in industrial societies	30
Do wives matter? Class identities of wives and husbands in the United States, 1974-1994	26
Formations of class and gender: becoming respectable	56
Fractured identities: changing patterns of inequality	12
Gender and bureaucracy	52
Gender and class analysis	19
Gender and class mobility: evidence from the Republic of Ireland	13
Gender and global capitalism	47
Gender and service-class formation	63
Gender and stratification	22
Gender and the politics of class formation	15
Gender, class and citizenship in the comparative analysis of welfare states: theoretical and methodological issues	48
Gender, class and equal opportunity policies: a grass-roots case study from the trade union movement	23
Gender, class and power in Japan: does social origin affect women's access to power in employment?	45
Gender differences in class mobility: a comparative study of the United States, Sweden, and the West Germany	43
Gender differences in the relationship of partner's social class to behavioural risk factors and social support in the Whitehall II study	4
Gender, household and social class	10
Gender inequalities between individualization and social class	24
Gender inequality and class formation	2
Gender transformations	62
Goldthorpe on class and gender: the case against	29
Husband's and wife's culture participation and their levels of education: a case of male dominance?"	61
Husband's and wives' voting behaviour in Britain: class-dependent mutual influence of spouses	28
Individual or the family? Results from two approaches to class	31

assignment	
Integrating women into class theory	25
Intergenerational class processes and the asymmetry hypothesis	51
Is husband's class enough? Class location and class identity in the United States, Sweden, Norway, and Australia	5
John H. Goldthorpe: consensus and controversy	29
Labour history and the interlocking hierarchies of class, ethnicity, and gender: a Canadian perspective	35
Marriage and political partisanship in Australia: do wives' characteristics make a difference?	40
The material and the symbolic in theorizing social stratification: issues of gender, ethnicity and class	3
Men matter more: the social class identity of married British women, 1985-1991	57
Organizing against the odds: women in India's informal sector	42
Pathways to social class: a qualitative approach to social mobility	60
Putting men and women into classes: an assessment of the cross-sex validity of the Goldthorpe class schema	34
The puzzle of gender segregation and inequality: a cross-national analysis	9
Relations of ruling: class and gender in postindustrial societies	18
Rethinking social class: qualitative perspectives on class and gender	50
Social change and the middle classes	14,20,38,63
Social Class and stratification in late modernity	53
Social stratification: class, race and gender in sociological perspective	59
A structural model of race, gender, class and attitudes toward labor unions	16
Social mobility and class structure in modern Britain	36
Stratification and segregation	8
Too much work?" Class, gender and the reconstitution of middle-class domestic Labour	38
Where to put people: the "women problem"	21
Wives and husbands: social class, gender, and class identification in the U.S	67
Women and class – a problematic relationship?	17
Women and class structure in contemporary Japan	55
Women and the class structure	59
Women at class cross roads: a critical note	32
Women at class crossroads: repudiating conventional theories of family class	44
Women, family and class	58
Women in the class structure	65
Women, men, and transgenerational family influences in social mobility	60
Women's employment and the middle class	29
Women's expertise men's authority: gendered organization and the contemporary middle class	52
Women's jobs do make a difference: a reply to Goldthorpe	41
Women's social class identification: does husband's occupation make a difference?	1

Ευρετήριο περιοδικών

Τίτλος περιοδικού	Α/α εγγραφής
Acta Sociologica	8, 28, 31, 43, 53, 61
American Historical Review	15
American Sociological Review	5,27
Annual Review of Sociology	58
The British Journal of Sociology	3, 10, 39, 48, 55
European Sociological Review	9,46
International Review of Social History	35
International Review of Sociology	45
Journal of Gender Studies	23
Journal of the Royal Statistical Society	57
Political Psychology	6
Politics & Society	65
Social Forces	26
Socialist Register	42
The social science journal	16
Social Science & Medicine	4
Social Science Research	49
Sociological review	17
Sociology	1, 11, 13, 25, 32, 34, 37, 40, 41, 44, 50, 54, 67
Women's Studies International Forum	24